

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ПІМОНЕНКО ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 502.175:332.012.324:005.21 (043.5)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ
ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В КОРПОРАТИВНОМУ
СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 08.00.06 – економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища

ДИСЕРТАЦІЯ

на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

**Науковий керівник
Чигрин Олена Юріївна,
кандидат економічних наук, доцент**

Суми – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В КОРПОРАТИВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ	11
1.1. Еколого-економічні проблеми в корпоративному секторі економіки	11
1.2. Екологічний менеджмент в системі корпоративного управління	31
1.3. Екологічний аудит в системі екологічного менеджменту	43
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	58
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА АУДИТУ В КОРПОРАТИВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ	60
2.1. Принципи формування системи екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки	60
2.2. Методичні принципи аналізу функціонування системи екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки	80
2.3. Підходи до оптимізації внутрішньокорпоративних відносин в системі екологічного менеджменту та аудиту	112
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	128
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	130
3.1. Науково-методичні підходи до формування механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки	130
3.2. Система інструментів забезпечення функціонування екологічного аудиту	162
3.3. Еколого-економічна ефективність впровадження системи екологічного аудиту на промислових підприємствах корпоративного сектору економіки	177

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	198
ВИСНОВКИ	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	203
ДОДАТКИ	226

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Виконання основних завдань «Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» передбачає включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки з метою забезпечення їх збалансованого функціонування. Сьогодні корпоративний сектор економіки (КСЕ) є основою соціально-економічного розвитку країни. Значна кількість виготовленої продукції та послуг припадає на підприємства КСЕ. Поряд із цим виробничо-господарська діяльність промислових підприємств КСЕ супроводжується посиленням екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище. Тому виникає потреба у пошуку та впровадженні сучасних еколого-економічних інструментів, які б ураховували специфіку функціонування промислових підприємств КСЕ та забезпечували вирішення еколого-економічних проблем без блокування їх виробничих потужностей. Для вирішення цих завдань перспективним є використання у господарській діяльності підприємств КСЕ такого дієвого інструменту екологічної політики, як «екологічний аудит».

Упровадження та реалізація механізму екологічного аудиту в КСЕ неможливі без визначення його основних положень з урахуванням проблем та особливостей функціонування промислових підприємств КСЕ.

Науковому дослідженню проблем функціонування КСЕ присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: І. Ансоффа, С. Л. Брю, Р. Гільфердінга, Л. Є. Довганя, Е. Дж. Долана, В. А. Євтушевського, Д. Ліндсея, К. Р. Макконнела, В. І. Павлова, С. А. Румянцева, Л. М. Савчука та ін.

В економічній літературі питанням упровадження принципів екологічного менеджменту та аудиту присвятили роботи такі вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Ф. Балацький, О. О. Веклич, Л. С. Гринів, Т. П. Галушкіна, С. М. Ілляшенко, Л. Ф. Кожушко, В. О. Лук'янихін, Л. І. Максимів, Л. Г. Мельник, Є. В. Марьїн, Є. В. Мішенін, В. М. Навроцький, Н. В. Пахомова, Т. І. Пізняк, І. М. Потравний, К. Ріхтер, Ю. М. Саталкін, Г. П. Серов,

Т. В. Сергєєва, В. Л. Сидорчук, О. М. Теліженко, Ю. Ю. Туниця, С. К. Харічков, В. Я. Шевчук та ін.

Поряд із цим у наукових роботах зазначених авторів, публікаціях інших учених не приділено належної уваги відповідним атрибутам проведення екологічного аудиту в КСЕ. Зокрема, це стосується удосконалення теоретико-методичних принципів формування системи екологічного аудиту з урахуванням мотивів її впровадження в КСЕ. Конкретизації вимагають методичні підходи до обґрунтування еколого-економічної ефективності впровадження системи екологічного аудиту на промислових підприємствах КСЕ. Удосконалення потребують науково-методичні засади формування організаційно-економічного механізму реалізації екологічного аудиту в КСЕ. Вищевикладене обумовило вибір теми дисертаційної роботи, визначило мету і завдання, які потребують вирішення і підтверджують її актуальність

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертаційного дослідження відповідає основним науковим напрямам та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень на 2009–2013 рр., затвердженим Постановою Президії Національної академії наук України від 25.02.2009 р. № 55, зокрема: п. 4.1.7 «Економіка природокористування й охорони навколишнього середовища»; п. 4.1.15 «Проблеми раціонального природокористування». Дисертація виконана відповідно до напрямку наукових робіт і тем Сумського державного університету: «Фундаментальні основи забезпечення стійкого розвитку при переході до інформаційного суспільства» (№ д/р 0105U000670), де автором досліджено еколого-економічні аспекти впровадження системи екологічного аудиту на промислових підприємствах КСЕ. «Фундаментальні основи соціально-економічної мотивації інноваційного розвитку регіону» (№ д/р 0212U006871), де автором розроблено теоретичні та методичні засади екологічного аудиту з урахуванням специфіки функціонування промислових підприємств КСЕ.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в удосконаленні системи організаційно-економічного забезпечення екологічного аудиту на промислових підприємствах КСЕ.

Відповідно до зазначеної мети в дисертації були визначені такі основні завдання:

- дослідити еколого-економічні тенденції розвитку промислових підприємств КСЕ як передумови впровадження системи екологічного аудиту;
- узагальнити вітчизняні та зарубіжні розробки щодо визначення поняття екологічний аудит в КСЕ;
- деталізувати класифікацію видів екологічного аудиту враховуючи особливості його проведення на промислових підприємствах акціонерної форми господарювання;
- удосконалити методичні підходи до визначення еколого-економічного рейтингу підприємств КСЕ;
- розширити класифікацію екологічних ризиків із метою їх оцінки при проведенні екологічного аудиту підприємств КСЕ;
- розширити систему мотивації структурних підрозділів корпоративних суб'єктів господарювання з метою стимулювання їх природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності на основі даних екологічного аудиту;
- розвинути науково-методичні засади формування організаційно-економічного механізму реалізації екологічного аудиту в КСЕ.

Об'єкт дослідження – процеси формування системи екологічного аудиту на промислових підприємствах КСЕ, що спрямовані на оптимізацію еколого-економічних показників діяльності корпоративних підприємств.

Предмет дослідження – організаційно-економічні відносини, що виникають між суб'єктами господарювання в КСЕ та зацікавленими особами в процесі формування та реалізації системи екологічного аудиту в КСЕ.

Методи дослідження. Теоретичною основою дисертаційного дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії,

економіки природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Для вирішення завдань дослідження використовувалися такі методи наукових досліджень: порівняльний та статистичний – при дослідженні впливу діяльності підприємств КСЕ на навколишнє природне середовище; системно-структурний та абстрактно-логічний аналіз – при дослідженні сутності та змісту екологічного аудиту промислових підприємств КСЕ та механізмів його реалізації; економіко-математичного моделювання – при вдосконаленні підходів до визначення еколого-економічного рейтингу та системи мотивації структурних підрозділів корпоративних суб'єктів господарювання за результати їх природоохоронної діяльності на основі даних екологічного аудиту.

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативно-правові акти України з питань природокористування, матеріали Державної служби статистики, Міністерства екології та природних ресурсів, первинна документація підприємств корпоративного сектору, що зібрана та узагальнена безпосередньо автором, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали науково-практичних конференцій, семінарів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретичних та методичних положень щодо формування організаційно-економічних засад екологічного аудиту на підприємствах КСЕ. Найбільш вагомими результатами, що мають наукову новизну, є такі:

вперше:

– запропоновано підхід до визначення поняття «екологічний аудит в корпоративному секторі економіки», під яким розуміють систему оцінки екологічної складової виробничо-господарської діяльності підприємств КСЕ, яка дозволяє підвищити ринкову вартість компанії, забезпечити активне позиціонування на ринку товарів та послуг за рахунок взаємоузгодження економічних та екологічних інтересів компанії;

удосконалено:

– науково-методичний підхід до визначення еколого-економічного рейтингу компанії, який передбачає використання додатково до існуючих таких груп показників оцінки, як: економічного іміджу компанії; ефективності екологічно орієнтованого корпоративного управління; еколого-економічних ризиків. При цьому запропоновано методичний підхід до використання еколого-економічного рейтингу компанії при визначенні національного фондового індексу стійкого розвитку з метою забезпечення стабільних переваг підприємства на фінансовому ринку;

– методичний підхід до формування системи мотивації впровадження екологічного аудиту, який на відміну від існуючих враховує особливості екологічної діяльності в межах акціонерного товариства у взаємозв'язку з визначенням критичних значень відсотка винагороди за результати діяльності акціонерного товариства, що дозволяє узгодити економічні інтереси власників корпорації і менеджменту в забезпеченні екологічної безпеки її діяльності;

дістали подальшого розвитку:

– класифікація видів екологічного аудиту, яка додатково до існуючих передбачає такі його види, як: внутрішньоініціативний та зовнішньоініціативний, законодавчо обов'язковий та корпоративно обов'язковий – залежно від ініціатора його проведення; аудит екологічного ризику та аудит еколого-економічного рейтингу підприємства – залежно від його змісту;

– у межах процедур проведення аудиту екологічних ризиків обґрунтовано необхідність врахування еколого-аудиторського ризику та визначено стратегічні орієнтири подальшого розвитку аудиту екологічних ризиків за умов формування інституту соціальної ліцензії;

– науково-методичний підхід до формування структурно-функціональної моделі організаційно-економічного механізму екологічного аудиту в КСЕ, який на відміну від існуючих передбачає використання таких наявних та перспективних економічних інструментів, як: формування

корпоративного екологічного фонду та нормативів відрахування до нього; визначення джерел самофінансування, а також розподіл функцій і повноважень між органами управління акціонерним підприємством.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи полягає у тому, що її теоретичні та методичні положення доведені до рівня конкретних методик і рекомендацій щодо формування і реалізації системи екологічного аудиту на промислових підприємствах КСЕ.

Розроблені автором науково-методичні підходи та рекомендації використано у роботі ПАТ «НВАТ «ВНДІкомпресормаш» (довідка № 04/00-0055651 від 14.05.2012 р.), ПАТ «Енергомашспецсталь» (довідка № 10/3160 від 01.06.2012 р.), ТОВ «Центр корпоративного консалтингу» (довідка № 25 від 02.09.2012 р.). Результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін: «Економіка довкілля», «Економіка підприємства», «Теорія еколого-економічного аналізу», «Стратегічне управління», «Екологічна економіка» (акт від 5.09.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані здобувачем самостійно. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї, положення й матеріали, які є результатом власних досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи були представлені та одержали схвальну оцінку на науково-практичних конференціях та семінарах різних рівнів, зокрема: «Інноваційна Росія: досвід регіонального розвитку (м. Курськ, 2010 р.), «Актуальні проблеми економіки та менеджменту: теоретичні і практичні аспекти» (м. Хмельницьк, 2010 р.), «Економіка та менеджмент: перспективи розвитку» (м. Суми, 2011 р.), «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2011 р.). «Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни» (м. Макіївка, 2011 р.), «Фінансові та соціально-політичні проекти модернізації суспільства в

умовах економічної нестабільності» (м. Ірпінь-Люблін, 2011 р.), «Україна–Чехія–ЄС: сучасний стан та перспективи розвитку» (Україна–Чехія–ЄС, 2012 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна: Схід–Захід – проблеми сталого розвитку» (м. Львів, 2011 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 18 друкованих працях (10 із них належать особисто автору), у тому числі 7 статей у наукових фахових виданнях, 1 розділ у колективній монографії. Загальний обсяг публікацій з теми дисертації становить 6,1 друк. арк., із них особисто автору належить 4,1 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаної літератури. Повний обсяг дисертації становить 247 сторінок, у тому числі основного тексту 202 сторінки. Дисертація містить 31 таблицю на 18 сторінках, 44 рисунків на 20 сторінках, 15 додатків на 22 сторінках, список використаних джерел із 210 найменувань на 23 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ В КОРПОРАТИВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

1.1. Еколого-економічні проблеми в корпоративному секторі економіки

Динамічність світових економічних процесів (глобалізація, інтеграція, корпоратизація, розвиток конкуренції та інновації, процеси екологізації суспільного виробництва) ставить перед національною економікою та підприємницьким сектором нові цілі та завдання, які є на порядок складнішими і масштабнішими від тих, що вирішувалися в попередні роки. При цьому ефективність реалізації соціально-економічної політики держави значною мірою визначається структурою та організаційно-економічним устроєм її промислового сектору, який повинен забезпечувати економічний та екологізбалансований розвиток.

Вдосконалення структури промисловості України повинно передбачати адаптацію її виробничих структур до умов економічної самостійності та ринкових відносин, а також поступову інтеграцію до світового ринку шляхом пріоритетного розвитку тих галузей і підприємств, які зможуть виробляти конкурентоспроможну на внутрішньому та зовнішньому ринках продукцію. Головним критерієм формування нового організаційного устрою промисловості повинно стати забезпечення раціонального використання наявних ресурсів, а також максимально можливих темпів економічного зростання у поєднанні з екологігармонійним розвитком. Одночасно необхідно зазначити, що ефективний розвиток господарського комплексу неможливий без наявності та розповсюдження сучасних ринково орієнтованих форм господарювання.

У цьому аспекті економічно та екологічно збалансований розвиток України значною мірою залежить від розвитку корпоративного сектору економіки як основи ефективного функціонування виробничого, технологічного і трудового потенціалу, в тому числі на регіональному рівні [36].

Сучасні світові тенденції розвитку господарських систем характеризується демократизацією форм власності та наявністю великої кількості організаційно-правових форм підприємств. Ринкові трансформації економіки, створення та розвиток нових сучасних форм підприємств привели до становлення корпоративного сектору економіки України, який представлений після затвердження закону України «Про акціонерні товариства» (від 06.07.2010) публічними та приватними акціонерними товариствами, а також товариствами з обмеженою відповідальністю.

Станом на 01.12.2012 р. найбільша кількість акціонерних підприємств за організаційно-правовою формою припадає на закрите (54 %) та відкрите (17 %) акціонерне товариство. Значну частку публічних (23 %) та приватних (18 %) акціонерних товариств мають підприємства, що здійснюють фінансову діяльність, виробництво та розподілення енергії, газу та води – 45 та 12 % відповідно, а також добувна промисловість – 23 та 22 % відповідно. У галузевому аспекті найбільша частка акціонерних товариств припадає на переробну промисловість – 21 %, а також на торгівлю, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку – 23 % (табл. 1.1) [36, с. 35–37, 113].

Таблиця 1.1

Склад та структура акціонерних товариств України станом на 01.12.2012 р. *

Тип акціонерного товариства	Разом	Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	Добувна промисловість	Переробна промисловість	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	Фінансова діяльність
1	2	3	4	5	6	7	8
Акціонерні товариства,	26568	1350	337	5572	213	6000	2045
з них:							
публічне	2894	207	78	1039	95	229	463
приватне	4000	210	74	928	26	75	373
відкрите	4649	514	97	1477	33	21	233
закрите	14366	408	84	2056	54	454	911

1	2	3	4	5	6	7	8
Структура за організаційно правовою формою, % разом	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
з них:							
публічне	11 %	15 %	23 %	19 %	45 %	4 %	23 %
приватне	15 %	16 %	22 %	17 %	12 %	1 %	18 %
відкрите	17 %	38 %	29 %	27 %	15 %	0 %	11 %
закрите	54 %	30 %	25 %	37 %	25 %	8 %	45 %
Структура за видом економічної діяльності, % разом	100 %	5 %	1 %	21 %	1 %	23 %	8 %
з них:							
публічне	100 %	7 %	3 %	36 %	3 %	8 %	16 %
приватне	100 %	5 %	2 %	23 %	1 %	2 %	9 %
відкрите	100 %	11 %	2 %	32 %	1 %	0 %	5 %
закрите	100 %	3 %	1 %	14 %	0 %	3 %	6 %

* Складено автором за даними джерел [36, с. 35–37, 113].

Незважаючи на досить тривалий період становлення в Україні (близько 10 років), методологічні основи корпоративних відносин залишаються недосконалими. Немає чітко сформульованих визначень основних понять, що стосуються корпоративного сектору економіки, не вивчено взаємозв'язок між елементами корпоративних відносин, не сформульовано їх основні інструменти та засоби.

Вивчаючи еколого-економічні проблеми в корпоративному секторі економіки, насамперед слід відокремити поняття корпоративного сектору від інших складових частин ринкової економіки.

Так, Л. Є. Довгань, В. В. Пастухова, Л. М. Савчук визначають корпоративний сектор економіки як сукупність організаційно-правових форм господарювання, основним принципом формування яких є принцип корпорування, злиття капіталу окремих суб'єктів. При цьому частка кожного

окремого учасника корпоративних відносин чітко визначена та відокремлена від часток інших учасників [38, с. 91].

На думку О. В. Коваленко, корпоративний сектор економіки України представлений такими його складовими:

1. Акціонерним корпоративним сектором – у вигляді первинних його елементів, зокрема, публічних і приватних акціонерних товариств, державних акціонерних компаній;

2. Похідним корпоративним сектором – інтеграційні формування (асоціації, корпорації, концерни, холдинги, дочірні підприємства та ін.);

3. Неакціонерним корпоративним сектором – включає інші господарські формування та підприємства, які підпадають під визначення корпоративних підприємств відповідно до вітчизняного законодавства [57, с. 117].

Л. І. Федулова до основних елементів корпоративного сектору відносить: акціонерні товариства (у тому числі державні акціонерні компанії), інтегровані структури, асоціацію, корпорацію, консорціум та інші об'єднання [183, с. 47].

На думку В. А. Євтушевського, основними економічними рисами господарських товариств корпоративного типу є:

1) об'єднання капіталів та обмеження економічного ризику для окремих учасників;

2) поєднання різних економічних можливостей – капіталів і вмінь, знань, ідей;

3) розмежування капіталу та економічної діяльності;

4) жорстке відокремлення власності господарського товариства і власності його учасників;

5) обмеження можливостей вилучення капіталів (паїв, часток) з товариства.

До основних елементів корпоративного сектору В. А. Євтушевський відносить публічні (відкриті) та приватні (закриті) акціонерні товариства, а також товариства з обмеженою відповідальністю, в яких управління підприємством відокремлене від права власності.

Отже, на основі проведеного аналізу підходів до визначення корпоративного сектору економіки та основних його елементів можна зробити висновок, що вітчизняний корпоративний сектор економіки представлений приватними та публічними акціонерними товариствами і товариствами з обмеженою відповідальністю, які були створені шляхом трансформації державної власності у приватну [42, с. 34–36].

Проте об'єктом даного дисертаційного дослідження виступають промислові підприємства корпоративного сектору економіки, які функціонують у формі публічних та приватних акціонерних товариств.

Корпоративний сектор економіки є рушійною силою соціально-економічного та екологічно збалансованого розвитку країни. Приблизно три чверті промислового потенціалу України функціонує у вигляді акціонерної форми власності [42, с. 35].

Одночасно зі становленням національного корпоративного сектору економіки все більше загострюється ресурсна та екологічна проблеми в країні. Аналіз сучасної економічної літератури [42, 57, 182] дозволив виділити основні проблеми функціонування корпоративного сектору економіки. Так, з економічної точки зору до проблем функціонування акціонерних товариств слід віднести можливість конфліктів. По-перше, це конфлікти які виникають між представниками різних ланок корпоративного управління:

- акціонерами та менеджментом через асиметрію інформації, а також схильність менеджерів до опортуністичної поведінки;
- акціонерами та кредиторами через уподобання акціонерів ухвалювати рішення, які піддають кошти кредиторів надмірному ризику;
- менеджментом та постачальниками, які виникають через можливість «здирницької» поведінки під час укладання угод;
- коаліції «акціонери-менеджери» та споживачами продукції;
- коаліції «акціонери-менеджери» та місцевими громадами з приводу інтерналізації зовнішніх ефектів, пов'язаних із негативним впливом підприємств на навколишнє природне середовище.

По-друге, це конфлікти, які виникають усередині самих ланок корпоративного управління внаслідок конкуренції між різними групами в них, передусім великими та дрібними акціонерами [36, с. 24].

Одним із стримувальних факторів розвитку корпоративного сектору економіки є недосконалість моделі «принципал-агент» у корпоративному управлінні. В умовах розпоршених пакетів акцій, розподілених безкоштовно, менеджери відчули себе єдиними справжніми власниками підприємств і абсолютно не сприймають своїх робітників, які володіють маленькими пакетами акцій, як «принципалів». Власне поняття моделі «принципала-агента» у вітчизняній економіці є викривленим. У колишньому Радянському Союзі повний контроль за директорами підприємств здійснювався державою. У старій системі, де переважали адміністративні методи керівництва, для топ-менеджерів було абсолютно зрозуміло, хто є принципалом і якими способами заохочення і покарання він володіє. Проблема «принципал-агент» у перехідній економіці перетворюється на новий конфлікт між корпоративними власниками, один із яких одночасно є домінуючим власником і провідним менеджером. Головними чинниками цієї особливості є асиметрія інформації (нерівномірність розподілу інформації між різними учасниками ринкових відносин), недосконалість контрактних відносин, що спричиняє високі трансакційні витрати при обміні та реалізації прав власності.

Також, чинником, який уповільнює розвиток вітчизняного корпоративного сектору економіки є недосконалість фондового ринку України. Одним із недоліків функціонування українського фондового ринку є його орієнтація не на публічне залучення ресурсів, а на прихований перерозподіл активів і силове захоплення сторонніх компаній.

Серед численних проблем, які стримують ефективний розвиток корпоративного управління, – недосконале правове регулювання відносин управління, які склалися в акціонерних товариствах. Низький рівень корпоративної культури є однією з головних причин порушення прав акціонерів, здебільшого міноритарних, що проявляється в такому:

- неналежна увага до інтересів інвесторів;
- відсутність рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин;
- фінансова непрозорість та невідкритість акціонерних товариств;
- відсутність правил ефективного менеджменту та належного контролю [36, с. 42–43].

Зазначена проблематика є предметом багатьох наукових досліджень. Зокрема, Л. Тараш обґрунтовує необхідність застосування адекватних трансформаційній економіці механізмів корпоративного управління. О. Пампура, Т. Кавітова зосереджуються на вдосконаленні регламентованих типових документів, пов'язаних із реалізацією функції управління корпоративними правами. П. Фролов особливу увагу приділяє місцю, ролі й ефективності функціонування виконавчого органу акціонерних товариств – правлінню [36, с. 43].

Специфічними рисами організаційних структур управління вітчизняними акціонерними товариствами дослідники визначають:

- 1) складність та розмежованість;
- 2) багаторівневність і малу гнучкість;
- 3) поглиблену диференціацію функцій управління між окремими структурними підрозділами;
- 4) розповсюджене поєднання традиційних ієрархічних організаційних структур і горизонтальних;
- 5) відносну відокремленість вищих органів управління (зборів акціонерів, наглядових рад) та виконавчого керівництва товариства.

З екологічної точки зору до проблем функціонування корпоративного сектору в першу чергу необхідно віднести високий рівень фізичного і морального зносу основних фондів, які не відповідають сучасним екологічним вимогам, що спричиняє значний екодеструктивний вплив на навколишнє природне середовище. По-друге, відсутність внутрішньокорпоративних положень, що визначають та закріплюють обов'язки за органами управління акціонерного

товариства щодо реалізації його екологічно орієнтованої стратегії розвитку. До проблем функціонування корпоративного сектору економіки також можна віднести низький рівень екологічної та соціальної відповідальності як правління акціонерного товариства, так і його працівників.

У першу чергу це пов'язано з відсутністю мотивації з боку акціонерів та правління товариства реалізовувати екологічно орієнтовані стратегії розвитку.

Таким чином, ефективне функціонування корпоративного сектору економіки на екологічних засадах повинно створювати передумови розвитку повноцінних ринкових відносин, підвищення темпів економічного зростання, випуску екологічно чистої продукції, використання сучасних екологобезпечних технологій.

Дослідження організаційно-економічних основ застосування екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки потребує розгляду вихідних моментів, які стосуються особливостей акціонерної (корпоративної) форми господарювання.

Природа корпоративної власності не є простою, і відповідно корпоративне управління як категорія також являє собою складну систему економічних відносин, яка включає багато внутрішніх та зовнішніх елементів. На сьогодні не існує єдиного визначення корпоративного управління ні в зарубіжній, ні у вітчизняній літературі. Часто під корпоративним управлінням розуміють загальний менеджмент, що зовсім не визначає його сутності. Іноді корпоративне управління подають як систему органів управління або сукупність організаційно-правових норм [42, с. 13].

Дослідження літературних джерел [36, 38, 130] дозволило нам зробити висновок, що корпоративне управління потрібно розглядати як управління корпоративними правами. При цьому до корпоративних прав відносять наступне:

- право брати участь в управлінні;
- право отримувати дивіденди;
- право на отримання частки майна при ліквідації акціонерного товариства.

Таке визначення, на наш погляд, є найбільш загальним, оскільки управління корпоративними правами стосується усіх їх власників.

Тобто, якщо досліджувати корпоративні права як загальний об'єкт корпоративного управління, то його можна охарактеризувати так: корпоративне управління являє собою процеси регулювання власником руху його корпоративних прав із метою отримання прибутку, управління корпоративним підприємством, відшкодування витрат через отримання частки майна при його ліквідації, можливих спекулятивних операцій із корпоративними правами.

Загально визнано, що корпоративне управління не є відірваним від загального менеджменту, воно є одним із його базових елементів і визначає насамперед узгодження відносин власників і менеджерів. Корпоративне управління виділилося на певному історичному етапі соціально-економічного розвитку, коли відбулося відокремлення функцій управління від власності і коли почали виникати організаційні форми господарювання, що отримали назву акціонерних товариств, або корпорацій [42, с. 14–15].

Сьогодні і в економічній, і в правовій літературі є певна невизначеність із поняттям «корпорація». Ще А. Сміт у своїй праці «Дослідження про природу та причини багатства народів» застосував цю категорію в розумінні акціонерної (колективної) форми організації підприємництва [42, с. 17].

Необхідно відмітити, що правова база різних країн по-різному трактує поняття «корпорація». У деяких з них, наприклад у США, воно взагалі не визначено законодавством. У сучасній практиці термін «корпорація» використовується в достатньо широкому контексті, і найчастіше як синонім акціонерного товариства (АТ).

У вітчизняній економіці ця форма господарювання була використана головним чином як засіб ринкової трансформації постсоціалістичної економіки в процесі приватизації великих підприємств, внаслідок чого вона стала інструментом перманентного перерозподілу прав власності та активів держави. За умов поглиблення загальної соціально-економічної кризи в Україні це призвело

до занепаду багатьох приватизованих підприємств, інвестиційних обмежень та зростаючого соціального невдоволення масовою приватизацією.

Аналіз літературних джерел дозволив нам дослідити певні підходи щодо трактування терміна «корпорація» з метою визначення напрямів екологізації їх діяльності (табл. А.1 додатка А).

Необхідно відмітити, що діяльність акціонерного товариства ускладнюється значною кількістю законодавчих актів та контролюючих державних установ (рис. А.1 додатка А).

У вітчизняних моделях корпоративного управління вищим органом є загальні збори акціонерів, який має право вирішувати практично всі питання діяльності акціонерного товариства, що включені до порядку денного.

Законодавчо визначено, які питання належать до виключної компетенції загальних зборів акціонерних товариств [43].

У цьому контексті було б доцільним визначення компетенції загальних зборів необхідності проведення екологічного аудиту, визначення компетентного органу, який буде його проводити та затвердження обсягів фінансування. Проте слід відмітити, що обмежена мобільність цього органу не завжди дозволяє вирішувати питання оперативного управління виробництвом, планування, фінансування, обліку та контролю.

Згідно із законодавством в акціонерному товаристві може створюватися наглядова рада, яка здійснює загальний контроль за діяльністю правління акціонерного товариства. За своїм статутом наглядова рада є важливим органом управління акціонерною компанією, оскільки наділяється не тільки контрольними функціями, але й достатньо широкою компетенцією. Тому важливим є подальший розгляд певних функцій та повноважень з токи зору підсилення в них ролі екологічної складової. Крім наглядової ради, існує ще один наглядовий і контролюючий орган – ревізійна комісія акціонерного товариства.

Законом України «Про акціонерні товариства» (від 06.07.2010) ст. 73 встановлено, що головна функція ревізійної комісії полягає у здійсненні контролю за фінансово-господарською діяльністю акціонерного товариства. Вона

виконує функції внутрішнього контролю фінансової та бухгалтерської звітності, але не вирішує питань оперативного управління виробництвом і взаємодіє з органами державного управління (регулювання) [43].

Відповідно до покладених на неї завдань вона повинна контролювати і перевіряти фінансово-економічні аспекти діяльності правління, у тому числі у сфері охорони навколишнього природного середовища і екологічної безпеки, а також правильність та повноту дотримання внутрішніх нормативних актів, у тому числі екологічної. У зв'язку з цим актуальним є надання ревізійній комісії певних повноважень щодо забезпечення проведення екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору.

Органом управління, що керує господарською діяльністю в акціонерному товаристві, є правління, яке вирішує широке коло питань діяльності товариства, крім тих, що належать до виняткової компетенції загальних зборів акціонерів та наглядової ради. На рис. А.2 подана типова структура управління корпоративним об'єднанням за Г. П. Серовим. Автор вважає, що дана структура управління полегшує проведення екоаудиту при аналізі діяльності виробничих підрозділів (відділів, служб тощо), що відповідають за виконання відповідних технологічних процесів і, отже, за організацію робіт з попередження впливу на навколишнє природне середовище. Г. П. Серов виділяє відділи, які прямо або опосередковано впливають та які не впливають на стан навколишнього середовища. Так, до відділів, що прямо впливають, він відносить: відділ документообігу, господарське управління, автотранспортну службу [172, с. 84–85].

Аналіз сучасної економічної літератури [17, 36, 42, 130] дає підстави зробити висновок, що в існуючих підходах до формування структури управління підприємством корпоративного сектору економіки відсутній орган, який би контролював та аналізував його діяльність на ринку цінних паперів. Також у структурі управління не представлений орган, який би відповідав за систему екологічного менеджменту та аудиту на підприємстві.

Доцільно було б на законодавчому рівні за відповідними органами управління акціонерним товариством закріпити певні функції щодо регулювання

екологічної діяльності та природокористування, у тому числі проведення екологічного аудиту діяльності акціонерного підприємства.

Актуальним питанням у реалізації екозбалансованого управління акціонерним товариством є розподіл та використання прибутку як один із можливих джерел фінансування природоохоронної діяльності та проведення екологічного аудиту підприємства. Вирішення даного питання перш за все пов'язано з особливостями розподілу чистого прибутку підприємства, емісійною та дивідендною політикою компанії. При цьому слід зауважити, що особливості та механізми їх реалізації визначаються на рівні підприємства вищими органами управління (зборами акціонерів, наглядовою радою, правлінням).

Як відомо, чистий прибуток акціонерного товариства, що залишається після сплати всіх обов'язкових податків та платежів, розподіляється на дві частини: перша залишається в розпорядженні компанії та використовується для формування різних фондів і спрямовується на розвиток виробництва, реалізацію соціальних програм, преміювання робітників та інше; друга частина розподіляється між акціонерами як дивіденди за акціями (згідно з відповідним фондом). Принципова схема використання прибутку акціонерного підприємства наведена на рис. 1.1 [42, с. 169].

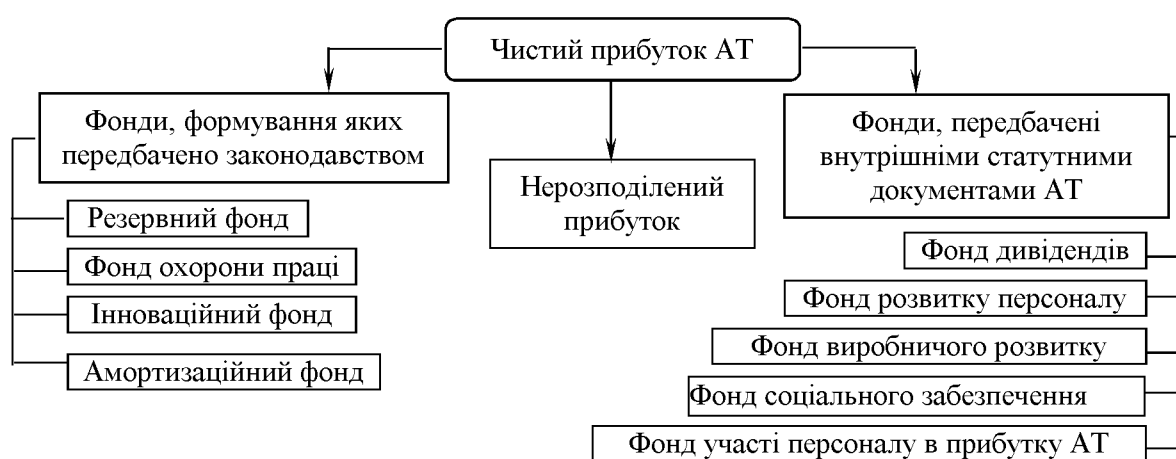

Рис. 1.1. Схема розподілення чистого прибутку акціонерного товариства

Законодавство України, яке регулює особливості функціонування акціонерних товариств, зобов'язує використовувати чистий прибуток для виплати

дивідендів за акціями лише після здійснення відповідних відрахувань у резервний фонд товариства, а також інші передбачені законодавством або (та) статутними документами товариства фонди. Обов'язковим для акціонерних товариств (крім резервного фонду) є формування фонду охорони праці, інноваційного та амортизаційного фондів.

Таким чином, актуальним є дослідження теоретико-методичних засад щодо забезпечення необхідного рівня фінансування проведення екологічного аудиту на промислових підприємствах корпоративного сектору економіки.

Поширеність акціонерної форми господарювання полягає не тільки в особливостях сучасної соціально-економічної ситуації, яка обумовлює процеси корпоратизації, а в можливостях, які дає саме акціонерна форма господарювання. Необхідно відзначити, що акціонерна форма господарювання не позбавлена також деяких недоліків і складностей при їх функціонуванні, частина яких впливає на природоохоронну діяльність та екологічну безпеку господарювання:

- організаційні складності при створенні акціонерного товариства (підготовка установчих документів, реєстрація в державних органах та ін.), які проявляються в діяльності особливо небезпечних підприємств, підприємств-забруднювачів, оскільки необхідні додаткові узгодження в державних органах екологічного управління;
- певні складності в управлінні багаторівневими компаніями, які стосуються координації діяльності в галузі раціоналізації природокористування та екологізації виробництва;
- жорсткий контроль і правове регулювання з боку держави щодо виконання природоохоронного законодавства;
- зосередження реальної влади в акціонерному товаристві в руках засновників та найманих керівників, у яких найчастіше відсутня зацікавленість в екологізації управління;
- значне податкове навантаження, яке не дозволяє фінансувати екологічні заходи в повному обсязі. Втім цей аспект належить до всіх підприємств і організацій.

Систематизація переваг і недоліків функціонування акціонерних компаній та їх відображення на екологічній діяльності підприємств наведені на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Систематизація переваг та недоліків функціонування корпорацій з точки зору раціоналізації їх екологічної діяльності

* Розроблено автором на основі літературних джерел [27, 42, 134].

Аналізуючи корпоративний сектор економіки України, слід відмітити, що акціонерні товариства (корпорації) як організаційно-правові форми вже одержали

достатнє поширення та розвиток. Першими корпораціями в Україні стали виробничо-торговельні підприємства «Укрінмаш», «Укрспецекспорт», судноплавна компанія «Укррічфлот», хімічний концерн «Стірол», холдинг «Азовмаш» та інші.

Зазначимо, що більшість акціонерних товариств розміщена у великих промислових регіонах, де зосереджена металургійна, добувна, обробна, хімічна, машинобудівна промисловість. Слід відмітити, що наведені галузі народного господарства є найбільш енергоємними та ресусомісткими і відповідні виробництва характеризуються значним рівнем екодеструкції.

Таким чином, можна зробити висновок, що промислові підприємства, які мають акціонерну форму господарювання, забезпечують значний об'єм забруднення навколишнього природного середовища.

У регіональному розрізі також має місце висока питома вага підприємств акціонерної форми власності, в окремих областях цей показник досягає 50–60 % від загальної кількості промислових підприємств (табл. А.2 додатка А). Найбільша питома вага промислових підприємств корпоративного сектору економіки припадає на добувну промисловість – 65,55 %, яка сконцентрована у Донецькому, Дніпропетровському, Запорізькому, Житомирському, Харківському регіонах (рис. 1.3).

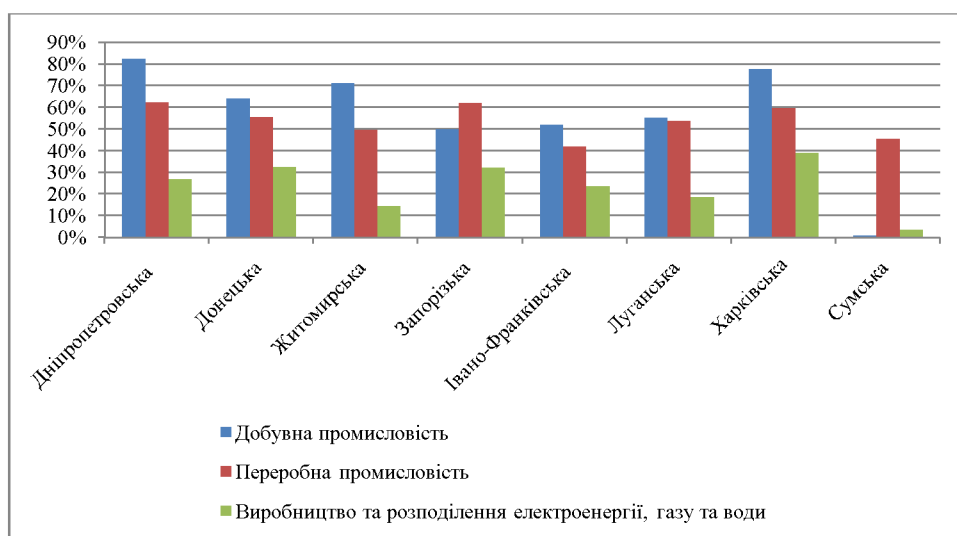

Рис. 1.3. Питома вага підприємств корпоративного сектору в промисловості у регіональному розрізі

На даний момент значна доля забруднення навколишнього природного середовища припадає саме на промисловість України. На жаль, на сьогоднішній день зі збільшенням промислового виробництва, негативний вплив на навколишнє природне середовище також збільшується. Щорічно в атмосферне повітря, водні та земельні ресурси країни потрапляє досить велика кількість небезпечних забруднюючих речовин (близько 60 млн т) із них понад три чверті – токсичні відходи.

За нашими оцінками, на долю промислових підприємств корпоративного сектору економіки припадає приблизно 50–60 % забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище (табл. А.3 дод. А). На рис. 1.4–1.6 наведені дані про масштаби забруднення вітчизняними промисловими підприємствами корпоративного сектору економіки атмосферного повітря, об'ємів утворення відходів та споживання води відповідно.

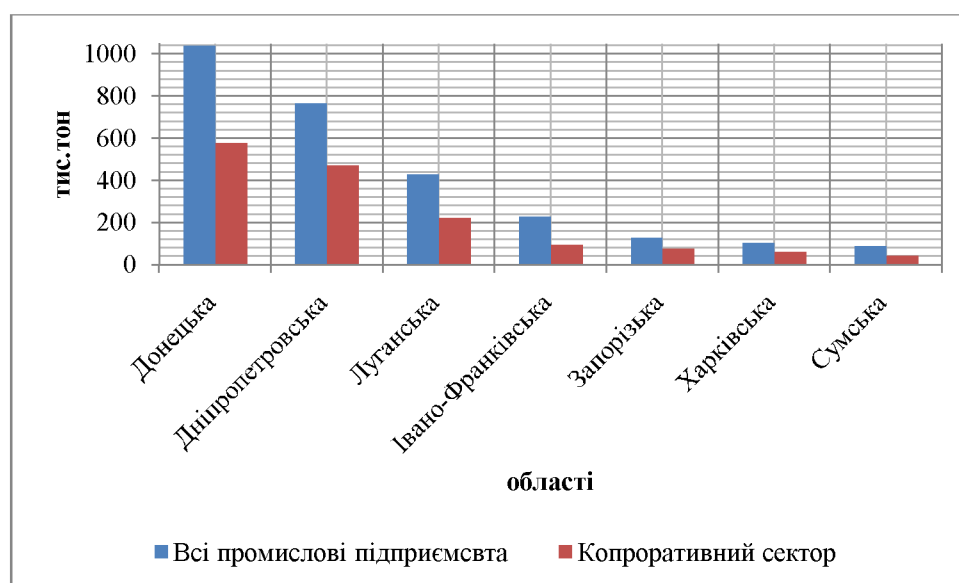

Рис. 1.4. Об'єми забруднення атмосферного повітря в регіональному розрізі промисловими підприємствами корпоративного сектору економіки*

* Розраховано на основі літературних джерел [102, 113].

Провівши кореляційний аналіз між обсягами реалізованої продукції в промисловості та обсягами викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря, з'ясували, що коефіцієнт парної кореляції для даного випадку дорівнює 0,67.

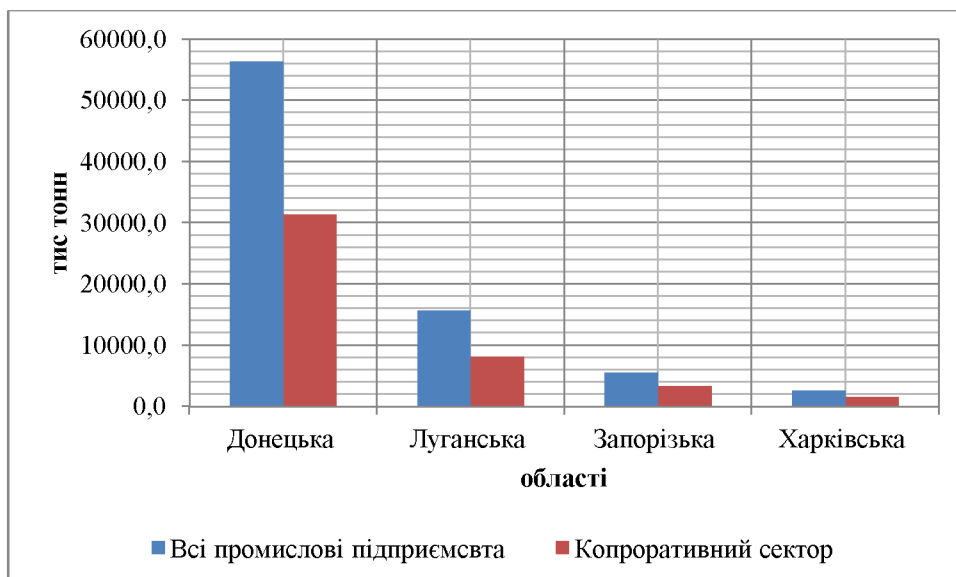

Рис. 1.5. Об'єми утворення відходів в регіональному розрізі промисловими підприємствами корпоративного сектору*

* Розраховано на основі літературних джерел [113, 114].

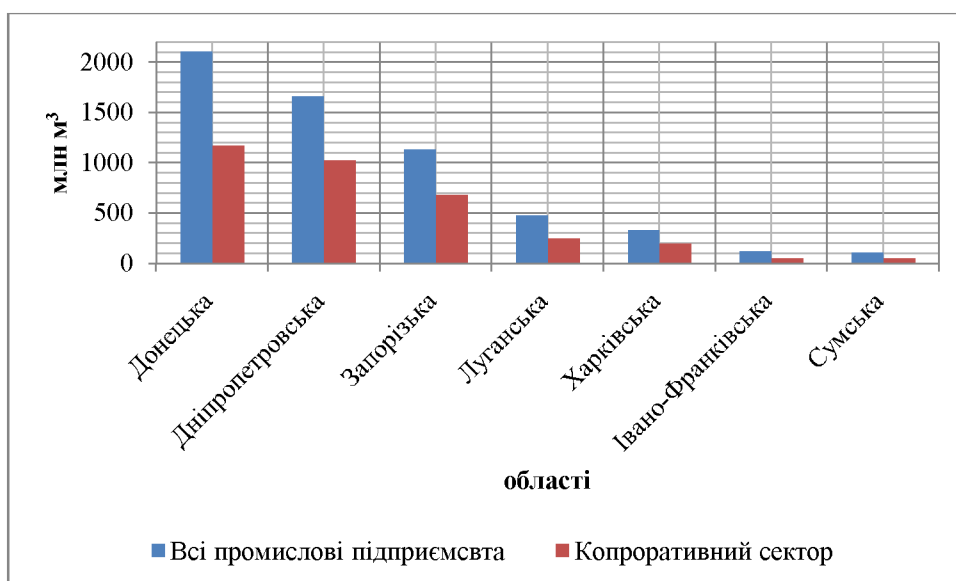

Рис. 1.6 Об'єми споживання води в регіональному розрізі промисловими підприємствами корпоративного сектору економіки*

* Розраховано на основі літературних джерел [113, 114].

Порівнявши отримане значення з критичними за допомогою таблиці критичних значень, можна зробити висновок, що 98 % – кореляція існує, а 2 % – не існує. Оскільки знак кореляції позитивний, можна зробити висновок, що у

середньому збільшення обсягу продажу промислової продукції призводить до збільшення викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря (рис. 1.7).

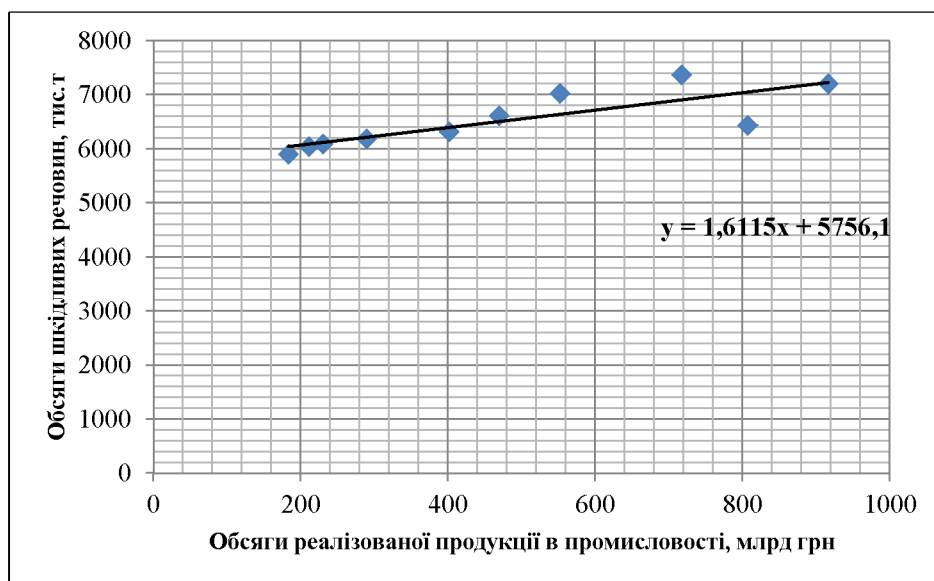

Рис. 1.7. Залежність між обсягом реалізованої промислової продукції та обсягом викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря*

* Розраховано на основі літературних джерел [113].

Тому, безумовно, виникає потреба у пошуку шляхів оптимізації діяльності промислових підприємств з метою скорочення обсягів навантаження на довкілля при одночасному нескороченні обсягів виробництва. Це можливо лише за рахунок використання ефективної системи корпоративного екологічного менеджменту.

Якщо порівнювати за рівнем антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище національну економіку з іншими країнами, то результати аналізу свідчать про те, що Україна значно випереджає європейські країни за ступенем забруднення навколишнього природного середовища (рис. 1.8). У 2009 році викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря у Польщі становили 861311 т (найбільший показник серед країн ЄС), що значно менше, ніж в Україні, за той самий період.

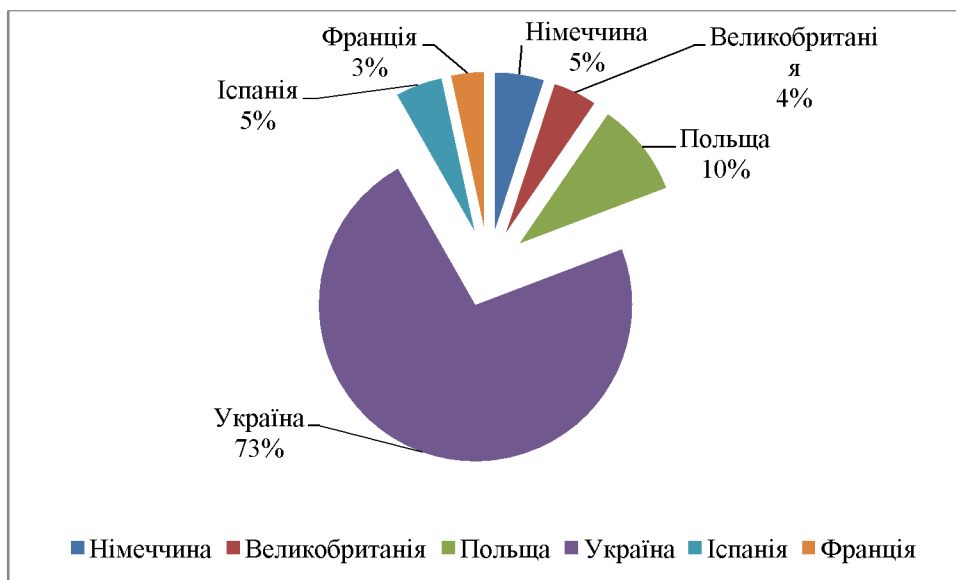

Рис. 1.8. Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря країнами ЄС та Україною *

* Розраховано на основі літературних джерел [113, 114].

Процеси капіталоутворення акціонерних товариств також відбуваються достатньо швидкими темпами. Про це свідчать обсяги емісії акцій, облігацій, інвестиційних сертифікатів.

Найбільший обсяг торгівлі цінними паперами спостерігається у таких сферах, як виробництво продукції сільського господарства, виробництво промислової продукції та будівництво. Аналізуючи динаміку обсягів випуску цінних паперів, зареєстрованих державною комісією з цінних паперів та фондового ринку за період з 2005 по 2010 р. можна зробити висновок, що обсяги випуску цінних паперів з кожним роком зростають, а найбільша доля цінних паперів припадає саме на акції, як це видно з рис. 1.9.

У 2010 році найбільші обсяги випуску акцій зареєстровано комерційними банками (відкритими та публічними акціонерними товариствами) на суму 23,33 млрд грн та промисловими підприємствами – відкритими та публічними акціонерними товариствами на суму 13,77 млрд грн (рис. 1.10).

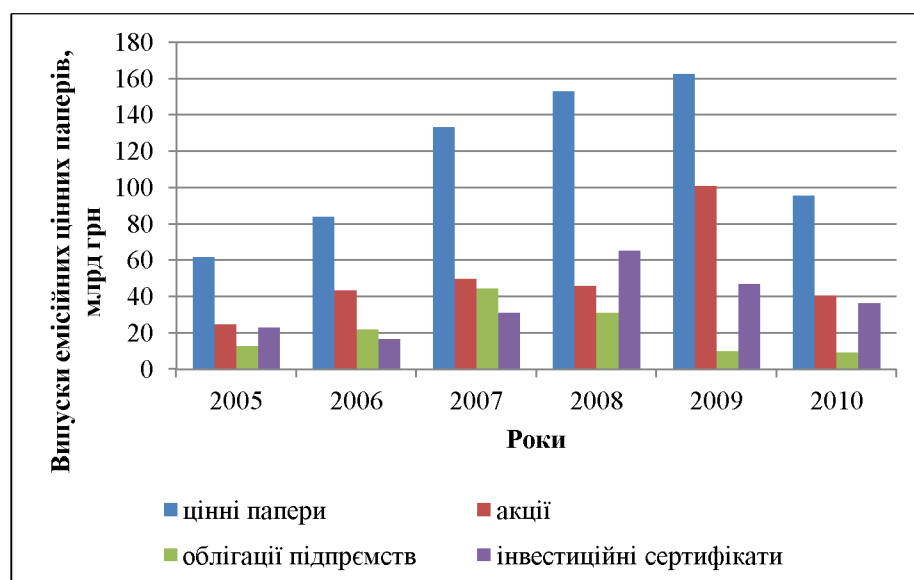

Рис. 1.9. Обсяги зареєстрованих випусків цінних паперів у 2005–2010 роках*

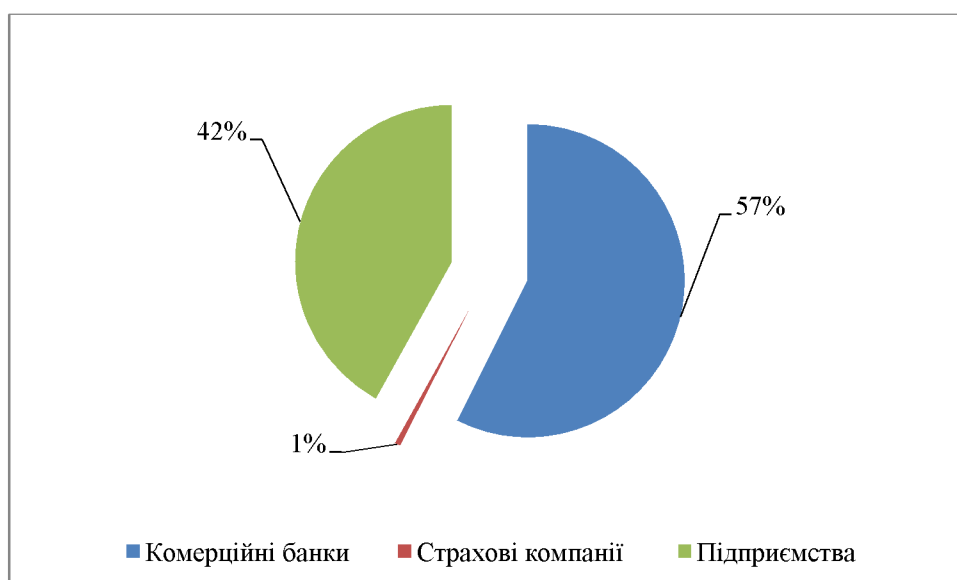

Рис. 1.10. Структура зареєстрованих комісією випусків акцій за видами учасників ринку цінних паперів на 2010 рік*

* Розраховано на основі літературних джерел [112, 113].

Необхідно зазначити, що діяльність з організації торгівлі на ринку цінних паперів України здійснюють фондові біржі. Так, станом на 31.12.2010 р. загальна кількість організаторів торгівлі, яким видано ліцензію на здійснення діяльності з організації торгівлі на ринку цінних паперів, становила 10 (ВАТ «Київська міжнародна фондова біржа», ПрАТ «Українська міжбанківська валютна біржа»,

ЗАТ «Українська фондова біржа», ПАТ «Українська біржа», ПрАТ «Фондова біржа «ПФТС» та інші).

Зростання обсягів торгівлі на фондовому ринку пояснюється збільшенням обсягів фінансових ресурсів, що інвестуються в цінні папери українських емітентів як вітчизняними, так і іноземними інвесторами, а також зростанням вартості цінних паперів емітентів, з якими укладалися угоди. Провідну позицію серед організаторів торгівлі цінними паперами залишають за собою ПрАТ «Фондова біржа «ПФТС» та ПАТ «Українська біржа».

Економічну оцінку компаній, цінні папери яких обертаються на фондовому ринку, здійснюють за допомогою наступних вітчизняних фондових індексів: PFTS Index, Ukrainian Equities Index (UX) та ін. [109, 110].

На жаль, жоден із них не враховує ефективності екологоорієнтованої діяльності промислових підприємств корпоративного сектору економіки. Тому доцільним є розроблення та впровадження фондового індексу, який би враховував екологічну та соціальну відповідальність вітчизняних промислових акціонерних підприємств.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що розвиток та функціонування національного корпоративного сектору економіки є об'єктивною та необхідною передумовою ефективного розвитку промислового комплексу. Одночасно із цим загострення екологічних проблем у корпоративному секторі економіки потребує розроблення та обґрунтування науково-методичних засад використання сучасних інструментів екологічної політики для акціонерних підприємств.

1.2. Екологічний менеджмент в системі корпоративного управління

Сучасний соціально-економічний розвиток, який є результатом зростаючого рівня потреб населення планети, в умовах існуючих екологонебезпечних технологій призводить до зміни її зовнішнього обличчя та спричиняє значні збитки навколишньому природному середовищу.

Взаємодія суспільства та природи супроводжується неконтрольованою експлуатацією природних ресурсів та безпрецедентними масштабами забруднення навколишнього природного середовища, яке спричиняє стихійні лиха, збільшення техногенних аварій і катастроф зі значною кількістю жертв та зростаючими матеріальними витратами. Розуміння глобальних екологічних проблем привело до виникнення нової стратегії розвитку суспільства, спрямованої на урахування екологічних обмежень у всіх сферах діяльності соціуму, на постійне збереження навколишнього природного середовища та відтворення природних ресурсів (рис. 1.11) [172, 173].

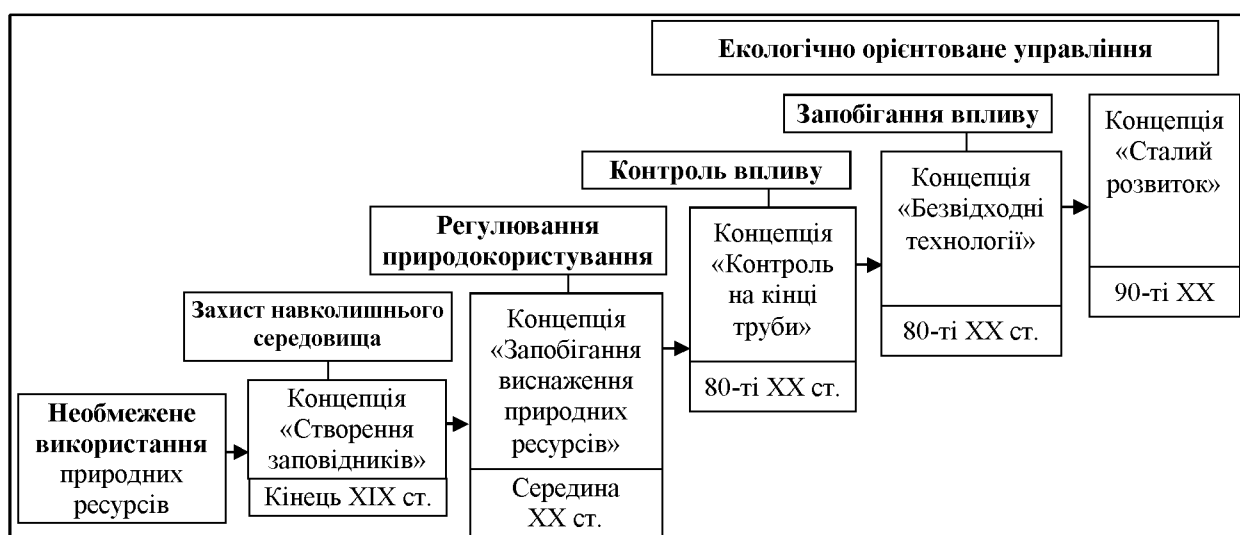

Рис. 1.11. Еволюція розвитку стратегій природоохоронної діяльності суспільства [173, с. 17]

Сучасний етап розвитку суспільства повинен враховувати основні положення концепції, що спрямовано на гармонізацію вимог соціо-еколого-економічних відносин та передбачає екологічно гармонійний і безпечний розвиток суспільства.

Концептуальні положення сталого розвитку є основою організації екологічно орієнтованої діяльності на всіх рівнях: глобальному, національному, галузевому, суб'єктів господарювання (корпоративних об'єднань, окремих підприємств-природокористувачів) (рис. 1.12) [173, с. 18].

Рис. 1.12. Рівні реалізації принципів стійкого розвитку [172, с. 18]

Концепція сталого розвитку знаменує черговий етап стратегії природоохоронної діяльності. Саме на даному етапі чітко проявилася нова правова функція держави – екологічне управління, яке повинно здійснюватись у сфері еколого-правових відносин поряд із традиційними політичними, соціально-економічними та культурно-виховними функціями держави [173, с. 19].

При цьому необхідно зазначити, що принципи сталого розвитку повинні включатися в екологоорієнтовану стратегію розвитку промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

Практична реалізація принципів сталого розвитку багато в чому визначається організацією і розвитком системи екологічного менеджменту та аудиту в корпоративному секторі економіки.

Проблеми впровадження принципів сталого розвитку, становлення ринкових економічних інструментів екологічного управління і реалізації системи екологічного менеджменту та аудиту в Україні були висвітлені провідними російськими і вітчизняними спеціалістами в галузі економіки природокористування.

Так, Г.В. Белов визначає екологічний менеджмент як сукупність принципів, цілей, методів, засобів та дій щодо збереження стійкого стану екосистеми певного рівня (держави, підприємства тощо) [7, с. 66].

На думку Т. А. Трифонової, Н. В. Селіванової, М. Є. Ільїна, екологічний менеджмент є одним із видів спеціального менеджменту, який являє собою частину загальної системи менеджменту, що вивчає основні принципи і закономірності управління (організаційна структура, функції управління, управлінський цикл, стратегія управління, планування, мотивація, лідерство та ін.) Екологічний менеджмент вони визначають як спеціальну систему управління, що базується на концепції сталого розвитку суспільства, спрямовану на збереження якості навколишнього природного середовища, забезпечення нормативно-правових екологічних параметрів [181, с. 57].

Вітчизняні вчені С. К. Харічков і Т. П. Галушкіна дають визначення поняття «екологічний менеджмент» як міждисциплінарної науки, що розробляє оптимальні варіанти конкурентоспроможних управлінських рішень щодо природоохоронної діяльності [27]. У подальших своїх дослідженнях Т. П. Галушкіна підкреслює ринкову орієнтацію екологічного менеджменту підприємств, визначаючи його провідне місце в системі екологічного підприємництва [27, с. 317].

Згідно з В. Ф. Семневою та О. Л. Михалюком екологічний менеджмент – це система управлінських важелів, яка забезпечує ефект у сфері припустимих темпів економічного розвитку в межах припустимого тиску на навколишнє природне середовище [171, с. 115–117].

Слід зазначити, що у вітчизняній літературі (у тому числі у перекладах документів ISO 14000) термін «екологічний менеджмент» замінений терміном

«управління якістю навколишнього середовища» [27, с. 317]. Так, із позиції міжнародних стандартів (ISO 14000) система управління навколишнім природним середовищем забезпечує порядок та послідовність вирішення організаціями своїх екологічних питань через розміщення ресурсів, розподілення обов'язків та постійну оцінку методів, процедур та процесів.

Налаштування системи управління навколишнім природним середовищем як невід'ємної частини загальної системи управління підприємством має постійний характер. При цьому структура, відповідальність, процедури, методи, процеси і ресурси для реалізації екологічної політики та досягнення цільових і планових екологічних показників координуються з роботами в інших сферах (наприклад, у сфері управління виробництвом, фінансами, якістю, охороною праці та загальною безпекою) [134, с. 260].

Слід відмітити, що розглянуті підходи до визначення системи екологічного менеджменту не відображають специфіки реалізації системи екологічного менеджменту на промислових підприємствах корпоративного сектору економіки.

У зв'язку з цим необхідним є дослідження принципів і особливостей впровадження та функціонування системи екологічного менеджменту в корпоративному секторі економіки.

Необхідно зазначити, що питання екологічного менеджменту в корпоративному секторі економіки набули достатнього поширення за кордоном. Так, американські економісти Ф. А. Маркус та Дж. Т. Віллінг вводять поняття «корпоративний екологічний менеджмент», вважаючи, що він розширює межі та цілі управлінської діяльності, охоплюючи і охорону навколишнього природного середовища у тому сенсі, що:

- 1) по-перше, екологічна проблематика не розглядається окремо від інших сфер діяльності акціонерної компанії;
- 2) по-друге, екологічні питання, наслідки, витрати перетворюються в інтегральну частину ведення бізнесу [134, с. 261].

Н. В. Пахома та К. Ріхтер визначають корпоративний екологічний менеджмент як систему управління підприємством охороною навколишнього

середовища, ресурсозбереженням та екологічною безпекою процесів виробництва та споживання виробленої продукції за допомогою встановлення екологічних цілей і завдань, розміщення ресурсів, розподілення обов'язків, відповідальності та повноважень (між внутрішніми підрозділами та серед персоналу фірми), організації релевантних взаємовідношень зі стейк-холдерами, а також постійної оцінки відповідних методів, процедур та процесів [134, с. 335].

Також необхідно відмітити, що вітчизняні вчені В. Я. Шевчук та Ю. М. Саталкін під системою корпоративного екологічного управління розуміють складову національної системи екологічного управління і загальної системи корпоративного управління, що функціонує згідно з чинним законодавством України та міжнародними стандартами і регламентами, ставить за мету здійснення корпоративної екологічної політики і гармонізацію суспільно-природних відносин на корпоративному рівні [191, с. 427]. Екологічний аудит вони відносять до спеціальних функцій системи корпоративного екологічного управління [191, с. 245].

Потрібно зазначити, що В. Я. Шевчук та Ю. М. Саталкін також виділяють специфічні механізми ефективного функціонування корпоративного екологічного управління, зокрема: екологічну модернізацію виробництва, екологічний маркетинг, інжиніринг, лізинг, екологічне страхування, а також корпоративна програму екологічного аудиту [191, с. 253–288].

Отже, проведений аналіз літератури [27, 171, 134, 191] свідчить про те, що існуючі підходи до визначення системи екологічного менеджменту та аудиту не враховують специфіки діяльності промислових підприємств корпоративного сектору економіки. У зв'язку з цим актуальним питанням є удосконалення існуючих визначень екологічного менеджменту та аудиту для промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

У світовій економіці впровадження системи екологічного менеджменту та аудиту на підприємствах корпоративного сектору економіки стає економічно виправданим, дозволяючи акціонерним товариствам використовувати пов'язані з цим різні прямі та непрямі переваги і вигоди (табл. 1.2).

Результати впровадження системи екологічного менеджменту та аудиту на
європейських підприємствах *

	Компанія	Результат			
		водні ресурси	електроенергія	відходи	викиди
Хімічне виробництво	CWS Lakafabrik GmbH (1996–2007 роки)	↓ споживання на 79 %	↓ споживання на 20,7 %	↓ на 60,5 %	дані відсутні
Керамічні плитки	Leonardo 1502 (1997–2004 роки)	↑ оборотного водопостачання на 25 %	1. ↓ на 27,5 % на 1 м ² приміщення 2. ↓ питомого споживання при виробництві на 10,2 %	↑ утилізації на 16,4 %	1. ↓ в стічні води на 51 % 2. ↓ в атм. повітря на 35,6 %
Побутова техніка	Gorenje (1997–2003 роки)	↓ споживання на 48 %	дані відсутні	↓ небезпечних на 51 %	дані відсутні
Виробництво транспортних засобів та обладнання	Volkswagen	↓ споживання на 27 % (2003–2004 роки)	Економія у 114 тис. євро	1. ↑ переробки на 2,3 % (2002-2003 роки). 2. Утилізація більше 90 % відходів	дані відсутні
	Audi	↓ споживання на 0,25 %	дані відсутні	дані відсутні	↓ в атм. повітря на 0,29 %
Виробництво з деревини та целюлозно-паперове	El Tinter (1997–2005 роки)	дані відсутні	↓ споживання на 0,85 %	«нульовий рівень» викидів в стічні води	дані відсутні
	Stibo Graphic A/S	↓ споживання на 50 % (2008 рік)	дані відсутні	↓ паперових відходів	дані відсутні

* Складено автором на основі аналізу літературних джерел [32, 209].

Так, наприклад, серед світових виробників автомобілів Volkswagen стала першою корпорацією, яка запровадила систему екологічного менеджменту та

аудиту (СЕМА) у 1993 році. За рахунок впровадження СЕМА корпорація досягла таких результатів:

- зниження споживання водних ресурсів на 27 %;
- економія 114 тис євро за рахунок системи регенерації тепла та зниження споживання електроенергії для попереднього нагрівання повітря, що надходить з навколишнього середовища;
- збільшення переробки відходів на 2,3 % тощо [32, 209].

Отже, думка про те, що витрати на впровадження системи екологічного менеджменту неефективні, вже давно застаріла. Досвід європейських держав свідчить, що екологічний менеджмент та аудит, по суті – це ефективне втручання, яке може призвести до покращання стану навколишнього природного середовища та економічних вигод.

Підсумовуючи зазначене необхідно відмітити, що необхідність впровадження системи корпоративного екологічного менеджменту та аудиту характеризується такими особливостями:

- 1) підвищення екологічної відповідальності компаній внаслідок поширення тенденції до скорочення втручання держави в економіку, заохочення екологічно орієнтованої підприємницької ініціативи;
- 2) перехід підприємств від пасивної позиції у вирішенні екологічних проблем, яка визначається лише вимогами екологічного законодавства, до активної позиції, що більшою мірою визначається власними цілями і завданнями;
- 3) розширення меж ініціативної екологічної діяльності компаній, перенесення пріоритетів на джерела утворення негативного впливу на навколишнє природне середовище;
- 4) встановлення взаємозв'язку екологічної діяльності з можливостями залучення інвестицій, розвитку виробництва, економії ресурсів, зниження виробничих витрат, підвищення якості (екологічності) продукції та її конкурентоспроможності;
- 5) активізація внутрішніх невикористаних господарських резервів і можливостей при вирішенні екологічних проблем;

- 6) відкрите проголошення компаніями екологічних цілей, програм і досягнутих еколого-економічних результатів, включаючи негативні наслідки діяльності;
- 7) активна співпраця з усіма зацікавленими в екологізації діяльності підприємства особами, включаючи інвесторів, акціонерів, ділових партнерів, споживачів, громадськість і конкурентів.

На даний час одним із перспективних напрямів в управлінні природоохоронними процесами на промислових підприємствах корпоративної форми господарювання в умовах ринково орієнтованої економіки є концепція «екологічно усвідомленого» керівництва корпорацією, що набула широкого поширення на Заході з кінця 80-х років ХХ ст.

Ключовим моментом концепції є зміна самого підходу до екологічного фактора та обґрунтування необхідності переходу від вирішення оперативних завдань у сфері природокористування до стратегічного екологічного управління.

Концептуальними основами «екологічно усвідомленого» керівництва корпорацією є:

- 1) розгляд підприємства як екологічної субсистеми;
- 2) пояснення «розмірностей» екологічних проблем;
- 3) розмежування екологічних сфер діяльності підприємства;
- 4) «екологічно свідоме» управління;
- 5) екологічні системи керівництва [36, с. 82–83].

Розглядаючи функціонування і поведінку промислових підприємств корпоративного сектору економіки в рамках даної концепції, можна виділити деякі узагальнюючі моменти:

1. Екологічна відповідальність є інтегральною складовою частиною відповідальності корпорації. Тут необхідне впровадження корпоративного екологічного менеджменту та аудиту, скорочення екологічних навантажень і ризиків у всіх сферах виробничо-господарської діяльності та на всіх стадіях життєвого циклу продукції.
2. Розгляд промислового підприємства як частини природного кругообігу.

3. В якості критеріїв «екологічно усвідомленого» управління промисловим акціонерним підприємством виступають критерії екологічної та економічної ефективності, суспільне визнання, а також юридична легітимність.
4. Систематизація актуальних природоохоронних заходів за допомогою розподілу екологічних сфер діяльності промислового підприємства.
5. Здійснення екологічно орієнтованого управління на оперативному, стратегічному, підприємницько-політичному, а також політико-правовому рівнях управління.
6. Підтримання екологічного («зеленого») іміджу корпорації як чинника довіри споживачів до неї та її продукції.

На думку зарубіжних вчених [32, 209], вирішальною передумовою успішної діяльності акціонерних компаній є їх суспільне визнання. Після здобуття екологією пріоритету в системі суспільних цінностей підприємство вже не може обійтися без відображення своєї екологічної політики у корпоративних довгострокових планах. Екологічну політику компанії розглядають як стратегічний елемент корпоративного довгострокового планування і управління. Мова йде не лише про вдосконалення діючих чи розробку нових правових природоохоронних норм та правил. Корпоративне екологічно орієнтоване управління потребує від підприємства завчасно передбачати вплив переоцінки суспільних цінностей у бік екологічно орієнтованих і відповідно коригувати свою внутрішньокорпоративну стратегію управління.

Зокрема, націленість керівництва промислового акціонерного товариства адаптувати корпоративну культуру до нових екологічно орієнтованих цінностей є безсумнівною передумовою її подальшого успіху.

Проведений аналіз дозволяє виділити і сформулювати єдині ціннісні уявлення та моделі поведінки промислових підприємств корпоративного сектору економіки у сфері екологічно орієнтованого корпоративного управління, в рамках якого її керівництво повинне [32, 173,174]:

- розробляти екологоорієнтовану підприємницьку та управлінську ідеологію в різних сферах виробничо-господарської діяльності компанії, а також підвищувати екологічну свідомість менеджменту та співробітників;
- розвивати цілеспрямовані організаційно-економічні механізми управління екологічною діяльністю;
- доповнювати екологічно спрямованими показниками інформаційно-контрольну систему, бухгалтерський облік, систему внутрішньокорпоративного обліку.

Так, наприклад, необхідно розподілити корпоративну відповідальність між економічною, соціальною та екологічною сферами. Зокрема, корпоративна відповідальність у сфері охорони навколишнього природного середовища проявляється у ставленні до нової продукції, виробництво і збут якої повинні мінімально впливати на навколишнє природне середовище. Основними змістовними моментами тут є: адаптація продукції, що випускається, сучасним екологічним вимогам; освоєння нових видів продукції лише тоді, коли вони відповідають вимогам «якісного зростання» у процесі її виготовлення, збуту, використання та ліквідації відходів; економна витрата сировини й енергії на базі цілеспрямованого вдосконалення технології виробництва, скорочення до мінімуму всіх видів промислових викидів, використання побічних продуктів у виробничому процесі; підвищення почуття відповідальності за вирішення екологічних проблем на всіх рівнях організаційної структури.

Сталий розвиток промислових підприємств корпоративного сектору економіки потребує інтеграції принципів екологічної відповідальності в стратегію, оскільки основною їх метою повинен стати стабільний розвиток й орієнтація на майбутнє. Обов'язковими елементами корпоративної екологічної відповідальності є ряд взаємозв'язаних складових:

- екологічно відповідальна поведінка корпоративної структури перед трудовим колективом;
- екологічно відповідальна поведінка перед постачальниками і споживачами;
- екологічно відповідальна поведінка компанії перед суспільством;

– корпоративна культура та етика.

Ефективними елементами екологічного регулювання природокористування в рамках функціонування промислових підприємств корпоративного сектору економіки є розроблення і впровадження системи корпоративного екологічного менеджменту та аудиту.

Таким чином можна стверджувати, що корпоративний екологічний менеджмент є складовою екологічного управління в корпоративному секторі економіки. Необхідною умовою ефективного функціонування системи екологічного менеджменту на промисловому підприємстві корпоративного сектору економіки є постійне проведення екологічного аудиту. Зазначимо, що аудит системи корпоративного екологічного управління є одним із різновидів екологічного аудиту. Ініціативне впровадження корпоративного екологічного менеджменту та аудиту свідчить про високу екологічну свідомість керівництва, що тим самим підвищує екологічний рейтинг та імідж промислового акціонерного підприємства та позитивно відображається не лише на її екологічних, а й на економічних показниках.

На основі проведеного аналізу сучасної економічної літератури встановлено, що існуючі визначення, методи, процедури і прийоми здійснення корпоративного екологічного менеджменту та аудиту не враховують специфіки функціонування промислових підприємств корпоративного сектору економіки. Тому є необхідним удосконалення теоретико-методичних засад впровадження та реалізації системи екологічного аудиту на промислових підприємствах корпоративного сектору економіки.

1.3. Екологічний аудит в системі корпоративного екологічного менеджменту

Реалізація ключових положень концепції стійкого розвитку можлива лише за наявності ефективно діючого організаційно-економічного механізму управління природокористуванням. Він являє собою цілісну сукупність методів та інструментів управління, за допомогою яких організуються, реалізуються та координуються процеси природокористування у сукупності з виробничими та соціально-економічними процесами, забезпечується певний рівень екологічної безпеки виробництва і споживання, відтворюється якість навколишнього природного середовища як специфічного суспільного блага.

Сучасний етап розвитку виробничих та еколого-економічних відносин характеризується наявністю та розповсюдженням широкого спектра ринково орієнтованих інструментів реалізації екологічної політики та функціонування господарського механізму природокористування. Так, одним із перспективних інструментів є розповсюджений у закордонній практиці екологічний аудит.

На даному етапі в Україні тільки починають розуміти важливе значення екологічного аудиту для забезпечення гармонізації діяльності підприємства з навколишнім природним середовищем. Саме така роль відведена екоаудиту в Міжнародній системі екологічного менеджменту та аудиту (EMAS). У розвинутих країнах у практиці природокористування ця процедура активно використовується зі своєю законодавчою, нормативно-методичною і навчальною базою, організаційною інфраструктурою та кваліфікованими екоаудиторами [173, с. 19].

За кордоном екоаудит як окремий елемент управління отримав розвиток на початку 70-х років XX ст. Першими компаніями, які розробили власні програми екоаудиту, були американська корпорація з виробництва сталі US Steel та нафтова компанія Occidental Petroleum. На цей час у США екоаудит є обов'язковою процедурою для всіх підприємств, у тому числі військово-повітряних баз. Результати екоаудиторських перевірок, протоколи екоаудиту за необхідності можуть бути доведені до різних інституцій та можуть надаватися громадськості.

Теоретико-методологічні, організаційні та економічні основи проведення екологічного аудиту були розглянуті у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Г. А. Беллер, В. М. Бусигіна, Т. П. Галушкіна, А. М. Карелов, Л. Ф. Кожушко, С. В. Макаров, Л. І. Максимів, Є. В. Марьїн, Є. В. Мішенін, В. М. Навроцький, Н. В. Пахомова, Т. В. Пізняк, І. М. Потравний, І. М. Пожарицька, К. Ріхтер, Ю. М. Саталкін, Т. В. Сергєєва, Г. П. Серов, В. Сидорчук, Л. Б. Шагарова, В. Я. Шевчук та інших.

Необхідно зазначити, що у світовій практиці не існує єдиного визначення поняття «екологічний аудит», що обумовлюється наступними особливостями:

- 1) недостатньою вивченістю проблеми (поняття екологічного аудиту ще не набуло остаточного осмислення і логічної завершеності у вигляді комплексної сформованої системи знань);
- 2) постійним пошуком і відкриттям нових форм екологічного аудиту як аудиторами-практиками, з одного боку, так і вченими-теоретиками, з іншого;
- 3) досить широким спектром об'єктів екоаудиту, широтою дії його інструментів, а отже, багатогранністю самого поняття «екологічний аудит»;
- 4) появою та поширенням різних організаційно-правових форм підприємств, що також визначає особливості проведення екологічного аудиту на цих підприємствах.

Дослідження зарубіжного досвіду дозволило нам сформулювати основні підходи щодо визначення екологічного аудиту в зарубіжній практиці. Так, Світовий банк реконструкції та розвитку [72, с. 7–8] визначає екологічний аудит як методичне вивчення екологічної інформації про організації, спорудження або об'єкти для з'ясування того, якою мірою вони відповідають певним критеріям аудиту, «моментальна фотографія» екологічного стану об'єкта, що підлягає екоаудиту.

У «Заяві про політику в галузі екологічного аудиту», прийнятою Агентством з охорони навколишнього середовища США, зазначено, що

екологічний аудит – це систематична, документована, періодична і об’єктивна оцінка експлуатації об’єктів та діяльності відповідно до екологічних вимог [137].

Міжнародні стандарти ISO 14011:1997 визначають екологічний аудит як систематичний документований підтверджуючий процес об’єктивного отримання та оцінки свідчень аудиту для визначення відповідності або невідповідності критеріям аудиту специфічної діяльності у сфері навколишнього середовища.

Міжнародна торгова палата розглядає екологічний аудит як інструмент управління, що охоплює систематичну, документовану, періодичну та об’єктивну оцінку того, наскільки відповідає організаційна система, управління охороною навколишнього природного середовища, функціонування обладнання екологічним цілям, а також оцінку відповідності діяльності виробництва екологічній політиці компанії, включаючи відповідність нормативним вимогам [192, с. 13].

Європейський банк розвитку та реконструкції визначає, що екологічний аудит – це дослідження навколишнього середовища, що проводяться для визначення впливу на навколишнє середовище та потенційних зобов’язань, пов’язаних із передачею власності або подальшою діяльністю [72, с. 7]. Систематизація підходів до визначення екологічного аудиту та їх особливості подані в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3.

Підходи до визначення екологічного аудиту

Джерело	Поняття	Особливості
1	2	3
Закон України «Про екологічний аудит» (від 24.06.2004 р. № 1862-IV)	Екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об’єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об’єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту	Екологічний аудит розглядається лише як процес перевірки, не відображено, що екологічний аудит – це інструмент екоорієнтованого корпоративного управління
ДСТУ ISO 14011:1997	Екологічний аудит – систематичний документований підтверджуючий процес об’єктивного отримання та оцінки свідчень аудиту для визначення відповідності або невідповідності системи управління навколишнім середовищем організації критеріям аудиту відповідних систем управління навколишнім середовищем	Об’єктом аудиту є лише система управління навколишнім середовищем

1	2	3
Серов Г. П.	Екологічний аудит – підприємницька діяльність екоаудиторської організації або індивідуального аудитора-еколога з метою забезпечення раціонального природокористування, охорони навколишнього природного середовища та безпеки при здійсненні господарської діяльності	Не враховується те, що екологічний аудит є також інструментом екоорієнтованого корпоративного управління
Гончарук Т., Семенко Т.	Екологічний аудит – незалежна оцінка всіх екологічних наслідків діяльності промислового об'єкта для встановлення розміру прямого та опосередкованого впливу на навколишнє природне середовище	Обмежується аналізом лише «екологічних наслідків» діяльності підприємства.
Трифоновна Т.А., Селиванова Н.В.	Екологічний аудит – підприємницька діяльність екоаудиторів щодо здійснення незалежної перевірки господарської діяльності, що впливає на навколишнє природне середовище, та розробці рекомендацій щодо зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище	Відсутній аналіз відповідності господарської діяльності природоохоронним вимогам
Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Навроцький В.М.	Екологічний аудит – це інструмент управління, який ґрунтується на системному підході і за допомогою якого оцінюється екологічна ефективність управління підприємством із метою збереження навколишнього природного середовища та підтримка його конкурентоспроможності й інвестиційної привабливості за рахунок екологічно чистого виробництва	Не враховуються особливості використання екологічного аудиту як інструмента корпоративного екоорієнтованого управління

Узагальнюючі наведені визначення можна говорити про те, що у міжнародній практиці під екологічним аудитом розуміють, перш за все, систематичну, об'єктивну оцінку роботи суб'єкта господарювання, що впливає на стан навколишнього природного середовища, включаючи аналіз ефективності природоохоронних заходів, перевірку на відповідність природоохоронним вимогам.

Таким чином, на міжнародному рівні екологічний аудит розглядають як економіко-правовий інструмент стимулювання природоохоронної діяльності з метою підвищення інвестиційної привабливості.

Слід відмітити, що в європейській практиці екологічний аудит актуальний також для банківських інститутів, оскільки під час кредитування природоохоронних об'єктів фінансовий ризик безпосередньо пов'язаний з екологічним. У цьому випадку методика проведення екологічного аудиту визначається банком (отже, можна говорити також про окремий вид екологічного аудиту). Саме в такій формі екоаудит дозволяє банку отримати всю необхідну

інформацію для ухвалення рішення про надання кредиту. У результаті великих аварій, забруднення навколишнього природного середовища або у разі не врахованих раніше екологічних вимог інвестор може бути притягнутий до відповідальності, що небажано для фінансового інституту. Крім того, фінансування банком екологічно небезпечних проектів негативно впливає на його репутацію.

Позитивний аудиторський висновок при цьому має важливе значення і для банківських установ, і для господарюючих суб'єктів, оскільки є необхідною умовою отримання додаткових інвестицій.

Таким чином, можна зробити висновок, що екологічний аудит може проводитися в таких напрямках:

- оцінка функціонування системи екологічного менеджменту;
- аналіз системи управління та процесів природокористування;
- дослідження інвестиційних проектів та купівлі-продажу об'єктів нерухомості;
- оцінка з питань охорони здоров'я та екологічної безпеки;
- аналіз екологічної інформації тощо.

Систематизація цілей екологічного аудиту наведена на рис. 1.14. Головна відмінність українського досвіду в організації екологічного аудиту від американського і європейського полягає в тому, що у розвинених країнах необхідність і значущість екоаудиту усвідомлена.

Рис. 1.14. Цілі екологічного аудиту

Слід відмітити, що в закордонній практиці екологічний аудит може здійснюватися на рівні держави, галузі, транснаціональних корпорацій, підприємств, фінансових установ, у рамках окремої екологічної проблематики тощо (рис. 1.15).

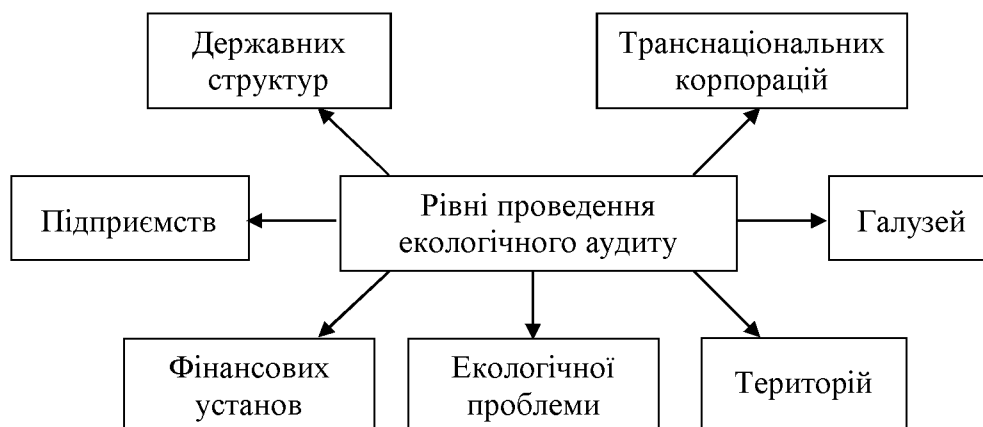

Рис. 1.15. Рівні проведення екологічного аудиту

При цьому мотивація перевірок у процесі екологічного аудиту кореспондує з основними цілями діяльності компаній (імідж, конкурентоспроможність, рейтинг тощо). У них зацікавлені корпорації і фінансові інститути, громадські організації, держава. У таких умовах екологічний аудит постійно розвивається та вдосконалюється, в той час як у вітчизняній практиці він використовується частіше за все у формі інструмента контролю господарюючого суб'єкта за дотриманням природоохоронного законодавства.

Так, в Україні у 2004 році було прийнято закон «Про екологічний аудит», який визначає основні правові та організаційні основи здійснення екологічного аудиту і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання.

Особливість української практики запровадження екологічного аудиту полягає в розвитку процесу “зверху донизу” (контролюючий орган зобов’язує провести відповідну процедуру) на відміну від світової практики “знизу доверху”. Характерною рисою вітчизняних реалій є повна відсутність у сучасних підприємств зацікавленості та мотивації проведення екоаудиту [192, с. 53].

У тих випадках, коли він згідно із законодавчою базою повинен проводитися, результати перевірок далеко не завжди впроваджуються і реалізуються, оскільки вони пов'язані зі значними фінансовими витратами. При цьому необхідно відмітити, що закордонний досвід свідчить саме про наявність внутрішньої мотивації проведення екоаудиторських перевірок.

Остання редакція закону України «Про екологічний аудит» (від 22.03.2012 р.) [44] (ст.1) визначає, що екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту. Відповідно до цього виділяють суб'єктів та об'єктів екологічного аудиту (рис. 1.16).

Необхідно відмітити, що в Україні екологічний аудит є добровільним інструментом охорони навколишнього природного середовища. Проте законом в окремих випадках передбачено і обов'язкове проведення екоаудиту щодо об'єктів та видів діяльності. Так, вітчизняні підприємства зобов'язані проводити екологічний аудит у випадках:

- банкрутства;
- приватизації, передачі у концесію об'єктів державної та комунальної власності;
- передачі або придбання у державну чи комунальну власність;
- передачі у дострокову оренду об'єктів державної або комунальної власності;
- створення на основі об'єктів державної та комунальної власності спільних підприємств;
- екологічного страхування об'єктів;
- завершення дії угоди про розподіл продукції відповідно до закону;
- в інших випадках, передбачених законом.

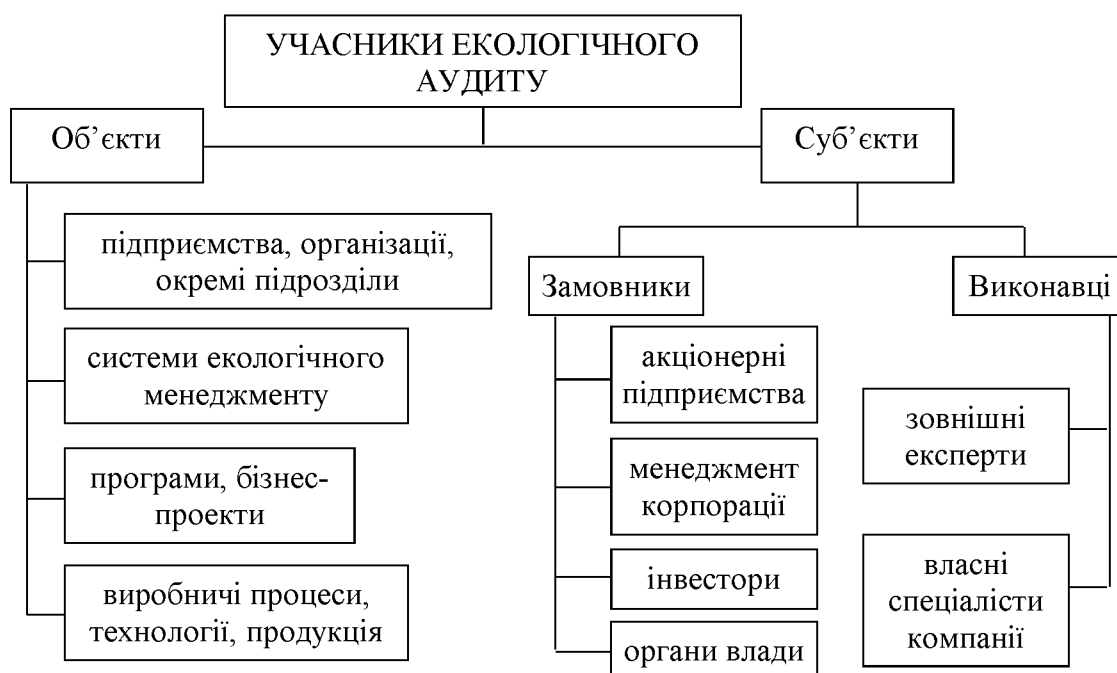

Рис. 1.16. Суб'єкти та об'єкти екологічного аудиту

Аналізуючи вітчизняну нормативно-правову базу щодо екологічного аудиту, можна зробити висновок, що основна мета екологічного аудиту, яка полягає в забезпеченні додержання законодавства про охорону навколишнього природного середовища в процесі господарської та іншої діяльності, не знаходить можливості реалізації.

Ця мета може бути досягнута лише тоді, коли екологічний аудит буде обов'язковим для усіх підприємств і організацій, чия діяльність призводить або може призвести до шкідливого впливу на навколишнє природне середовище, і буде проводитися з визначеною періодичністю.

На жаль, Закон України «Про екологічний аудит» [44] обмежує власну ефективність та не дозволяє досягнути головної мети аудиту, встановленої ним самим. Так, обмежується коло підприємств, на яких повинен проводитися обов'язковий екологічний аудит. Додамо, що переважна більшість підприємств, які завдають найбільшої шкоди природному середовищу, давно вже є приватизованими. Це великі акціонерні товариства гірничовидобувної, металургійної, енергетичної галузей. Саме на їх долю припадає більше 90 % викидів в атмосферу, викидів забруднених стічних вод і токсичних відходів. Вони

успішно працюють і з кожним роком нарощують обсяги виробництва, а їхні власники (акціонери) отримують високі прибутки. Парадокс полягає у тому, що вони не зацікавлені у впровадженні екологічно чистих технологій, будівництві високоефективних очисних споруд. Хоча закордонний досвід давно визначив базовий принцип екологічно орієнтованої діяльності: екологічне виробництво – є економічно ефективним. Вітчизняним власникам підприємств економічно вигідніше платити за забруднення навколишнього середовища і розміщення відходів, ніж дотримуватись усіх нормативів природоохоронного законодавства. Таким чином, в умовах демократизації форм власності, поширення корпоративної форми господарювання актуальність проведення екологічного аудиту визначається певними групами факторів (рис. 1.17).

Екологічні, економічні та соціальні фактори найчастіше пов'язані між собою. Так, покращання стану навколишнього природного середовища приводить до відновлення екосистем та зменшення соціальних проблем здоров'я суспільства, поліпшення екологічної якості життя, що одночасно є економічною вигодою для підприємств, оскільки вони не зазнають збитків у вигляді штрафних санкцій за викиди (скиди) шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, зменшуються обсяги компенсацій персоналу підприємства тощо. Також потрібно зазначити, що на сьогоднішній день, основними стимулами розробки та проведення екологічного аудиту залишаються економічні фактори.

Перш за все необхідно відмітити, що найбільш дієвий стимул проведення екологічного аудиту – залучення національних та іноземних інвестицій, більшість яких вимагають обов'язкового проведення екологічного аудиту.

У першу чергу ця вимога стосується до інвестицій, які надають Європейський та Міжнародний банки реконструкції та розвитку. Як зазначалося раніше, екологічний аудит у даному разі проводиться за методиками банків, спеціалізованими в основному іноземними фірмами, діючими на українському ринку екологічних послуг.

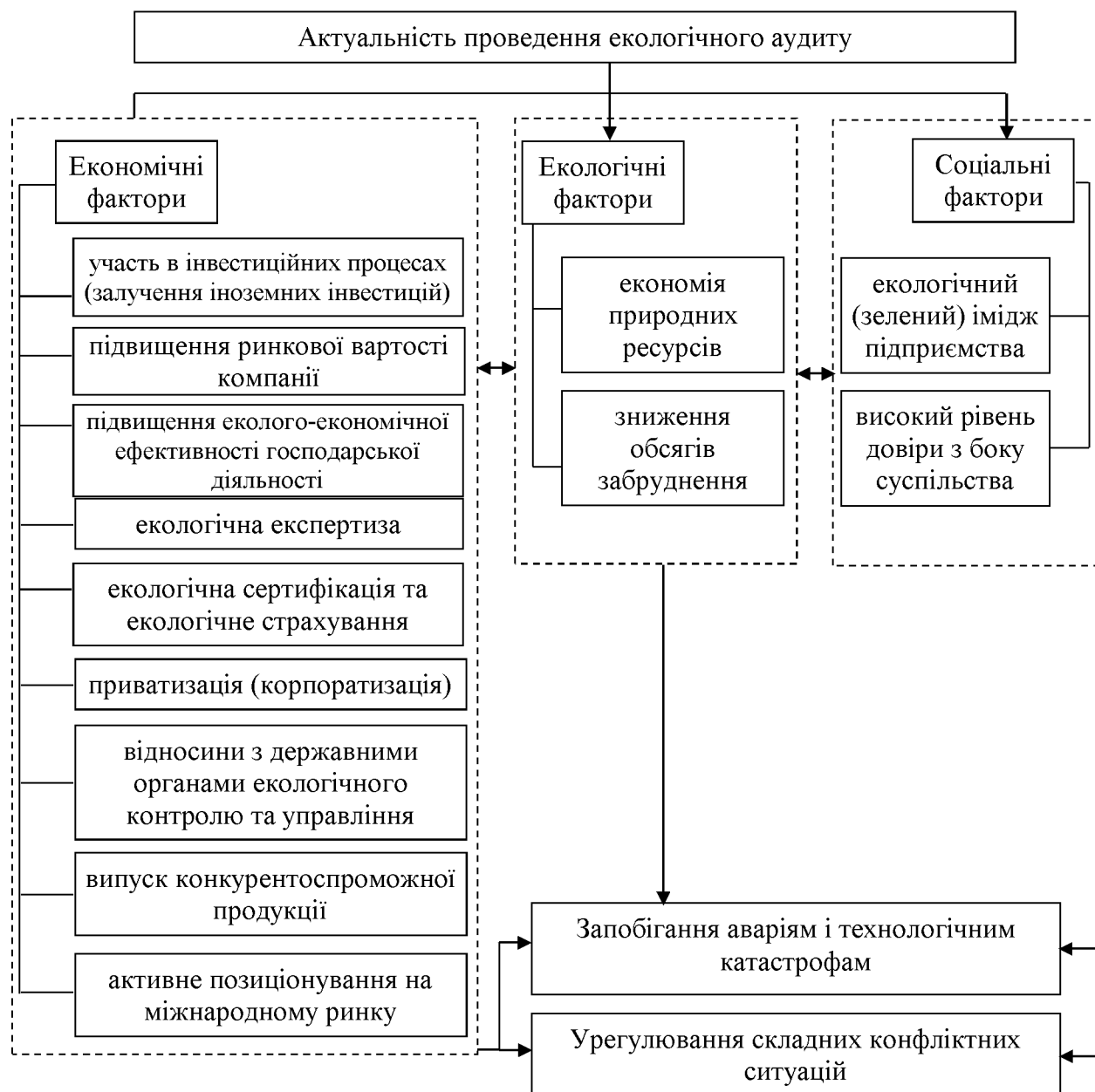

Рис. 1.17. Актуальність проведення екологічного аудиту на підприємствах*

* Складено автором на основі літературних джерел [134, 173].

Отриманий аудиторський висновок впливає на остаточне рішення банку щодо інвестування. Ще одним стимулом проведення екологічного аудиту є екологічна сертифікація. Так, для підприємств, що функціонують на світових ринках, необхідна сертифікація на відповідність міжнародним стандартам. Під час сертифікації в першу чергу аналізуються не стільки характеристики конкретної технології або готової продукції, скільки ефективність системи екологічного менеджменту та аудиту в цілому.

Також до економічних стимулювальних факторів доцільно віднести покращання відносин із Міністерством екології та природних ресурсів, що надає підприємству можливість отримати кошти територіальних екологічних фондів.

Третя група факторів, що стимулюють проведення екологічного аудиту, – соціальні фактори. До даної групи ми відносимо такі фактори, як створення екологічного (зеленого) іміджу та високий рівень довіри з боку суспільства.

Необхідно зазначити, що в Україні не приділяється увага взаємодії між підприємством-природокористувачем, суспільством та населенням. Необхідно зазначити, що раціональна побудова даної взаємодії позитивно впливає на рейтинг підприємства, рекламу виробничої продукції та послуг, що, у свою чергу, може привести до збільшення споживчого попиту та прибутку, зростання вартості акцій підприємства. Розвиток відносин підприємства із суспільством потребує систематичного надання необхідної, достатньої та достовірної інформації щодо впливу підприємства на навколишнє природне середовище.

Також важливо зазначити, щоб інформація, яка стосується екологічних цілей та завдань підприємства, екологічної політики, була доведена до зацікавлених та відповідальних осіб. Для підвищення ефективності подібної інформації її необхідно представляти в зрозумілій та доступній формі для населення. Завдання подібного рівня також можуть вирішуватися за допомогою екологічного аудиту.

Проблема запобігання екологічним катастрофам та техногенним аваріям набула все більшої актуальності у зв'язку зі значним зносом транспортного, промислового та очисного обладнання. Методи, що використовуються в практиці екологічного аудиту, дають змогу чітко визначити найбільш пріоритетні природоохоронні проблеми, які постають перед суб'єктом, що підлягає аудиту, а також дають можливість оцінити ризик їх виникнення, а головне, обрати шляхи їх вирішення.

Також досить важливим для підприємства є виявлення та оцінка проблем, унаслідок яких може виникнути ризик еколого-економічної та еколого-правової відповідальності згідно законодавства України. Саме екологічний аудит здатен

розробити та обґрунтувати розумну екологічну стратегію підприємства, надати необхідні рекомендації, що дозволяють знизити ризик розвитку екологічних проблем.

Удосконалення теоретико-методичних основ проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі потребує розгляду основних його видів з метою їх доповнення та розширення.

Аналіз літературних джерел [192, 162] дозволив систематизувати підходи щодо класифікації видів екологічного аудиту (табл. 1.4). При цьому слід відзначити, що з точки зору теоретичних основ відсутні будь-які визначення та конкретизація екологічного аудиту та механізмів його проведення саме для промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

Таблиця 1.4

Класифікація видів екологічного аудиту

Ознака класифікації	Види екологічного аудиту
1	2
1. Залежно від суб'єкта, який організовує (ініціює) екологічний аудит	– внутрішній; – зовнішній
2. Залежно від форми реалізації	– обов'язковий; – добровільний.
3. Залежно від обсягу здійснення екологічного аудиту	– комплексний; – тематичний
4. Залежно від часу здійснення екологічного аудиту	– попередній; – наступний – поточний;
5. Залежно від періодичності екологічного аудиту	– періодичний; – одноразовий
6. За формою контролю	– інформаційний ; – попереджувальний; – каральний
7. Залежно від характеру екологічного аудиту	– підтверджуючий; – системно-орієнтовний; – що базується на ризику
8. Залежно від юридично значущих дій	– екоаудит у ході приватизації; – при зміні прав власника; – під час процедури банкрутства; – страховий екоаудит; – інвестиційний екоаудит
9. За функціональними напрямками	– системи екоменеджменту; – екоаудит фінансової діяльності; – екоаудит на відповідність; – аудит екологічної відповідальності

Продовження табл. 1.4

1	2
10. Залежно від рівня проведення екологічного аудиту	– державний; – транснаціональний; – галузевий; – регіональний; – підприємства

Для того щоб у процесі проведення екоаудиторської перевірки експерти та менеджмент підприємства отримали висновки, які повною мірою відображають екологічні та природоохоронні аспекти діяльності підприємства, екологічний аудит повинен здійснюватись із дотриманням ряду принципів (рис. 1.18) [192].

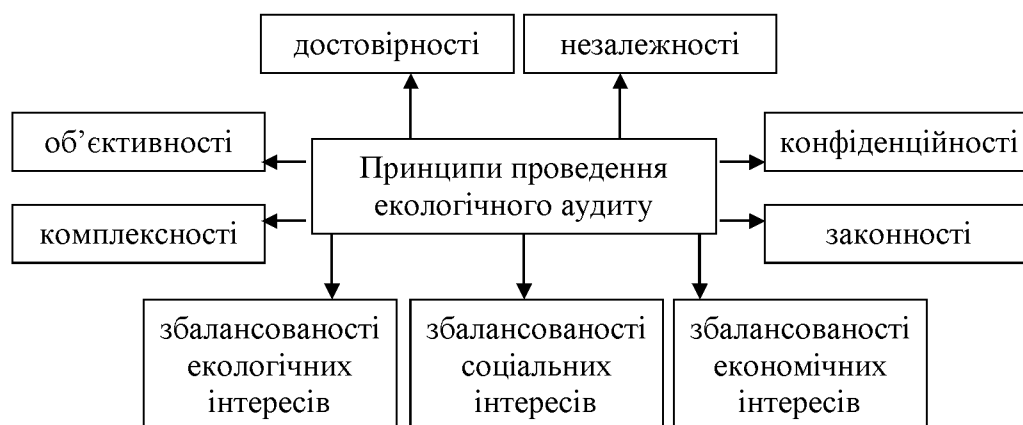

Рис. 1.18. – Принципи проведення екологічного аудиту

Безумовно, вітчизняна практика проведення екологічного аудиту повинна забезпечувати реалізацію наступних його завдань:

- визначення та обґрунтування екологічної стратегії і політики підприємства;
- формування пріоритетів при плануванні екологічної діяльності та ресурсозбереження на промислових підприємствах;
- обґрунтування необхідності та забезпечення впровадження системи екоменеджменту на підприємстві;
- перевірка дотримання суб'єктом господарської діяльності вимог природоохоронного законодавства та відповідності внутрішнім корпоративним нормам щодо раціонального природокористування;

- розроблення рекомендацій та контроль реалізації заходів щодо зниження ризику виникнення надзвичайних екологічних ситуацій;
- оптимізація впливу діяльності підприємства на навколишнє середовище та ресурсозбереження;
- розвиток системи виробничого екологічного моніторингу і управління;
- внесення пропозицій щодо екологічної освіти персоналу, особливо в системі вищого управління та керівників окремих підрозділів;
- консультування з питань природоохоронного законодавства;
- інформування, консультування щодо можливості та перспектив впровадження сучасних технологій у системі екологічного менеджменту, в галузі раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, інші послуги [44].

Необхідно відзначити, що в процесі перевірки аудитори повинні використовувати тільки достовірну інформацію щодо господарської діяльності підприємства. Це можливо за умови надання правдивої інформації з боку менеджменту та існування на підприємстві ефективної системи екологічного обліку.

На наш погляд, негативним фактором є те, що в Україні висновки, отримані під час проведення екологічного аудиту, всі відомості, матеріали та остаточний звіт є суворо конфіденційною інформацією, яка належить замовнику екоаудиту. Вони можуть бути використані винятково з метою забезпечення дотримання вимог технічних і правових норм, організації системи управління навколишнім природним середовищем, охорони здоров'я працівників і раціонального використання природних ресурсів. Проте підприємство, яке проводить екополітику, впроваджує сучасні технології ресурсозбереження, навпаки, може інформувати суспільство та оприлюднювати результати екоаудиту з метою підвищення екологічного рейтингу, іміджу та підвищення конкурентоспроможності (особливо в легкій, хімічній промисловості, енергетиці).

Також слід відмітити, що результат екологічного аудиту багато в чому визначається можливостями, повнотою та ефективністю його інформаційного

забезпечення, наявністю відповідної звітності екологічного та природоохоронного характеру.

У зарубіжній практиці екологічна звітність підприємств залишається справою переважно добровільною, хоча в деяких країнах, наприклад у Данії, ця вимога стосовно великих підприємств закріплена законодавчо.

У вітчизняній практиці не існує єдиного порядку складання екологічного звіту, все залежить від завдань та цілей підприємства. Проте можна виділити кілька загальних параметрів, які бажано відобразити у звітності будь-якої компанії:

- масштаби впливу на навколишнє природне середовище;
- характеристики викидів, скидів, складування відходів;
- екологічна (природоохоронна) діяльність компаній;
- екоефективність.

Таким чином, достовірна та сучасна система звітності щодо результатів еколого-економічної діяльності повинна бути інструментом, за допомогою якого буде підвищуватись ефективність проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки.

Проведений аналіз теоретико-методологічних принципів екологічного аудиту формує основу для конструктивного визначення організаційно-економічних засад проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Проведений аналіз еколого-економічних проблем функціонування промислових підприємств корпоративного сектору економіки України дозволяє зробити висновки про наступне:

1. Аналіз функціонування промислових підприємств корпоративного сектору економіки свідчить про відсутність або неефективність системи екологічного аудиту, що значною мірою обумовлює збільшення екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище (відсоток корпоративного сектору економіки в забрудненні навколишнього природного середовища становить 50–60 %). У зв'язку з цим актуальним є дослідження організаційно-економічних засад екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки.

2. Проведений сутнісно-змістовий аналіз системи екологічного аудиту свідчить про необхідність удосконалення організаційно-економічних засад екологічного аудиту з урахуванням специфіки функціонування промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

3. Удосконалення та конкретизації потребує система організації вищих органів управління (загальні збори акціонерів, наглядова рада, ревізійна комісія та правління) промисловим акціонерним підприємством з приводу проведення екологічного аудиту.

4. Практична реалізація системи екологічного аудиту підприємств корпоративного сектору економіки повинна реалізовуватися через ефективний організаційно-економічний механізм екологічного аудиту промислових акціонерних підприємств, що потребує удосконалення теоретико-методичних принципів його побудови з урахуванням особливостей функціонування промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

5. Система екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки обумовлює необхідність врахування та підвищення підприємствами рівня їх екологічного рейтингу з метою залучення додаткових

фінансових ресурсів для забезпечення реалізації екологічно діяльності та підвищення ринкової вартості промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

Матеріали розділу 1 опубліковані в роботах [149, 150, 153, 155, 185–188].

РОЗДІЛ 2 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА АУДИТУ В КОРПОРАТИВНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

2.1. Принципи формування системи екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки

Аналіз сучасної економічної літератури [7, 27, 134, 191] свідчить про те, що існуючі науково-методичні підходи проведення екологічного аудиту не враховують особливості функціонування такої сучасної форми господарювання, як акціонерне товариство (корпорація). Тому актуальним питанням є розроблення нових наукових принципів системи екологічного аудиту для промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

Формування відповідної системи екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки потребує визначення її основних складових, цілей та принципів.

Основними елементами системи екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки повинні бути:

- 1) органи державної влади, у тому числі природоохоронні;
- 2) спеціалізовані організації, що мають ліцензію на здійснення екоаудиторської діяльності;
- 3) рейтингові агентства, що входять до Державного реєстру уповноважених рейтингових агентств;
- 4) міжнародні рейтингові агентства, які мають право визначати обов'язкові за законом рейтингові оцінки емітентів та цінних паперів;
- 5) зацікавлені в ефективній екоорієнтованій діяльності акціонерного товариства особи (інвестори, кредитори та ін.) та суспільство;
- 6) органи управління промисловим підприємством корпоративного сектору економіки, а саме загальні збори акціонерів, ревізійна комісія, наглядова рада, правління;

7) внутрішньокорпоративні групи екоаудиторів та функціональні підрозділи акціонерного товариства.

Необхідно зазначити, що головними цілями системи екологічного аудиту є організація та впровадження в практику господарської та природоохоронної діяльності промислових підприємств корпоративного сектору економіки проведення екологічного аудиту як:

- організаційно-економічного механізму оцінки відповідності діяльності акціонерного товариства вимогам природоохоронного законодавства та положенням внутрішньокорпоративної екологічної політики;
- механізму зниження фінансових втрат акціонерів, інвесторів та інших афілійованих осіб акціонерного товариства від можливих екологічних ризиків;
- заходів підвищення рівня еколого-економічного рейтингу промислового підприємства корпоративного сектору економіки з метою визначення можливості участі у світових екологічних фондових індексах та в інвестиційних портфелях для залучення додаткових фінансових ресурсів на реалізацію природоохоронних заходів.

При цьому необхідно визначити, що відповідний організаційно-економічний механізм проведення екологічного аудиту повинен враховувати специфіку господарювання промислових підприємств корпоративного сектору економіки в наступних аспектах:

1. Система управління акціонерного товариства. А саме в контексті наявності відповідного органу, підрозділу, структурної одиниці, які повинні формувати в цілому екологічну політику корпорації, затверджувати її, визначати відповідальних, проводити безпосередньо екологічний аудит, аналізувати висновки екоаудиторських перевірок та здійснювати контроль за реалізацією заходів, рекомендованих експертами-аудиторами.

2. Система розподілу прибутку акціонерного товариства. На рівні підприємства повинні визначатися джерела фінансування екоаудиторських перевірок акціонерних компаній, має проводитись оцінка економічної

ефективності проведення екологічного аудиту, необхідно формувати внутрішньокорпоративні екологічні фонди.

3. Механізм визначення винагороди за позитивні результати екоорієнтованої діяльності акціонерної компанії. Акціонери компанії повинні стимулювати правління підприємства до здійснення екодіяльності, наприклад встановлення винагороди за позитивні результати відповідного екологічного аудиту.

4. Механізм випуску цінних паперів акціонерних компаній. Так, наприклад, додаткова емісія цінних паперів для залучення коштів на модернізацію, реалізацію заходів екологічної політики, впровадження екологічно чистих технологій тощо повинна супроводжуватись інформуванням майбутніх інвесторів про результати реалізації цих заходів, оформлених відповідними висновками екоаудиторів, та перспективи отримання додаткових прибутків.

Аналіз економічної літератури [27, 171, 191] свідчить, що екологічний аудит є невід'ємною складовою ефективною системи екологічного менеджменту. Тому повноцінна реалізація системи екологічного менеджменту в корпоративному секторі економіки не можлива без функціонування системи екологічного аудиту. Згідно зі стандартом ISO 14000 [41] екологічний аудит виконує функції контролю за ефективністю функціонування системи екологічного менеджменту. Місце екологічного аудиту в системі екологічного менеджменту акціонерного підприємства відображене на рис. 2.1.

Дослідження теоретичних підходів до визначення корпоративного управління та екологічного аудиту дозволило сформулювати визначення екологічного аудиту для промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

Так, екологічний аудит промислових підприємств корпоративного сектору економіки (корпоративний екологічний аудит) представляє собою систему оцінки екологічної складової виробничо-господарської діяльності підприємств КСЕ, яка дозволяє підвищити ринкову вартість компанії, забезпечити активне позиціонування на ринку товарів та послуг за рахунок взаємоузгодження економічних та

екологічних інтересів компанії.

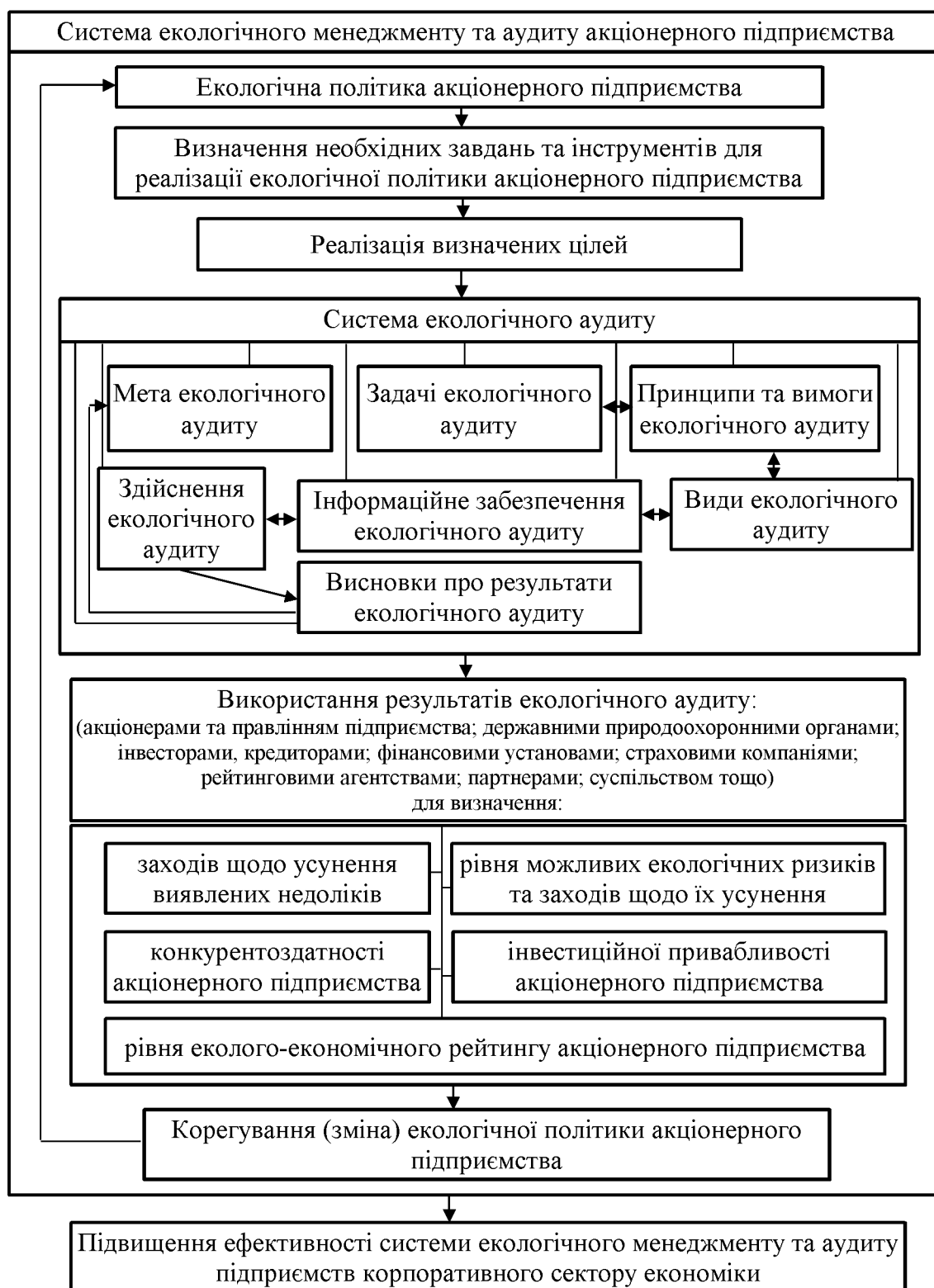

Рис. 2.1. Місце екологічного аудиту в системі екологічного менеджменту та аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки*

* Розроблено автором

Формування методичних засад екологічного аудиту для промислових підприємств корпоративного сектору економіки потребує визначення об'єктів та суб'єктів екологічного аудиту, принципів та механізмів його проведення, основних видів та функцій екологічного аудиту, критеріїв оцінки тощо.

Об'єктами корпоративного екологічного аудиту є промислові підприємства корпоративної форми господарювання, відповідні системи екоменеджменту, екологічна політика акціонерного товариства та заходи, що проводяться в рамках її реалізації. Безумовно, до об'єктів також повинні відноситися виробничо-технологічні системи промислових корпоративних підприємств, постачальники ресурсів, продукція акціонерного товариства, ступінь її екологічності та безпеки у сфері споживання.

Необхідно відмітити, що суб'єктів екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки умовно можна розділити на дві групи: замовники та виконавці. Як замовники корпоративного екологічного аудиту виступають державні органи влади, інвестори, промислові підприємства корпоративного сектору економіки, менеджмент підприємства тощо. Як виконавці екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки виступають зовнішні експерти та власні спеціалісти промислового підприємства.

Головною метою екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки є аналіз та оцінка ступеня відповідності господарської та екологічної діяльності корпорації вимогам державних, міжнародних та внутрішньокорпоративних стандартів, забезпечення ефективної реалізації екополітики акціонерної компанії.

Зміст екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки визначається масштабами розвитку внутрішньо- та зовнішньокорпоративних відносин, рівнем екологізації корпоративного управління. У широкому розумінні зміст екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки полягає в такому:

- дослідженні явищ, пов'язаних із забрудненням навколишнього природного середовища, факторів і причин, що їх обумовили;

- об'єктивній оцінці ефективності функціонування системи екологічного менеджменту, реалізації екологічно орієнтованої політики акціонерного підприємства;
- визначенні відповідності виробничо-господарської діяльності акціонерної компанії вимогам природоохоронного законодавства та внутрішнім нормативним документам;
- обґрунтуванні необхідності проведення відповідних природоохоронних, ресурсозберігаючих заходів на рівні акціонерного товариства;
- виявленні внутрішньокорпоративних резервів підвищення ефективності екологічної (природоохоронної) діяльності;
- розробленні заходів щодо використання відповідних резервів та ліквідації причин неефективної природоохоронної та екологічної діяльності промислового підприємства корпоративного сектору економіки;
- контролі та моніторингу виконання зазначених заходів.

Слід відзначити, що ефективність та результативність проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі обумовлюються дотриманням відповідних вимог:

1. Чіткого формування цілей корпоративного екологічного аудиту. Вони повинні визначатись ініціатором корпоративного екологічного аудиту (інвесторами, акціонерами, наглядовою радою, правлінням, іншими особами тощо).

2. Незалежності екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки. Передбачає свободу (незаангажованість) екоаудитора від впливу і контролю як із сторони менеджменту акціонерного товариства, так і з боку інших сторін.

3. Об'єктивності та компетентності. Неупередженість екоаудитора при розгляді будь-яких професійних питань, розробленні відповідних заходів екополітики, формуванні висновків та пропозицій. Безумовно, члени екоаудиторської групи повинні бути висококваліфікованими та професіональними фахівцями.

4. Системного підходу до аналізу економічних та екологічних (природоохоронних) аспектів виробничо-господарської діяльності компанії.

5. Систематичності. Екологічний аудит в корпоративному секторі економіки необхідно проводити відповідно до основних етапів реалізації екополітики компанії, на етапах корпоратизації та реструктуризації діяльності компанії. Також доцільним є проведення корпоративного екологічного аудиту на етапах додаткової емісії цінних паперів, спрямованої на акумуляцію коштів для екологічних (природоохоронних) заходів.

6. Достовірності, реальності, точності результатів, рекомендацій та висновків корпоративного екоаудиту.

7. Дієвості. Полягає у практичному використанні результатів та висновків екоаудиту для підвищення екологічної безпеки господарської діяльності акціонерних товариств та забезпеченні високої ефективності відповідних екологоорієнтованих заходів. Слід зазначити, що еколого-економічний ефект корпоративного екологічного аудиту повинен супроводжуватися, з однієї сторони зменшенням негативного рівня антропогенного впливу на навколишнє природне середовище внаслідок впровадження ефективних управлінських процедур, а з іншої – підвищенням конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості корпорації, зростанням ринкової вартості та рівня екологічного рейтингу компанії.

8. Документованості. В цілому процес корпоративного екологічного аудиту повинен супроводжуватися формування відповідних документів та звітів. При цьому повинна дотримуватися повнота екоаудиторського висновку відповідно до мети та масштабів екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки.

9. Принцип зосередження полягає в підпорядкуванні окремих функцій здійсненню основної системної функції. Наприклад, окремі види корпоративного екологічного аудиту виконують певні функції, у тому числі інформаційну, аналітичну, превентивну, але всі вони підпорядковані основній системній функції – зниженню рівня антропогенного впливу на навколишнє природне середовище за

рахунок впровадження ефективного екологічно орієнтованого управління [38, 134 с. 275–284].

Специфіка проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки значною мірою визначається його видом. Аналіз науково-методичної літератури [7, 27, 135, 162] дозволив нам узагальнити відповідні підходи до класифікації екологічного аудиту та конкретизувати їх стосовно особливостей господарювання в корпоративному секторі економіки. Так, залежно від суб'єкта, який здійснює корпоративний екоаудит, необхідно виділити наступні його види: зовнішній та внутрішній. Зовнішній корпоративний екологічний аудит проводить незалежна команда професійних експертів-аудиторів. Внутрішній корпоративний екологічний аудит може проводитись власною корпоративною групою аудиторів. При цьому слід відзначити, що аудиторська група може формуватися в тому числі за рахунок членів наглядової ради та ревізійної комісії акціонерного товариства. В цьому контексті важливим є закріплення відповідних повноважень даних органів управління акціонерного товариства внутрішньокорпоративними документами (наприклад, Положеннями про наглядову раду, ревізійну комісію, правління). У додатку Б 1 подані окремі пункти Положення про наглядову раду, ревізійну комісію та правління публічного акціонерного товариства, які відображають їхні функції в екологоорієнтованому корпоративному управлінні.

Останнім часом характерним є створення на великих промислових підприємствах корпоративного сектору економіки власних програм проведення екологічних аудитів та спеціальних аудиторських підрозділів (внутрішньокорпоративної групи аудиторів), які безпосередньо підпорядковані керівництву компанії (правлінню та наглядовій раді). Доцільним також може бути представлення результатів корпоративного екологічного аудиту на загальних зборах акціонерів. Це сприятиме відкритості та прозорості у відношенні з інвесторами різного рівня, забезпечуватиме формування та підтримку екологічного іміджу акціонерного підприємства і, як наслідок, сприятиме підвищенню його еколого-економічного рейтингу.

Залежно від ініціатора-замовника проведення корпоративного екологічного аудиту розрізняють ініціативний корпоративний екоаудит та обов'язковий. Перший класифікують на внутрішньо- та зовнішньоініціативний. Внутрішньоініціативний корпоративний екологічний аудит, у свою чергу, може бути ініційований:

- рішенням правління в процесі виробничо-господарської діяльності;
- рішенням загальних зборів акціонерів;
- рішенням наглядової ради.

Зовнішньоініціативний екологічний аудит промислових підприємств у корпоративному секторі економіки здійснюється на замовлення зацікавлених сторін в діяльності акціонерного підприємства, державних органів управління. Так, наприклад, майбутній інвестор може зацікавитися рівнем екологічної безпеки виробництва, технологій, продукції. Особливо це може бути актуальним для іноземних інвесторів або у випадку експорту продукції акціонерного товариства, просування продукції на міжнародні ринки.

Обов'язковий корпоративний екологічний аудит можна класифікувати на законодавчо обов'язковий, що проводиться відповідно до встановленого переліку законом України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 року [44], та корпоративно обов'язковий, згідно з переліком та графіками, які затверджені програмними документами акціонерного підприємства (в тому числі на загальних зборах акціонерів). Так, корпоративно обов'язковий екологічний аудит може проводитися під час розширення виробництва. Зокрема, проводиться аналіз впливу розширення виробництва на еколого-економічну діяльність корпорації, чи не призведе таке розширення виробництва до збільшення екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище, або, навпаки, зменшить.

Результати екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки можуть впливати на прийняття рішень стосовно освоєння нових видів продукції (технологій). Якщо результати екоаудиту свідчать, що виробництво нового виду продукції є еколого-економічно неефективним (значна природоємність (матеріалоємність), виникнення шкідливих відходів тощо),

управління акціонерного товариства може відмовитися від випуску цієї продукції. І, навпаки, приймається позитивне рішення стосовно випуску нової продукції (освоєння технологій), якщо результати корпоративного екологічного аудиту свідчать про відсутність екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище або його мінімальне значення.

Корпоративно обов'язковий екологічний аудит також необхідно проводити у випадках залучення інвестицій. Інвестори віддають перевагу інвестиційним проектам, які є екологічно спрямованими або направлені на зменшення екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище. Також корпоративно обов'язковий екологічний аудит може проводитися у разі обґрунтування екологічно орієнтованих інвестиційних програм із залученням державних коштів.

Необхідно зазначити, що результати екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки є більш ефективними та дієвими у випадках, коли він ініціюється внутрішніми органами управління акціонерного підприємства. Це є свідченням високого рівня екологічної культури, екологічної свідомості управління підприємства, що тим самим підвищує його екологічний рейтинг.

Залежно від того, який об'єкт акціонерного товариства підлягає аудиту, екоаудит у корпоративному секторі економіки можна поділити на управлінський, аудит виробничих об'єктів, фінансової діяльності, природоохоронних заходів промислового акціонерного підприємства.

Також, залежно від специфіки проведення, екологічний аудит у корпоративному секторі економіки можна поділити на технологічний, енергетичний, інвестиційний, аудит викидів (скидів) підприємства, екологічний аудит поводження з виробничими відходами, аудит екологічних ризиків та екологічного рейтингу компанії. Систематизація видів екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки приведена в табл. 2.1.

Необхідно відзначити, що екологічний аудит промислових підприємств у корпоративному секторі економіки полягає в детальному вивченні виробничих

(технологічних) особливостей функціонування промислових підприємств у корпоративному секторі економіки. При цьому повинні враховуватись та підлягати оцінці технології (системи) ресурсо- та енергозабезпечення виробничо-господарської діяльності.

Таблиця 2.1

Систематизація видів екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки *

Вид екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки	Визначення сутності екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки
1	2
<i>В залежності від суб'єкта, який здійснює екологічний аудит в корпоративному секторі економіки</i>	
Внутрішній	Проводиться внутрішньою корпоративною групою екоаудиторів
Зовнішній	Виконується спеціалізованою аудиторською компанією, яка має державний дозвіл на здійснення екологічного аудиту та відповідну ліцензію
<i>В залежності від ініціатора екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки **</i>	
Ініціативний: внутрішньоініціативний	Добровільний екологічний аудит здійснюється при необхідності за рішенням внутрішніх органів управління промисловим підприємством корпоративного сектору економіки.
Зовнішньоініціативний	Здійснюється на замовлення зацікавлених сторін (інвесторів, банків, страхових компаній, інших суб'єктів ринку тощо)
Обов'язковий: законодавчо обов'язковий	Проводиться відповідно до встановленого переліку законом України «Про екологічний аудит»
Корпоративно обов'язковий	Проводиться згідно переліку та графіків проведення, які затверджені в програмних документах акціонерного підприємства, в тому числі на загальних зборах акціонерів.
<i>В залежності від об'єкта, який підлягає аудиту</i>	
Екоаудит виробничих об'єктів акціонерного підприємства та технологічних процесів	Передбачає аналіз виробничих об'єктів промислового підприємства щодо їх екологічної безпеки, моральної та фізичної зношеності
Аудит продукції, що виробляється	Аналіз впливу продукції акціонерного підприємства на навколишнє природне середовище на всіх етапах життєвого циклу даного продукту
Аудит системи екоменеджменту корпорації	Систематичний та задокументований процес отримання об'єктивних доказів для визначення відповідності системи екологічного менеджменту акціонерного підприємства критеріям, які пред'являються до таких систем
Аудит фінансування діяльності акціонерного товариства	У випадку цільового фінансування природоохоронних, ресурсозберігаючих заходів аудиту підлягають напрямки та ефективність використання відповідних коштів акціонерного підприємства, окремих інвесторів, цільових екофондів тощо. Аудит системи екообліку
Аудит природоохоронних (ресурсозберігаючих) заходів	Передбачає аналіз ефективності проведених природоохоронних (ресурсозберігаючих) заходів

1	2
<i>За змістом екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки</i>	
Технологічний	Здійснюється аналіз технологічного процесу за маршрутною технологічною схемою з метою пошуку заходів щодо впровадження «зелених» технологій та екологічно чистого виробництва
Енергетичний	Споживання енергії, аналіз можливостей зниження рівня споживання енергії зі збереженням обсягів виробництва
Інвестиційний	Оцінка рівня екологічної безпечності господарської діяльності акціонерного підприємства для визначення його інвестиційної привабливості під час купівлі контрольного пакета акцій або прийняття інвестиційних рішень
Аудит викидів (скидів)	Аналіз об'ємів викидів (скидів) під час виробничого процесу, аналіз можливостей їх зменшення, аналіз ефективності очисного обладнання.
Аудит виробничих відходів	Аудит, що передбачає аналіз поводження з відходами, можливість їх повторного використання у власному або іншому виробництві (визначення коефіцієнта рециклінгу), аналіз витрат на їх зберігання та утилізацію, аналіз можливостей утилізації відходів безпосередньо на акціонерному підприємстві
Аудит екологічних ризиків**	Здійснюється аналіз імовірності виникнення екологічних ризиків у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності, у тому числі оцінюється еколого-аудиторський ризик та ризик неотримання соціальної ліцензії при проходженні громадської екологічної експертизи.
Аудит еколого-економічного рейтингу компанії**	Визначається екологічний рейтинг акціонерного підприємства. У разі його зменшення, аналізуються фактори, які спричинили пониження його рівня та визначаються заходи щодо усунення виявлених недоліків

* Складено автором на основі аналізу літературних джерел [134, 136, 162, 173].

** Запропоновано автором. Теоретико-методичні підходи до визначення даних видів ризику будуть розглянуті в розділі 2.2.

При здійсненні екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки необхідно дотримуватись принципу комплексності. Даний принцип забезпечується повнотою охоплення всіх сторін діяльності акціонерного товариства та всебічної оцінки причинно-наслідкових залежностей в еколого-економічній та природоохоронній діяльності компанії. Так, повинні визначатися та оцінюватися рівні впливу наслідків виробничої діяльності на персонал, виробничі процеси, обладнання, окремі економічні показники (прибутковість, ефективність, ринкову вартість акцій тощо). Також зазначимо, що результати природоохоронної (екологічної) діяльності промислового підприємства корпоративного сектору економіки повинні розглядатися у взаємозв'язку з факторами, які їх обумовлюють.

Під час проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки експерти повинні користуватися достовірною, перевіреною

інформацією, яка реально відображає об'єктивну дійсність, з метою забезпечення об'єктивності, реальності та точності результатів корпоративного екологічного аудиту. При цьому висновки повинні обґрунтовуватися точними аналітичними розрахунками. У зв'язку з цим впливає необхідність удосконалення системи внутрішньокорпоративного обліку, а також методики проведення екологічного аудиту акціонерного підприємства.

Для забезпечення ефективності здійснення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки необхідним є використання результатів виробничого та державного екологічного контролю.

Відмітимо, що екологічний аудит у корпоративному секторі економіки повинен бути дієвим. У зв'язку з цим необхідним є практичне використання матеріалів та висновків екоаудиту для розроблення й впровадження конкретних природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів.

У проведенні екологічного аудиту акціонерних підприємств може брати участь широке коло працівників підприємства, членів наглядової ради тощо, що забезпечить таким чином дотримання принципу демократизму при здійсненні екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки.

Необхідно зазначити, що витрати на проведення екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки повинні забезпечувати еколого-економічний ефект у вигляді, наприклад, зниження обсягів навантаження на навколишнє природне середовище, зменшення економічного ефекту від забруднення, підвищення екологічного рейтингу компанії, зростання ринкової ціни на акції корпорації.

Враховуючи специфіку діяльності промислових підприємств корпоративної форми господарювання, необхідно виділити наступні основні функції корпоративного екологічного аудиту:

- контролююча функція полягає у контролі екологічної діяльності правління компанії, дотримання вимог внутрішніх нормативних документів;

- соціальна функція – сприяє розвитку екологоорієнтованого управління трудовим колективом акціонерного підприємства, підвищенню екологічної освіченості менеджменту та персоналу;
- інформаційна функція – надання інформації правлінню акціонерного підприємства для прийняття своєчасних та відповідних рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища та ресурсозбереження, інформування загальних зборів про результати корпоративного екологічного аудиту компанії з метою затвердження майбутніх екологічних програм;
- превентивна функція – своєчасне визначення правлінням акціонерного підприємства можливих екологічних ризиків внаслідок виробничої діяльності та затвердження заходів щодо їх уникнення;
- мотиваційна функція – мотивація членів правління акціонерного підприємства до підвищення рівня екологічної безпеки, екологічного рейтингу акціонерного товариства, її конкурентоспроможності, а також виходу на світові ринки та залучення додаткових інвестицій [134, 173].

Вітчизняний та зарубіжний досвід проведення екологічного аудиту визначає різні методичні підходи до його проведення. Найбільшого поширення набули наступні методи проведення екологічного аудиту:

- розроблення аудиторських ситуаційних планів та маршрутів оглядових турів по проммайданчиках та санітарно-захисній зоні підприємства;
- анкетування та інтерв'ювання;
- використання матеріальних балансів та технологічних розрахунків надходження сировини, випуску продукції, утворення відходів та викидів (скидів) шкідливих речовин;
- експертних оцінок;
- матриця досягнення цілей;
- ранжування та зважування;
- картографування;
- інструментально-аналітичні оцінки [133, 173].

Метод анкетування – один із основних методів огляду, аналізу, оцінки та ранжування екологічних проблем, який дозволяє обґрунтовувати та розробляти конкретні та адресні рекомендації. Його сутність полягає в опитуванні та складанні переліку напрямків екологічної діяльності персоналу промислового підприємства корпоративної форми господарювання при проведенні моніторингу, контролю та регулювання, у зборі даних для оцінки її ефективності, розроблення рекомендацій та пропозицій щодо розвитку та підвищення ефективності еколого-економічної діяльності промислових підприємств корпоративної форми господарювання [133].

Деякі вчені вважають за доцільне використання багатокритерійних методів при проведенні екологічного аудиту. До цієї групи входить велика кількість методів, таких як «матриця досягнення цілей», «балансові таблиці планування», методи ранжування і зважування.

Метод матеріальних балансів та технологічних розрахунків полягає у складанні та аналізі системи матеріальних балансів основних компонентів сировини та матеріалів, води, забруднюючих речовин. Дозволяє оцінити не лише фактичний вплив на навколишнє природне середовище (контрольоване та неконтрольоване, регульоване та нерегульоване) за основним видом діяльності в цілому, але й надати необхідну оцінку окремим джерелам впливу на навколишнє природне середовище, системам регулювання викидів і скидів забруднюючих речовин, системам розміщення та знищення відходів, системам моніторингу. Узагальнюючі та деталізовані балансові схеми матеріальних потоків є однією з найбільш зручних форм представлення даних про впливи на навколишнє природне середовище [16, с. 447–450].

Метод експертної оцінки застосовується найчастіше зі всіх перелічених, оскільки він не вимагає додаткових даних або зусиль, які притаманні формальним методам. Метод експертної оцінки працює найефективніше, коли існують явні критерії ухвалення рішень, проводяться консультації із зацікавленими сторонами, експерти і радники мають відповідну кваліфікацію та досвід, їхні рішення підтверджуються формальними обґрунтуваннями [134].

Відповідна мета екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки обумовлює вибір типу екоаудиту, що, у свою чергу, передбачає використання конкретної методики та процедури його проведення. При цьому, слід відзначити, що даний вибір повинен забезпечувати повноту, системність та комплексність проведення екоаудиту в корпоративному секторі економіки.

Отже, специфіка та масштаби проведення екологічного аудиту акціонерних компаній залежать від певної інформації, а саме:

- місця розташування та особливостей виробничо-господарської діяльності об'єктів, що входять до структури акціонерного товариства;
- організаційної структури компанії (наявність філій, окремих структурних підрозділів тощо), системи управління;
- виду основної діяльності, загальних технологічних схем, включаючи обладнання та промислові засоби;
- складу та технологічних процесів допоміжних систем життєзабезпечення;
- організаційно-економічного механізму природокористування, ресурсозбереження, системи забезпечення техногенної, енергетичної та екологічної безпеки, захисту від надзвичайних ситуацій;
- стану техногенної обстановки та навколишнього природного середовища на прилеглих до підприємства територіях;
- рівня та особливостей впровадження системи екологічного менеджменту.

Обрана методика проведення екологічного аудиту промислових підприємств у корпоративному секторі економіки визначає його організаційне забезпечення, що передбачає формування програми і процедури корпоративного екоаудиту. При цьому на рівні підприємства корпоративного сектору вони повинні враховувати:

- пріоритетні екологічні аспекти діяльності промислового акціонерного підприємства;
- періодичність та повноту проведення екоаудиту;
- планування та ефективну організацію роботи аудиторської групи;

- компетенцію екоаудиторів;
- загальну методологію екологічного аудиту і методику здійснення різних його видів;
- використання результатів екоаудиту та контроль за впровадженням певних заходів.

Відповідна мета екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки визначає його обсяг (масштаб). Обсяг екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки характеризується сукупністю взаємопов'язаних аудиторських процедур, що встановлені та затверджені на загальних зборах акціонерного товариства в рамках його екологічної політики. Вони не повинні суперечити стандартам екоаудиторської діяльності, застосування яких відповідає планам та програмі корпоративного екоаудиту для збору аудиторських доказів, підготовки екоаудиторського звіту та висновку, а також для досягнення цілей корпоративного екоаудиту в конкретних умовах його проведення [173, с. 263].

Необхідно відзначити, що планування корпоративного екологічного аудиту передбачає визначення та конкретизацію об'єкта, обсягу, методологічного забезпечення, критеріїв етапів екоаудиту на якісному та сучасному рівнях.

Процес розроблення плану екологічного аудиту промислових підприємств в корпоративному секторі економіки повинен передбачати отримання наступної інформації:

- про еколого-економічні фактори та умови виробничої діяльності корпорації, фінансово-економічний стан, структуру корпоративного управління;
- статутні документи акціонерного товариства, з описом виконуваних функцій при проведенні внутрішньокорпоративного екологічного аудиту;
- про можливість та доцільність залучення інших екоаудиторських організацій до перевірки філій, підрозділів, дочірніх підприємств;
- про можливість та доцільність залучення технічних експертів у зв'язку з унікальністю і складністю технологічних процесів та обладнання виробництва;

- про можливість та доцільність здійснення супутніх екоаудиту послуг (екологічна сертифікація, економічна оцінка раніше завданого екологічного збитку, вдосконалення системи екологічного управління тощо);
- про можливості істотних порушень та недобросовісних дій з боку персоналу підприємства;
- про рівень комп'ютеризації системи документообігу та її особливості.

Програма екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки є основою для вибору процедур екоаудиту, а також для перевірки належного його виконання (оцінки якості його проведення). Кожна програма екологічного аудиту конкретного промислового підприємства корпоративної форми господарювання є індивідуальною. Проте необхідно зазначити, що існує ряд ключових елементів, які обов'язково необхідно враховувати при розробці будь-якої програми корпоративного екологічного аудиту. Так, у ході її підготовки необхідно враховувати наступні фактори:

- вимоги законодавства в сфері виробничої діяльності відповідної галузі, організації ресурсокористування, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення техногенної, енергетичної й екологічної безпеки та захисту від надзвичайних ситуацій;
- достовірність та реальність наданої екологічної інформації;
- термін проведення аудиторської перевірки;
- основну мету проведення корпоративного екологічного аудиту;
- багатofункціональність і масштабність діяльності акціонерного підприємства, кількість окремих підрозділів, наявність особливих охоронних природних об'єктів, пам'яток культурної спадщини, обмежень господарської діяльності у місцях проживання населення;
- висновки попередніх екоаудитів та інших перевірок;
- думки зацікавлених сторін, громадськості про природоохоронну (екологічну) діяльність підприємства, екологічний рейтинг компанії.

Аналіз та оцінка отриманих результатів у ході проведення корпоративного екологічного аудиту проводяться згідно зі встановленими критеріями. Критерії

екоаудиту в корпоративному секторі економіки представляють собою сукупність вимог, закріплених нормативно-правовими актами та стандартами в сфері природокористування, охорони навколишнього природного середовища, техногенної, енергетичної та екологічної безпеки, захисту від надзвичайних ситуацій, сталого розвитку, а також прийнятих акціонерним підприємством екологічно орієнтованих зобов'язань, зазначених ним у програмі екологічної політики [173, с. 265].

На наш погляд, необхідно приділити особливу увагу удосконаленню внутрішньокорпоративних критеріїв екологічного аудиту. Наприклад, це можуть бути більш жорсткі екологічні вимоги (стандарти, нормативи) щодо технічних процесів, якості (екологічності) сировини, продукції компанії, рівня освіти та освіченості персоналу, керівників підрозділів, менеджменту компанії. Встановлення внутрішньокорпоративних критеріїв екоаудиту сприятиме підвищенню рівня екологічної безпеки діяльності компанії, підвищенню рівня екологічного рейтингу, зростанню рівня довіри з боку інвесторів та громадськості.

Ресурси для забезпечення екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки визначаються з урахуванням мети, сфери, об'єму та термінів проведення екоаудиту. Також необхідно враховувати наявність аудиторів-екологів із числа спеціалістів корпоративного об'єднання, які мають сертифікати на право проведення екоаудитів і тих, що мають відповідну професійну підготовку. Ресурсне забезпечення буде залежати від можливості залучення технічних експертів, підготовленості персоналу до проведення екоаудиту.

У результаті підсумком екоаудиту промислового підприємства корпоративного сектору економіки є розроблення офіційного документа, який складається згідно з національними та внутрішньокорпоративними правилами (стандартами) екоаудиторської діяльності та містить виражену в установленій формі думку аудитора-еколога про відповідність діяльності акціонерного товариства вимогам законодавства, правилам, інструкціям та зовнішнім і

внутрішнім стандартам у сфері використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, техногенної, енергетичної та екологічної безпеки, захисту від надзвичайних ситуацій.

Слід зазначити, що згідно із чинним законом України «Про екологічний аудит» (2004 рік) [44] усі дані та матеріали, які були отримані у ході корпоративного екологічного аудиту, є конфіденційною інформацією, яка належить та є власністю його замовника. Результати екоаудиту можуть бути використані для забезпечення дотримання технічних вимог та правових норм, а також організації системи управління охороною навколишнього природного середовища, охорони здоров'я персоналу і раціонального використання ресурсів. Проте важливим є те, що за бажанням менеджменту акціонерного підприємства результати екоаудиторської перевірки можуть бути оголошені на загальних зборах акціонерів, у засобах масової інформації тощо. Це сприятиме підвищенню прозорості стосовно відповідних суб'єктів господарювання та стимулюватиме співробітництво з такою компанією.

За міжнародними та державним стандартами весь процес екологічного аудиту простежується як логічна послідовність чітко визначених завдань, що забезпечують дотримання системного підходу. Процедуру проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки можна умовно розділити на три стадії: попередню стадію; стадію аудиту; заключну стадію (рис. Б 1 додатка Б).

Необхідно відмітити, що процес проведення екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки спрощується та потребує менше часу за наявності на підприємстві власної екоаудиторської групи. По-перше, не потрібно кожного разу ознайомлюватися з виробничо-господарською діяльністю компанії, аналізувати особливості галузі, в якій вона функціонує. По-друге, полегшується процес збору необхідної інформації.

Наявність внутрішньокорпоративної групи екоаудиторів не лише зменшує витрати часу на проведення корпоративного екологічного аудиту та спрощує

процедуру його проведення, а й свідчить про високий рівень екологічної культури, свідомості членів правління акціонерного товариства та персоналу.

Зазначимо, що для забезпечення реалізації принципів проведення корпоративного екологічного аудиту дана екологічна група повинна функціонувати незалежно від інших функціональних підрозділів та підпорядковуватися, наприклад, наглядовій раді акціонерного підприємства. Також для забезпечення належного проведення корпоративного екологічного аудиту члени екоаудиторської групи повинні мати необмежений доступ до всієї екологічної звітності підприємства. Для того щоб створений відділ міг ефективно функціонувати, він повинен спиратися на затверджену під час загальних зборів екологічну програму.

Розглянуті теоретико-методичні підходи до визначення сутності та змісту екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки формують основу для удосконалення механізмів його реалізації в корпоративному секторі економіки.

Ефективна система екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки забезпечує системний погляд на еколого-економічну діяльність промислового акціонерного підприємства в минулому, теперішньому та майбутньому, комплексний підхід до своєчасного виявлення та розв'язання екологічних (природоохоронних) проблем, що виникають у процесі виробничо-господарської діяльності акціонерних товариств.

2.2. Методичні принципи аналізу функціонування системи екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки

Проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки та реалізація екологічної діяльності повинні забезпечувати досягнення еколого-економічних та соціальних результатів, зміст яких розглядався у попередніх розділах. Інвестиції компанії на модернізацію системи екоменеджменту та впровадження екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки повинні

окупатися за рахунок додаткових коштів, отриманих у процесі реалізації відповідних природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів.

Традиційні науково-методичні підходи щодо визначення ефективності впровадження екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки дозволяють сформулювати в даному випадку дві групи ефектів (вигод): прямі та непрямі (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Вигоди від впровадження системи екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки

Так, до прямих вигод проведення екологічного аудиту на промислових підприємствах корпоративного сектору економіки можна віднести:

- зменшення обсягів забруднення навколишнього природного середовища;
- зниження обсягів споживання сировини, матеріалів;
- зниження обсягів утворення різного роду відходів тощо.

Проте не менший інтерес представляє розкриття змісту непрямих вигод з точки зору напрямків екологізації корпоративних відносин.

Так, на наш погляд, до непрямих вигод проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки потрібно віднести:

- економічні ефекти від впровадження певних заходів щодо попередження екодеструктивного впливу: зниження витрат на додаткову обробку сировини та матеріалів, зниження витрат на зберігання відходів тощо;
- зменшення обсягів природоохоронних платежів, санкцій;
- економія в рамках всієї системи логістики промислового підприємства корпоративного сектору економіки (враховуючи витрати на транспортування, зберігання, поводження з відходами, транспортування надлишкової маси виробу і т. п.);
- отримання додаткового прибутку за рахунок формування корпоративного екологічного іміджу, підвищення рівня еколого-економічного рейтингу;
- зростання ринкової вартості (курсу акцій) акціонерного товариства;
- підвищення довіри акціонерів компанії;
- підвищення якості продукції та конкурентоспроможності компанії тощо.

Відзначимо, що перелік непрямих ефектів проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки значно ширший, ніж попередній, оскільки він враховує не тільки екологічні (природоохоронні) складові, а також економічні та соціальні ефекти.

Необхідно відмітити, що ефективність та терміни окупності природоохоронних (екологічних) інвестицій досить складно охарактеризувати з великим ступенем імовірності. Це пов'язано з великою кількістю зовнішніх та внутрішніх, об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на діяльність промислового підприємства корпоративного сектору економіки. У зв'язку з цим не завжди можна виділити вклад окремого природоохоронного заходу, тим більше через великий проміжок часу. Традиційно у даному випадку використовують різні методичні підходи до оцінки соціально-, еколого-економічних результатів впровадження системи корпоративного екологічного менеджменту та аудиту.

Як показує світовий досвід, результати впровадження системи корпоративного екологічного менеджменту та аудиту для різних підприємств істотно різняться. Більшість великих акціонерних підприємств на першому етапі

витрачають суттєві кошти на традиційні методи зниження викидів та скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, отримуючи в результаті зниження платежів за забруднення, що у 10–20 разів менші за витрати [32, с. 17].

Сучасний етап розвитку корпоративних відносин обумовлює актуальність широкого використання ринкових (біржових) показників (моделей, систем) для аналізу та оцінки доцільності проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки, а саме аналізу ефективності витрачання фінансових ресурсів на відповідні природоохоронні заходи. Так, наприклад, економічний ефект від впровадження системи екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки можна оцінити, аналізуючи біржові показники акціонерних компаній, об'єднаних в портфелі акцій для виключення індивідуальних особливостей.

Для аналізу ефективності екологічних витрат в світовій практиці існують різні підходи створення таких портфелів. На наш погляд, перспективним є підхід, заснований на використанні моделі, що відображає еколого-економічний рейтинг компанії.

Аналіз економічної літератури [74–77] свідчить, що сучасний процес визначення еколого-економічного рейтингу підприємства ґрунтується на аналізі та зіставленні статистичних даних про викиди (скиди) компаніями небезпечних речовин у навколишнє природне середовище. Існуючі підходи до визначення еколого-економічного рейтингу компанії не враховують наявності системи екологоорієнтованого корпоративного управління, вигод та ризиків, що виникають при екологічно спрямованій діяльності компанії. Тому, необхідним є удосконалення існуючої системи визначення еколого-економічного рейтингу промислового підприємства корпоративного сектору економіки. Необхідно відмітити, що для визначення еколого-економічного рейтингу промислового підприємства в корпоративному секторі економіки доцільним є використання висновків про результати екологічного аудиту.

У рамках нашого дослідження еколого-економічний рейтинг компанії – це процес ранжування акціонерних товариств за рівнем ефективності їх екологічно орієнтованого корпоративного управління.

На нашу думку, процес визначення еколого-економічного рейтингу повинен засновуватись на аналізі трьох груп показників оцінки:

- економічного іміджу, що визначають конкурентоспроможність промислового підприємства корпоративного сектору економіки на світовому ринку;
- ефективності існуючої системи екологоорієнтованого управління;
- еколого-економічних ризиків діяльності підприємства (рис. 2.3).

Аналіз системи екоорієнтованого корпоративного управління доцільно починати з розгляду та аналізу екологічної політики компанії – офіційного документа, що засвідчує наміри та принципи екоорієнтованої діяльності акціонерного підприємства, і є основою для визначення пріоритетних екологічних цілей та завдань.

Рис. 2.3. Модель еколого-економічного рейтингу промислового підприємства корпоративного сектору економіки

Так, екологічна політика повинна бути затверджена на загальних зборах акціонерів. Дотримання відповідної екологічної політики повинні контролювати наглядова рада компанії та ревізійна комісія.

У процесі здійснення акціонерними компаніями екоорієнтованої діяльності виникають організаційно-економічні відносини на різних ієрархічних рівнях. Тому, при оцінці ефективності екоорієнтованого корпоративного управління, доцільним є аналіз системи екоорієнтованих корпоративних відносин:

1. Відносини між структурними органами вищого керівництва акціонерним товариством і його акціонерами: вирішення питань, що стосуються екологоорієнтованої діяльності акціонерного підприємства та здійснення корпоративного управління з урахуванням екологічних принципів; наявність в установчих документах окремих пунктів (положень), що стосуються обов'язковості проведення компанією екологічних заходів, здійснення природоохоронних програм.

2. Відносини між дочірніми підприємствами (окремими підрозділами) компанії, які повинні будуватися на принципах екологічно орієнтованих внутрішньокорпоративних відносин між підрозділами акціонерного товариства.

3. Відносини, що складаються в процесі здійснення управління діяльністю підрозділів, спрямовані на досягнення загальнокорпоративних екологічних цілей компанії: екологізація виробничого процесу, екологізація основних функцій управління (організації, планування, мотивації, контролю, обліку), здійснення корпоративного екологічного аудиту, випуск екологічно чистої продукції в рамках загальної програми виробництва компанії.

4. Відносини між акціонерним товариством та постачальниками матеріальних (природних) ресурсів, формування пріоритетів у співпраці з постачальниками екологічно чистої сировини, матеріалів, встановлення заохочувальних взаємовигідних цін на сировину; укладення довгострокових контрактів.

5. Відносини між компанією та споживачами своєї продукції (товарів, послуг): орієнтація на смаки та бажання споживачів купувати екологічно чисті

товари; поглиблення диверсифікації цін на екотовари, проведення екологічно спрямованої рекламної діяльності.

6. Відносини між компанією та підприємствами (організаціями) інфраструктури ринку, включаючи насамперед фінансово-кредитні інститути (біржі, банки, страхові, інвестиційні, лізингові компанії): здійснення екологічного кредитування; реалізація екопродукції через систему біржової торгівлі; участь у природоохоронних програмах.

7. Відносини між акціонерним товариством та державними органами влади, що контролюють екологічну діяльність: виконання природоохоронного законодавства; дотримання норм і правил раціонального природокористування; своєчасне і повне надання екологічної інформації, що стосується екологічної діяльності.

8. Відносини між промисловим підприємством корпоративного сектору економіки і суспільством: участь у вирішенні проблем охорони навколишнього природного середовища в національному та міжнародному масштабах; формування системи екологічної безпеки.

9. Відносини між компанією та громадськими організаціями: ініціювання звітності, що зачіпає екологічні аспекти діяльності акціонерного товариства та вільне її декларування; інформування громадськості та населення про екологічний характер виробничої діяльності та стан навколишнього природного середовища в районі розміщення виробництва, залучення громадських організацій до вирішення існуючих природоохоронних проблем компанії.

Вищеперелічені види екоорієнтованих корпоративних відносин досить повно, на наш погляд, відображають систему відносин, які виникають в умовах функціонування акціонерних форм господарювання та аналіз яких необхідно виконувати при визначенні ефективності екоорієнтованого корпоративного управління.

Зазначимо, що в сучасних умовах іноземні інвестори бажають співпрацювати лише з компаніями, які мають сертифікати акредитації за міжнародною системою стандартів ISO 14000 або EMS (Environmental

Management Systems). Дані стандарти вимагають від компаній-учасників наявність ефективної системи екологічно орієнтованого корпоративного управління та постійного проведення корпоративного екологічного аудиту. Наявність даних сертифікатів не лише дозволяє національним компаніям бути конкурентоспроможними на світовому ринку, а й підвищує рівень їх екологічного рейтингу.

Відзначимо, що періодичний та об'єктивний корпоративний екологічний аудит в корпоративному секторі економіки дає можливість виявити недоліки в екоорієнтованому корпоративному управлінні та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. Ще одним із позитивних моментів є наявність власної внутрішньокорпоративної групи екоаудиторів, яка може функціонувати як окремо, так і бути створена із членів екологічного відділу компанії, контролюючих органів акціонерного товариства.

Також система корпоративного екологічного менеджменту та аудиту на підприємстві вимагає від управління проведення екологічних тренінгів для підвищення рівня екологічної свідомості та культури працівників підприємства. Інструментом мотивації трудового колективу до навчання є своєчасне виконання соціальних зобов'язань керівниками підприємства.

Однією зі складових моделі еколого-економічного рейтингу є екологічна звітність акціонерного товариства, яка повинна періодично надаватись акціонерам підприємства, зацікавленим особам і бути доступною суспільству. У сучасних умовах усе більшого поширення набуває розміщення звітів про діяльність акціонерного товариства (у тому числі й екологічних звітів) у всесвітній мережі Internet для вільного користування. Надання відкритого доступу до відповідної звітності свідчить про високий рівень екологічної свідомості правління, що тим самим формує у суспільства, держави та потенційних інвесторів позитивний екологічний імідж промислового підприємства корпоративного сектору економіки.

На нашу думку, об'єктивним є розділення екологічної інформації на дві частини. Одна частина повинна відображати інформацію про політику та

практичну діяльність корпорації у сфері охорони навколишнього середовища під час звіту правління на загальних зборах. Інша частина повинна бути більш конкретною та містити інформацію, яку необхідно відображати у примітках до фінансових звітів, та включала нараховані суми в поточному періоді та капіталізовані суми, а також облік і реєстрацію екологічних зобов'язань.

Отже, необхідно, щоб звіт правління містив наступні положення:

1. Перелік конкретних екологічних проблем, що стосуються діяльності даного акціонерного товариства та галузі, до якої воно належить.

2. Офіційну екологічну політику та програму, прийняту корпорацією (якщо екологічна політика та програма відсутні, то їх слід розробити та прийняти).

3. Висновки та пропозиції, що були отримані під час проведення корпоративного екологічного аудиту.

4. Позицію компанії відносно її еколого-економічного рейтингу.

5. Покращання основних показників, що відбулося з часу прийняття екологічної політики або за останні п'ять років залежно від того, який період коротший.

6. Цільові показники викидів (скидів) в навколишнє природне середовище, встановлені підприємством, а також як діяльність підприємства співвідноситься з даними показниками.

7. Якою мірою прийняття природоохоронних заходів було продиктоване державними законами та як державні вимоги (наприклад, термін зменшення обсягів викидів/скидів) виконуються.

8. Будь-які суттєві порушення природоохоронного законодавства, які призвели до штрафних санкцій та судових позовів: керівництво повинно надавати інформацію про наявну потенційну екологічну проблему, за винятком випадків, коли воно може об'єктивно оцінити, що настання даної проблеми мало ймовірно.

9. Фінансові та оперативні наслідки природоохоронних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища для капіталовкладень чистого прибутку підприємства в поточному періоді та будь-які конкретні наслідки для майбутніх періодів.

Отже, ведення екологічної звітності компанії забезпечує надання надійної, реальної, достовірної та об'єктивної екологічної інформації, наявність якої є однією із необхідних складових аналізу ефективності екологічно спрямованого корпоративного управління.

Систематизація факторів, що визначають ефективність екологоорієнтованого корпоративного управління, наведена у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Фактори ефективності екоорієнтованого корпоративного управління

Фактори	Характеристика
1. Екологічна політика	– наявність затвердженої екологічної політики у статутних документах корпорації; – дотримання екологічної політики правлінням підприємства
2. Структура управління акціонерним товариством	– наявність екологічного відділу в структурі управління; – наявність менеджера з екологічних питань, фахівців еколого-економічних спеціальностей
3. Склад акціонерів	– окремі дрібні інвестори; – крупні інституційні інвестори
4. Відносини з афілійованими особами	3 – відносини з акціонерами, інвесторами, представниками державних органів управління, суспільством, громадськими організаціями та ін.
5. Виконання соціальних зобов'язань	– виплати премій, своєчасне надання відпусток, путівок на оздоровлення та ін.
6. Система корпоративного екологічного менеджменту	– наявність сертифікатів ISO 14000 або EMS; – рівень екологічної свідомості менеджменту та працюючих; – проведення екологічних тренінгів; – екологічні показники діяльності корпорації
7. Ефективність корпоративного екологічного аудиту	– частота та відповідність проведення корпоративного екологічного аудиту; – наявність внутрішньої групи екоаудиторів; – об'єктивність; – впровадження заходів, що були запропоновані в процесі корпоративного екологічного аудиту
8. Екологічна звітність	– система корпоративного екологічного обліку; – доведення екологічної звітності підприємства на загальних зборах; – надання екологічної звітності у відкритий доступ суспільству
9. Екологічна культура та свідомість	– співпраця з екологічно орієнтованими компаніями

При визначенні еколого-економічного рейтингу промислового підприємства корпоративного сектору економіки необхідно на наш погляд, аналізувати ризики його діяльності. В рамках нашого дослідження ми пропонуємо здійснювати аудит екологічних ризиків діяльності компанії. Так, під аудитом екологічних ризиків розуміємо систематичний документований процес отримання та оцінки свідчень аудиту щодо виникнення економічних наслідків екодеструктивної діяльності підприємства корпоративного сектору економіки. Необхідно відмітити, що традиційно виділяють наступні види ризику [52, 53]:

1. За сферами прояву: економічний, політичний екологічний, соціальний, технологічний та ін.

2. За видами діяльності: ресурсний, виробничий, фінансовий, інноваційний, інвестиційний, маркетинговий (комерційний), транспортний ризик тощо.

3. За масштабами впливу: крайній (у масштабах країни), регіональний, галузевий, ризик окремих суб'єктів господарювання.

4. За джерелами виникнення: систематичний, або ринковий (властивий усім суб'єктам ринку, викликаний процесами, що відбуваються в ринковому середовищі в цілому); несистематичний (ризик окремих суб'єктів господарювання, залежить від особливостей їхньої діяльності).

5. Стосовно самого ризику: ризик активної діяльності, ризик пасивного очікування.

6. За відношенням джерел ризику до підприємства: внутрішній і зовнішній ризику.

7. За природою ризику: господарський ризик; ризик, пов'язаний із природою людини; ризик спричинений діями природних факторів; ризик форс-мажорних обставин тощо.

8. За ступенем обґрунтованості рішень або дій: виправданий і невиправданий ризику.

Класифікацію можна продовжити, при цьому кожний із видів ризику тієї чи іншої класифікаційної групи можна розділити на ряд підвидів, поки кожному з елементарних ризиків можна буде поставити відповідно тільки

йому властиві фактори ризику, що дозволяє підвищити точність аналізу й обґрунтованість заходів, спрямованих на зниження ризику [53, с. 15–17].

Специфіка нашого дослідження обумовлює необхідність більш детально зупинитися саме на ризиках, що пов'язані з екоорієнтованою діяльністю промислового підприємства корпоративного сектору економіки (рис. 2.4).

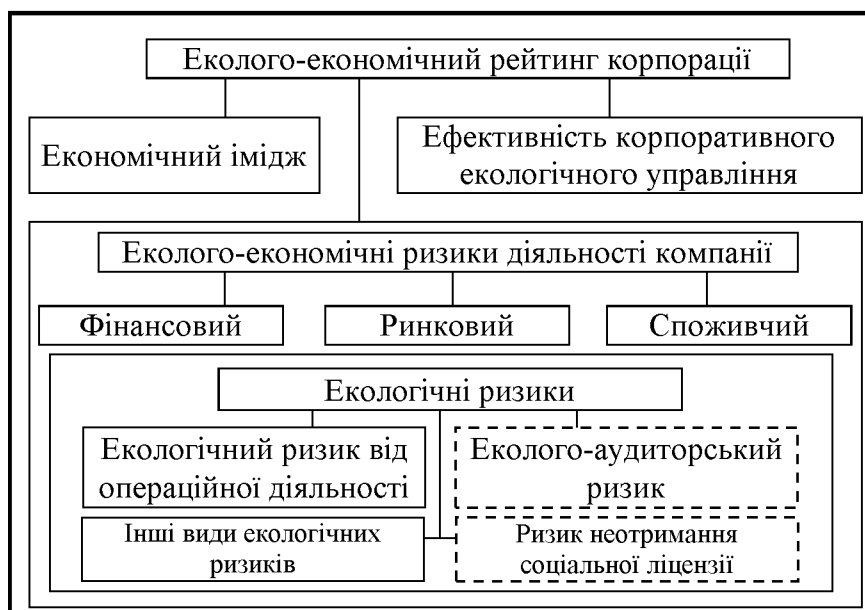

Рис. 2.4. Екологічний ризик в складі еколого-економічного рейтингу

— запропоновані види ризиків для розрахунку еколого-економічного рейтингу

Наявність великої кількості ознак екологічного ризику, неоднозначність термінології, що застосовується, труднощі з розмежуванням окремих видів ризиків тісно пов'язані з відсутністю в еколого-економічній теорії єдиної, загальноприйнятої, вичерпної класифікації екологічних ризиків [52, 53]. Проведений аналіз існуючих підходів до класифікацій ризиків свідчить про відсутність ризиків, які б враховували специфіку екологічно спрямованої діяльності акціонерних підприємств.

Так, при аналізі можливих ризиків екоорієнтованої діяльності компанії, крім традиційних видів, ми пропонуємо розглядати еколого-аудиторський ризик та ризик неотримання згоди з боку суспільства (ризик неотримання соціальної ліцензії). Характеристика досліджуваних ризиків наведена у табл. 2.4.

Ризики, пов'язані з діяльністю промислового підприємства корпоративного
сектору економіки

Вид ризику	Характеристика
1. Фінансовий ризик	– ризик зниження рівня фінансової стійкості корпорації (в умовах падіння попиту на продукцію і зниження рентабельності діяльності може призвести до фінансової кризи корпорації)
2. Ринковий ризик	– зниження попиту на акції корпорації; – зниження ринкової вартості акцій корпорації
3. Екологічний ризик від операційної діяльності	– аналіз впливу продукції на навколишнє природне середовище протягом усього його життєвого циклу; – аналіз використання ресурсів на всіх етап виробничого процесу; – штрафи за понадлімітні викиди (скиди) небезпечних речовин в навколишнє природне середовище; – заходи щодо зменшення об'ємів викидів (скидів) шкідливих речовин у навколишнє природне середовище; – об'єми та умови зберігання та видалення небезпечних (токсичних) відходів; – визначення коефіцієнта рециклінгу; – ризик виникнення аварій, пожеж, поломок; – ризик порушення функціонування об'єкта внаслідок помилок у проектуванні і монтажі; – управління ланцюгами поставок; – співпраця з екологічно відповідальними постачальниками
4. Споживчий ризик	– екологічна чутливість споживачів: споживачі готові платити значно більшу ціну за екологічно чисті товари і дуже чутливі до будь-якої інформації про продукти, які представляють загрозу для суспільства
5. Ризик неотримання соціальної ліцензії	– отримання акціонерами компанії згоди від місцевого населення на реалізацію того чи іншого проекту[201]; – відповідальність за забруднення прилеглої території; – наслідки можливих аварій; – позови щодо порушення природоохоронного законодавства
6. Еколого-аудиторський ризик	– ризик невідповідності наявної системи екологічного менеджменту компанії критеріям, які пред'являються до таких систем; – ризик непроведення корпоративного екологічного аудиту; – недотримання затвердженої екологічної політики та програм

Слід зазначити, що аналіз економічної літератури [201, 202] свідчить, про поширення у світовій практиці так званої соціальної ліцензії (згоди з боку

суспільства). Вона є погоджувальним документом на реалізацію того чи іншого проекту між акціонерами корпорації та місцевим населенням, із засвідченням думки останніх (місцевого населення) щодо екологічного впливу проекту на навколишнє природне середовище.

Необхідно відмітити, що у вітчизняному законодавстві визначена процедура громадської екологічної експертизи, на жаль висновки якої носять рекомендаційний характер. Також національна законодавча база визначає, що початок реалізації господарських проектів повинен супроводжуватись отриманням відповідних дозволів, у тому числі й від екологічних служб, які теж не враховують думки суспільства. Тому, на наш погляд, доцільно закріпити обов'язковість отримання підприємствами корпоративного сектору економіки згоди з боку суспільства (соціальної ліцензії) у наступних випадках:

- 1) при проектуванні та будівництві нових екологічно небезпечних підприємств;
- 2) при розширенні переорієнтації та виробництва підприємства;
- 3) при проектуванні нових виробничих цехів;
- 4) при розробленні та освоєнні нових видів продукції тощо.

При цьому керівництво компаній, яким притаманний екологічно усвідомлений стиль управління, може самостійно визначити необхідність отримання соціальної ліцензії.

Під ризиком неотримання згоди з боку суспільства розуміємо ймовірність отримання негативного висновку про господарську діяльність акціонерного товариства при проведенні громадської екологічної експертизи.

Аналіз зарубіжного досвіду [201, 202] свідчить, що одним із основних факторів, що впливають на рівень ризику неотримання згоди з боку суспільства, є сформована думка населення про діяльність підприємства, на яку, в свою чергу здійснює вплив низка факторів (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Фактори впливу на рівень ризику неотримання соціальної ліцензії

Так, кваліфікована та правильно поінформована робоча сила збільшує виробничий капітал підприємства, підвищує задоволеність співробітників в умовах праці, що істотно впливає на зростання продуктивності праці. Ступінь впевненості та якість трудових відносин співробітників, яким, наприклад, належить вихід на пенсію, підвищуються завдяки знанню того, що їм буде надана підтримка за досягнення пенсійного віку. Мета освіти впродовж життя полягає в підтримці розвитку знань і компетентності, необхідних кожному громадянину для адаптації до швидкозмінливого ринку праці та активної участі в усіх сферах економічного життя, що, у свою чергу, забезпечить компанії більші шанси в отриманні соціальної ліцензії або продовженні її дії.

Здійснення програм навчання, консультувань співробітників щодо можливості виникнення тяжких захворювань також повинне бути для промислового підприємства корпоративного сектору економіки складовою стратегії превентивного менеджменту здоров'я та безпеки його робочих місць. Також це є специфічно значущим для тих компаній, які працюють в країнах з широким розповсюдженням інфекційних захворювань або високим ризиком зараження, а також для компаній, які стикаються з тими чи іншими інфекційними захворюваннями за родом своєї діяльності. Профілактика тяжких захворювань вносить вклад у здоров'я, задоволеність і стабільність персоналу, а також сприяє

збереженню соціальної ліцензії підприємством, на діяльність в даному населеному пункті чи регіоні [100].

Для визначення ймовірності виникнення негативного впливу на навколишнє природне середовище та витрат на його ліквідацію за наявності системи екологічного аудиту та її відсутності пропонуємо розглядати еколого-аудиторський ризик. Необхідність врахування еколого-аудиторського ризику пояснюється наступним [173, 180]:

1. Акціонери та інвестори, визначаючи необхідну дохідність капіталовкладень, окрім ринкового ризику, приймають до уваги й інші фактори, серед яких – ризик екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище.

2. Контрагенти можуть бути зацікавлені не лише в її фінансовій стабільності, а й в екологічній безпечності та екологічному іміджі. Корпорація, діяльність якої призводить до значного екодеструктивного впливу, відчуває труднощі щодо залучення нових клієнтів, утримання кваліфікованих менеджерів та працівників тощо. Крім того, з таким підприємством не схильні мати справу екологічно свідомі світові контрагенти. Таким чином, компанії досить складно залучити додаткові фінансові інвестиції. Дані фактори призводять до зниження прибутковості компанії, а отже й до зниження цін на її акції.

3. Світові компанії співпрацюють лише з екологічно орієнтованими корпораціями, які впроваджують систему корпоративного екологічного менеджменту та аудиту, тим самим зменшуючи ризик негативного впливу на навколишнє природне середовище.

4. Зміна сучасних поглядів від реактивного ризик-менеджменту до превентивного. Тобто реагування не на екодеструктивні наслідки, а на їх попередження, постійний видимий процес управління екологічними ризиками компанії. В цьому випадку екологічний аудит в корпоративному секторі економіки повинен бути одним із інструментів при здійсненні первинного ризик-менеджменту. Яскравим прикладом необхідності проведення корпоративного екологічного аудиту в даному випадку є катастрофа в Мексиканському заливі.

Так, у день вибуху платформи в заливі у 2010 році нафтова свердловина не змогла пройти ряд випробувань тиском. Керівництву British Petroleum було відомо про несправність системи клапанів, але, незважаючи на це, компанія прийняла рішення щодо продовження робіт. Через дві години платформа вибухнула та затонула, а із-за пошкодження свердловини на глибині 1,5 км почала витікати нафта. В середині серпня 2010 року витік нафти вдалося зупинити, однак за час аварії у воді Мексиканського заливу потрапило понад 5 млн барелів нафти. Компанія витратила понад 10 млрд доларів на ліквідацію наслідків екологічної катастрофи та виплати компенсації постраждалим. Якщо б світова нафтова компанія British Petroleum прийняла своєчасне рішення щодо припинення робіт та усунення виявлених недоліків, то аварії та витрат на ліквідацію її наслідків можна було б уникнути [49, 198, 199].

Екологічний ризик техногенного та антропогенного характеру (різновидом якого є еколого-аудиторський ризик), як показує аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел [52, 53], є «двовимірною величиною», що включає як імовірність появи надзвичайної ситуації, так і спричинену нею шкоду. При оцінці ризику в економіці набув широкого визнання ймовірнісний підхід, згідно з яким для того щоб кількісно обчислити ризик, необхідно знати всі можливі наслідки екологічних змін та ймовірність їх настання.

Існування різних підходів кількісної оцінки ризику, з одного боку, надає економістам широке коло методичних інструментів, що сприяє отриманню більш точного кінцевого результату в конкретних обставинах, а з іншого боку, не визначає одностайно правильного алгоритму дій. Використання підходів, що базуються на математичному апараті нечіткої логіки, в розрахунках важко застосовувати на практиці [53, с. 85].

Так, урахування еколого-аудиторських ризиків потребує розв'язання широкого кола проблем, основними з яких є:

1. Існуючий ступінь невизначеності, що спричинена наявністю неточної, неповної та суперечливої інформації про досліджуваний об'єкт. Тому навіть

формально найточніші розрахунки і впевненість у компетентності в усіх питаннях не гарантують успіху.

2. Потреби інвесторів у розрахунках ризиків на стадії проектування, коли дані прогнози неточні, а наслідки екодеструктивного впливу можуть виявитися лише через великий проміжок часу.

3. Складність визначення чинників консалтингових екологічних ризиків і врахування їх дії, що призводить до істотних прорахунків.

4. Об'єктивно існують труднощі з визначенням шкоди для здоров'я населення в натуральній формі (відсутність методів кількісного вимірювання та опису стану здоров'я населення до і після впливу) та з вартісною оцінкою життя.

5. Дія чинників ризику, особливо зовнішніх, носить імовірнісний характер, що ускладнює оцінку. Прорахунки в оцінці консалтингових екологічних ризиків можуть призвести до катастрофічних наслідків, наприклад аварія на ЧАЕС, розлив нафти в Мексиканському заливі, аварія на атомній станції в Японії тощо.

6. Наявність певних труднощів при визначенні вартісної оцінки негативних наслідків для регіону, країни в цілому.

7. У розрахунках величини збитків маловивченим є питання визначення рівнів узагальнення та припущення. Підрахунок величини збитків включає причинно-наслідкові фактори, пов'язані в часі та просторі (наприклад, у результаті надзвичайної ситуації виведене з ладу обладнання, призводить до зупинки іншого обладнання, окремого виробництва тощо) [53, с. 86-87].

Для вирішення перелічених проблем, на наш погляд, необхідно провести науково обґрунтований факторний аналіз і якісну оцінку всіх можливих еколого-аудиторських ризиків з подальшою їх кількісною прогнозною оцінкою. Також доцільно створити та постійно поновлювати науково обґрунтовану критеріальну та інформаційну базу для оцінки відповідних ризиків.

Отже, особливості економічної оцінки еколого-аудиторських ризиків функціонування компаній обумовлюють необхідність проведення факторного аналізу ризиків з метою з'ясування ступеня впливу окремих факторів та їх спільної дії.

Так, еколого-аудиторський ризик виникає внаслідок дії численних факторів, які можуть бути притаманні як всім суб'єктам підприємницької діяльності, так і окремим. У науковій літературі [52, 180] по різному групують фактори ризику через відсутність чітких меж їх впливу.

У рамках нашого дослідження виділимо чотири групи факторів еколого-аудиторського ризику: техногенні – зумовлені функціонуванням техногенних небезпечних об'єктів як технічних систем чи особливостями технологічних процесів компанії; природні – визначаються кліматичними, біологічними та іншими характеристиками території, на якій функціонує компанія; економічні – визначаються підприємницьким аспектом розвитку господарської діяльності; соціальні – характеризують прояв людського фактора. До даного переліку можна додати: нормативні, демографічні, політичні фактори ризику та фактори форс-мажорних обставин. Систематизація факторів впливу на рівень еколого-аудиторського ризику подана на рис. 2.6.

Ризик має об'єктивну основу через постійну змінність зовнішнього середовища, що пов'язано із впливом зовнішніх факторів, та суб'єктивну, на яку впливають внутрішні фактори [53, с. 89–90].

До зовнішніх відносять фактори, на які окрема компанія не може безпосередньо впливати та змінювати їх дію. Вплив зовнішніх чинників досить важко проранжувати, оскільки вони тісно взаємозв'язані один з одним. Їх можна розподілити на дві групи:

- 1) фактори прямого впливу – які безпосередньо впливають на рівень еколого-аудиторського ризику;
- 2) фактори непрямого впливу – які опосередковано впливають на рівень еколого-аудиторського ризику [180].

До внутрішніх відносимо фактори, на які компанія може безпосередньо впливати та змінювати їх дію. В даному напрямку нами виконана деталізація внутрішніх факторів, що дає змогу точніше визначити та врахувати їх вплив на рівень еколого-аудиторського ризику (рис. 2.6).

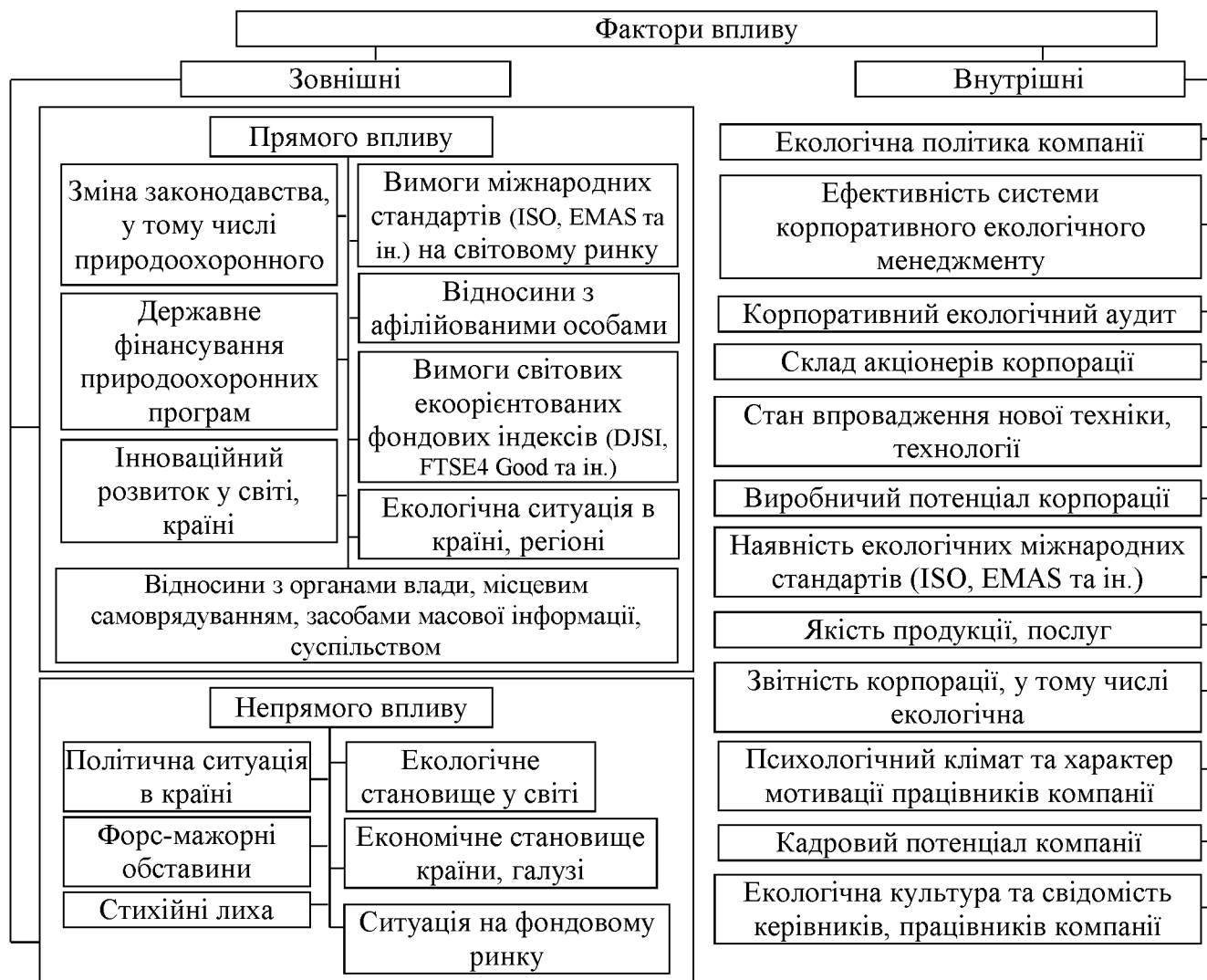

Рис. 2.6. Систематизація факторів впливу на рівень еколого-аудиторського ризику*

* Складено на основі літературних джерел [52, 53]

Кожний із розглянутих внутрішніх та зовнішніх факторів за певних умов та обставин по-різному впливає на еколого-аудиторський ризик, що пов'язано із самою природою його виникнення та масштабами дії.

Якісний аналіз ризику потребує визначення рівнів впливу кожного з факторів. Умовно розділимо їх на п'ять рівнів, які відповідають п'яти зонам ризику: безризикова область, мінімальний, підвищений, критичний та неприпустимий ризику.

Результати градації рівнів впливу зовнішніх факторів ризику подані у табл. 2.6–2.7. Відповідна градація внутрішніх факторів впливу на рівень еколого-аудиторського ризику наведена в додатку Б рис. Б 2.

Градація дій зовнішніх факторів прямого впливу*

Фактори	Рівні впливу та характеристика			
	Мінімальний	Підвищений	Критичний	Неприпустимий
Зміна законодавства у тому числі природоохоронного	Незмінна законодавча база	Періодичні зміни у законодавстві	Постійні зміни у законодавстві	Відсутність правових норм, нестабільність
Державне фінансування природоохоронних програм	Стабільне фінансування природоохоронних програм	Незначні затримки у фінансуванні природоохоронних програм	Значні затримки у фінансуванні природоохоронних програм	Відсутність фінансування природоохоронних програм
Інноваційний розвиток у світі, країні	Повільний інновацій розвиток	Поступовий інноваційний розвиток	Прискорений інноваційний розвиток	Стрімкий інноваційний розвиток
Вимоги міжнародних стандартів (ISO, EMAS та ін.) на світовому ринку	Незмінність вимог міжнародних стандартів	Разове незначне посилення вимог	Неодноразове оновлення вимог екологічних стандартів	Постійні значні посилення вимог існуючих міжнародних стандартів, поява нових
Вимоги світових екоорієнтованих фондових індексів	Незмінність вимог екологічних фондових індексів	Разове незначне посилення вимог	Періодичне посилення вимог екоорієнтованих фондових індексів	Постійне посилення вимог, поява нових екологічних індексів
Відносини з афілійованими особами ³	Стійкі партнерські відносини	Можливі неузгоджені дії з партнерами	Постійні конфліктні ситуації	Пошук нових партнерів
Екологічна ситуація в країні, регіоні	Екологічно чиста територія	Незначне забруднення території	Значне забруднення територія	Екологічна криза
Відносини з органами влади, місцевим самоврядуванням, засобами масової інформації, суспільством	Влада не використовує механізмів впливу	Влада, засоби масової інформації, суспільство слабо впливають на компанію	Активна діяльність органів влади, у тому числі природоохоронних	Постійна активна діяльність органів влади

* Складено на основі літературних джерел [52, 53, с. 91-93]

Результати градації впливу факторів ризику можуть бути безпосередньо використані при якісній оцінці еколого-аудиторських ризиків та їх ідентифікації. Для цього використовуємо наступну методикку.

Для кожного з видів еколого-аудиторського ризику конкретної компанії формують структури: вид ризику, можливий прояв, фактори ризику.

Далі аналізуємо зовнішні та внутрішні фактори ризику та визначаємо оцінку їх впливу, застосовуючи при цьому градацію рівнів впливу, подану у табл. 2.6–2.7 та табл. В1.

Градація дій зовнішніх факторів непрямого впливу*

Фактори	Рівні впливу та характеристика			
	Мінімальний	Підвищений	Критичний	Неприпустимий
Політична ситуація в країні	Стабільна ситуація	Погіршення політичної ситуації	Напружена політична ситуація	Нестабільна політична ситуація
Економічне становище країни, галузі	Стабільна економічна ситуація	Економічна ситуація не врівноважена, помірний рівень інфляції	Напружена економічна ситуація, підвищений рівень інфляції	Нестабільна економічна ситуація, високий рівень інфляції
Екологічне становище у світі	Стабільна екологічнозбалансована ситуація	Окремі екологічні проблеми у світі	Загострення екологічних проблем у світі	Екологічна криза
Форс-мажорні обставини	Передбачені можливі обставини, проведена відповідна підготовка	Частково передбачені можливі обставини	Слабка підготовка до форс-мажорних обставин	Відсутність підготовки до форс-мажорних обставин
Стихійні лиха	Передбачені всі можливі стихійні лиха	Можливість раптових дій стихійного лиха	Відсутність можливостей протистояти стихії	Непередбачені можливі загрози від стихійного лиха
Ситуація на фондовому ринку	Стабільна ситуація	Нестійка ситуація на фондовому ринку	Напружена ситуація на фондовому ринку	Нестабільна ситуація на фондовому ринку (обвал фондового ринку)

* Складено на основі літературних джерел [52, 53, с. 91-93].

Виділені п'ять рівнів ризику пропонуємо оцінювати в балах за наступною шкалою: без ризикова область – 0 балів; мінімальний ризик – 1 бал, підвищений – 2 бали, критичний – 3 бали, неприпустимий – 4 бали. Оцінку пропонується виконувати на основі попереднього досвіду діяльності у порівнянних умовах або експертним методом у разі його відсутності. При цьому за базу оцінки може бути прийнятий очікуваний рівень втрат. Інтегральна оцінка рівня впливу прийнятих до уваги чинників визначає і рівень впливу відповідного виду ризику. Його запропоновано визначати за наступною формулою:

$$P_i = \sum_{j=1}^n p_{ij} \cdot \beta_{ij}, \quad (2.1)$$

де P_i – рівень відповідного виду ризику; p_{ij} – рівень j -го чинника i -го виду ризику; β_{ij} – вага j -го чинника i -го виду ризику.

Отриману оцінку округлюємо до цілих і визначаємо рівень *i-go* виду ризику згідно із запропонованою вище шкалою.

На наступному етапі аналогічно визначаємо інтегральну оцінку рівня консалтингового екологічного ризику в цілому:

$$P_{\Sigma} = \sum_{j=1}^n P_i \cdot B_i, \quad (2.2)$$

де P_{Σ} – інтегральна оцінка рівня консалтингового екологічного ризику;

P_i і B_i – рівень та вага *i-go* виду ризику відповідно.

Запропонований науково-методичний підхід доцільно використовувати для попередньої оцінки підприємств (проектів) з метою виключення явно неприйнятних з них унаслідок високого рівня консалтингового екологічного ризику [53, с. 37].

У загальному випадку багатофакторна оцінка еколого-аудиторського ризику може бути виконана за наступною схемою. Спочатку ризик підприємства, що розглядається, поділяють на складові елементи (елементарні ризики), які розділяють на сумісні і несумісні, а потім для кожного з елементарних ризиків виділяють фактори, які його спричиняють. Далі, у зворотному порядку, виконують кількісну оцінку ризику.

На початку оцінюють ступінь впливу виділених факторів ризику, а потім на їх основі обчислюють елементарні ризики (величини можливих втрат і ймовірності або коефіцієнти впевненості в реалізації несприятливого розвитку подій). Далі розраховують величину ризику в цілому.

Невизначеність в оцінці факторів ризику у вигляді неточних, неповних або суперечливих даних враховують за допомогою ймовірностей або коефіцієнтів впевненості, для оцінки можуть бути використані і шанси. При цьому коефіцієнти впевненості можна перерахувати в шанси і навпаки, використовуючи відомі правила [52, 53].

Як зазначалося раніше, дію зовнішніх факторів корпораціям досить складно передбачити, тому у нашому дослідженні більш детально розглядаємо вплив внутрішніх факторів (табл. Б. 3) на рівень еколого-аудиторського ризику.

Використовуючи експертний метод, визначимо, який із внутрішніх факторів має найбільший вплив на рівень еколого-аудиторського ризику за наступною шкалою: від 0 (не впливає) до 5 (значно впливає). Результати опитування експертів (підприємців, науковців, працівників аудиторських та страхових компаній) та приклад анкети опитування наведені в табл. Б. 3.1 та додатку Б. 2 відповідно.

Отримані від експертів (підприємців, науковців, працівників аудиторських та страхових компаній) бальні оцінки та матриця рангів представлені в табл. Б. 3.1–Б. 3.2 (додаток Б. 3). Визначаємо коефіцієнт конкордації W за формулою (2.3). Необхідні розрахунки для визначення коефіцієнта конкордації представлені у табл. Б. 3.3 (додаток Б).

Таблиця 2.8

Види внутрішніх факторів та відповідні умовні позначення

№	Внутрішні фактори	Умовне позначення
1.	Екологічна політика компанії	Φ_1
2.	Склад акціонерів корпорації	Φ_2
3.	Ефективність системи корпоративного екологічного менеджменту	Φ_3
4.	Корпоративний екологічний аудит	Φ_4
5.	Екологічні міжнародні стандарти	Φ_5
6.	Звітність корпорації у тому числі екологічна	Φ_6
7.	Стан впровадження нової техніки, технології	Φ_7
8.	Якість продукції, послуг	Φ_8
9.	Виробничий потенціал компанії (ВПК)	Φ_9
10.	Кадровий потенціал компанії	Φ_{10}
11.	Екологічна культура та свідомість керівників, працівників компанії	Φ_{11}
12.	Психологічний клімат та характер мотивації працівників компанії	Φ_{12}

$$W = \frac{\sigma_{\Phi}^2}{\sigma_{max}^2} = \frac{\sum_{i=1}^m \left\{ a_i - \frac{1}{2} \cdot n \cdot (m+1) \right\}}{\frac{1}{12} \cdot n^2 \cdot m \cdot (m^2 - 1)}, \quad (2.3)$$

де W – коефіцієнт конкордації, при $W > 0,5$ – думки експертів узгоджені, $W > 0,7$ – думки експертів добре узгоджені;

σ_{Φ}^2 – фактична дисперсія (середньоквадратичне відхилення) підсумкових (впорядкованих, проранжованих) оцінок, які надані експертами;

σ_{max}^2 – дисперсія підсумкових (впорядкованих) оцінок за умови, що думки експертів повністю збігаються;

a_i – сумарна оцінка, одержана i -м об'єктом;

m – кількість внутрішніх екологічних ризиків (параметри, чинників) які впливають на консалтинговий екологічний ризик, $1 < m < 12$;

n – кількість експертів, що взяли участь у колективному експертному оцінюванні, $1 < n < 15$ [10].

$$W = \frac{28037,75}{\frac{1}{12} \cdot 15^2 \cdot 12 \cdot (12^2 - 1)} = 0,6.$$

Оскільки коефіцієнт конкордації більший $W > 0,5$, вважаємо, що думки експертів узгоджені. Отже, за результатами експертного методу, отримали, що на рівень консалтингового екологічного ризику найбільше впливають наступні фактори: наявність корпоративного екологічного аудиту, екологічна політика корпорації, ефективна система корпоративного екологічного менеджменту. Тому за доцільне вважаємо розглянути ймовірні ситуації при наявності системи корпоративного екологічного аудиту та її відсутності. Вважаємо, що відсутність корпоративного екологічного аудиту призводить до небезпечної ситуації на підприємстві, що може обумовити зростання витрат у разі виникнення непередбачуваної ситуації. При наявній системі корпоративного екологічного аудиту можливо три варіанти розвитку подій (рис. 2.7):

- оптимістичний сценарій – врахування отриманих результатів корпоративного екологічного аудиту та негайне проведення заходів щодо попередження екодеструктивного впливу, малоімовірне настання небезпечних ситуацій, а отже, підприємству не потрібно в майбутньому витратити кошти на ліквідацію наслідків небезпечних ситуацій;
- песимістичний – виявлені порушення під час корпоративного екологічного аудиту не враховуються корпорацією – значна ймовірність настання небезпечних ситуацій, які можуть спричинити значний екодеструктивний вплив, а отже, і збільшення витрат на усунення його наслідків;
- середньоочікуваний сценарій розвитку – виявлені відхилення в процесі корпоративного екологічного аудиту враховуються, але не завжди вчасно усуваються – незначна ймовірність настання надзвичайних ситуацій, тому витрати на подолання наслідків екодеструктивного впливу в майбутньому

існують, але вони незначні порівняно із песимістичним сценарієм розвитку подій.

Ймовірність настання кожної події розрахуємо за допомогою експертного методу. Результати опитування експертів та необхідні дані для розрахунку коефіцієнта конкордації представлені в табл. Б. 3.4–Б. 6.

За результатами експертного методу було встановлено, що ймовірність настання оптимістичного варіанта – 0,48, песимістичного – 0,21, середньоочікуваного – 0,31 (рис. 2.6).

Отримані значення свідчать, що ймовірність настання оптимістичного сценарію розвитку становлять 0,48, тобто при своєчасному усуненні виявлених корпоративним екологічним аудитом недоліків із кожних ста корпорацій у 48 % неможливе настання надзвичайної ситуації.

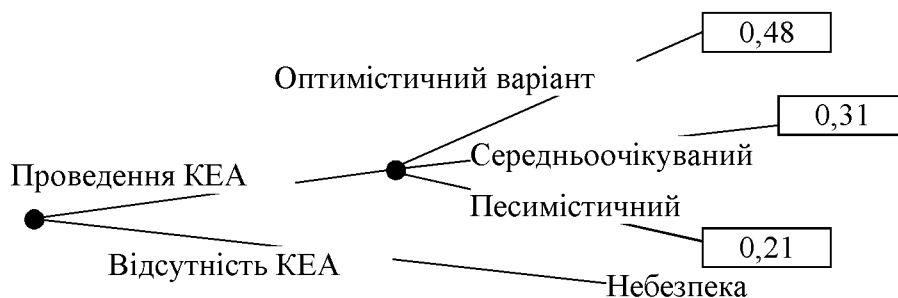

Рис. 2.7. Сценарії розвитку та ймовірність настання небезпечних ситуацій

Ймовірність настання песимістичного сценарію розвитку становить 0,21 при неусуненні виявлених корпоративним екологічним аудитом недоліків, тобто у 21 % компаній можливе настання надзвичайної ситуації. Ймовірність настання середньоочікуваного сценарію розвитку становить 0,31, тобто у 31 % підприємств можливе своєчасне передбачення надзвичайних ситуацій.

Проведене дослідження свідчить, що на рівень еколого-аудиторських ризиків найбільше впливає непроведення корпоративного екологічного аудиту. У ході дослідження було встановлено, що при проведенні корпоративного екологічного аудиту можливі три варіанти розвитку подій, тобто розраховано ймовірність настання кожного.

Отримані результати дають можливість стверджувати, що при проведенні екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки та негайному усуненні виявлених недоліків рівень еколого-аудиторського ризику зменшується, а отже, імовірність виникнення екодеструктивного впливу також мінімальна. Якщо ж не застосовуються заходи щодо усунення виявлених недоліків у результаті проведення корпоративного екологічного аудиту (песимістичний варіант розвитку подій), то рівень еколого-аудиторського ризику відповідно підвищується, а ймовірність виникнення екодеструктивного впливу та позаштатних ситуацій (аварій, катастроф) збільшується. Песимістичний варіант розвитку подій можливий, наприклад, при недотриманні основних принципів (об'єктивність, реальність, точність тощо) проведення корпоративного екологічного аудиту. Середньоочікуваний варіант розвитку подій передбачає, що при невчасному врахуванні виявлених недоліків корпоративним екологічним аудитом рівень еколого-аудиторського ризику збільшується, його значення менше за песимістичні умови розвитку, але більше за оптимістичні.

Отже, необхідно зазначити, що при визначенні еколого-економічного рейтингу акціонерного підприємства повинен здійснюватись аудит еколого-економічних ризиків. Визначено, що необхідно аналізувати та оцінювати еколого-аудиторський ризик. Мінімальне його значення забезпечує підвищення еколого-економічного рейтингу акціонерного товариства, створення її позитивного екологічного іміджу та створює передумови отримання високих еколого-економічних результатів діяльності.

Наступною важливою складовою еколого-економічного рейтингу є оцінка економічного іміджу промислового підприємства корпоративного сектору економіки. В даному випадку маємо на увазі, що перехід промислового акціонерного підприємства до екологоорієнтованого корпоративного управління дає змогу:

- розширювати ринки збуту, а отже, збільшувати обсяги продажів;

- отримувати дохід від зростання курсу акцій внаслідок підвищення екологічного іміджу промислового підприємства корпоративного сектору економіки;
- отримувати додаткові іноземні інвестиційні надходження завдяки створенню позитивного екологічного іміджу акціонерного товариства.

Визначивши зміст основних складових еколого-економічного рейтингу, необхідно сформулювати загальні методичні підходи до безпосереднього проведення відповідної оцінки діяльності компаній. Так, процес визначення еколого-економічного рейтингу складається з п'яти основних етапів (рис. 2.8).

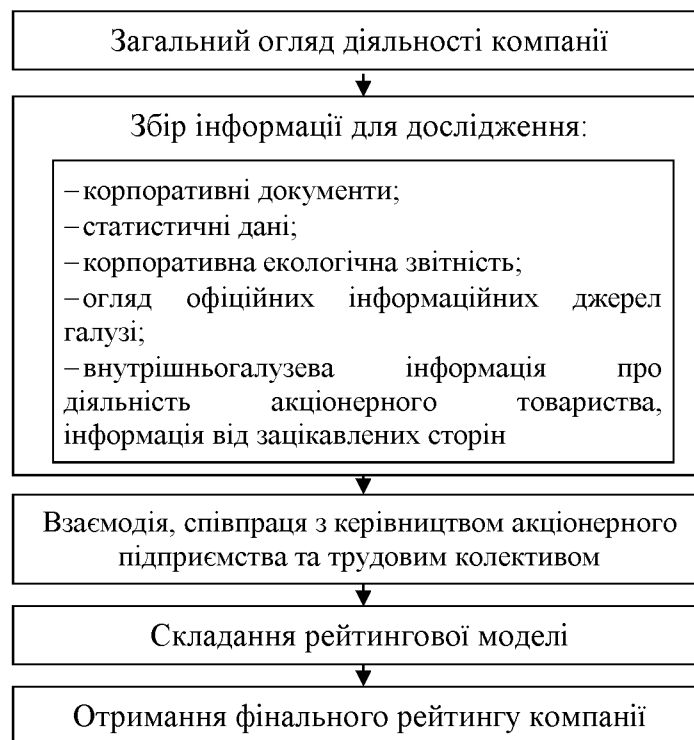

Рис. 2.8. Етапи визначення еколого-економічного рейтингу компанії

Перший етап: загальний огляд діяльності – визначення специфічних ризиків та можливостей, які притаманні даній галузі. Перед початком оцінки діяльності конкретного промислового підприємства досліджується та проводиться загальна оцінка його конкурентів у галузі, акцентуючи увагу на можливих екологічних та соціальних ризиках. Після цього аналізують ефективність та стратегічну позицію конкретного промислового підприємства корпоративного сектору економіки. На

нашу думку даний спосіб, дає можливість належним чином оцінити і зважити ризик та перспективи окремої компанії.

Другий етап: збір інформації для дослідження. На даному етапі аналізується та збирається наступна інформація:

- корпоративні документи – щорічні фінансово-економічні, екологічні (природоохоронні) звіти (наприклад, структура витрат корпорації на охорону навколишнього природного середовища, звіт про інвестиції та витрати, пов'язані з природоохоронною діяльністю, та ін.) соціальні звіти компанії;
- статистичні дані, які відображають ринкову вартість компанії;
- огляд офіційних інформаційних джерел галузі (наприклад, відомості Міністерства промислової політики України, Бюлетень «Відомості Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку», газета «Цінні папери України» тощо);
- внутрішньогалузева інформація про діяльність корпорації, інформація від зацікавлених сторін (банків, інвесторів, постачальників, інших контрагентів) стосовно діяльності компанії, її можливостей та ризиків.

Третій етап: взаємодія, співпраця з керівництвом акціонерного товариства (співбесіди, анкетування, особисті зустрічі, спостереження) з акцентом на ті питання, які виникли під час проведення попередніх етапів.

Четвертий етап: складання рейтингової моделі – кількісний та якісний аналіз отриманих даних, завершення підрахунку рейтингу відносно конкурентів.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду визначення різного роду рейтингів [54, 74, 75, 210] свідчить, що більшість рейтингових моделей містять, як якісні, так і кількісні показники. Якщо при визначенні кількісних показників проблем з їх обрахунком не виникає, то при розрахунку якісних показників виникає проблема їх об'єктивної оцінки.

Необхідно відмітити, що у вітчизняній практиці відсутній досвід складання так званих соціальних звітів [100], які дають змогу більш об'єктивно оцінити якісні показники діяльності промислового підприємства корпоративного сектору

економіки. У зв'язку з цим у більшості випадків оцінка якісних показників виконується експертним методом, при цьому оцінки якісних показників переводять у цифри за допомогою різного роду шкал [100].

У рамках нашого дослідження для визначення рівня еколого-економічного рейтингу промислові підприємства ранжирують шляхом попарного порівняння, в рамках кожного показника від найвищого до найнижчого рівня. Підприємство, яке зайняло перше місце, отримує максимальну кількість балів, яка дорівнює кількості компаній, i -те місце отримує $Q_i = Q_{i-1} - 1$ балів, відповідно компанія, яка зайняла останнє місце, отримує 1 бал. Якщо жодне з підприємств за певним показником неможливо оцінити, то всі компанії за даним показником отримують 0 балів. В рамках даної моделі еколого-економічного рейтингу кожний показник має свій ступінь вагомості в розрізі кожного блоку показників та загального еколого-економічного рейтингу.

У даному випадку ступінь вагомості кожного показника визначався на основі аналізу науково-методичних підходів до розрахунку різного роду рейтингів. Складові еколого-економічного рейтингу та відповідні значення коефіцієнтів впливу наведені у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Складові еколого-економічного рейтингу промислових підприємств
корпоративного сектору економіки

№	Показник	Позначення	Відповідне значення коефіцієнта впливу
1	2	3	4
	Економічний імідж:	П	0,5
1	Підвищення конкурентоспроможності	П ₁	0,2
2	Підвищення екологічної репутації (екоіміджу)	П ₂	0,13
3	Збільшення кредиту довіри зі сторони державних органів, іноземних інвесторів, суспільства та ін.	П ₃	0,07
4	Об'єм іноземних інвестицій	П ₄	0,13
5	Об'єм збуту продукції на 1 грн. прибутку	П ₅	0,2
6	Зростання курсу акцій акціонерного товариства	П ₆	0,27
	Ефективність екоорієнтованого управління:	К_{еу}	0,25

1	2	3	4
1	Екологічна політика	K_1	0,12
2	Структура управління	K_2	0,19
3	Склад акціонерів	K_3	0,12
4	Система корпоративного екологічного менеджменту	K_5	0,15
5	Система екологічного аудиту	K_6	0,19
6	Екологічна культура та свідомість	K_7	0,15
7	Екологічна звітність акціонерного товариства	K_8	0,08
	Еколого-економічні ризики:	P	0,25
1	Рівень фінансових ризиків	P_1	0,18
2	Рівень ринкових ризиків	P_2	0,18
3	Рівень ризиків від операційної діяльності	P_3	0,27
4	Рівень споживчих ризиків	P_4	0,1
5	Екологічні ризики:		
5.1	у.т.ч. рівень ризику неотримання соціальної ліцензії	P_5	0,05
5.2.	рівень еколого-аудиторського ризику	P_6	0,1
5.3.	рівень інших екологічних ризиків	P_7	0,12

Значення кожного блоку показників з урахуванням коефіцієнтів впливу розраховується за формулами (2.4–2.6). Фінальний рейтинг промислового підприємства корпоративного сектору економіки розраховується за формулою (2.7).

$$P = \sum_{n=1}^6 P_n \cdot \gamma_n, \quad (2.4) \quad P = \sum_{i=1}^7 \alpha_i \cdot P_i, \quad (2.6)$$

$$K_{ey} = \sum_{j=1}^7 K_j \cdot \delta_j, \quad (2.5) \quad ER = \beta_1 \cdot P + \beta_2 \cdot K_{ey} + \beta_3 \cdot P, \quad (2.7)$$

де γ_n , δ_j , α_i – коефіцієнти значимості показників оцінки відповідно економічного іміджу, ефективності екоорієнтованого корпоративного управління; еколого-економічних ризиків; $\beta_{1,2,3}$ – відповідні коефіцієнти значимості певної групи показників оцінки.

Наступним кроком компанія отримує відповідну рейтингову оцінку від високого до низького рівня (таблиця 2.10).

Таблиця 2.10

Відповідні рівні еколого-економічного рейтингу

Відсоток від максимально можливої суми балів	Відповідне значення еколого-економічного рейтингу
100% – 75%	Високий
75% – 50%	Середній
50% – 25%	Достатній
менше 25%	Низький

Завершальний етап – отримання фінального рейтингу компанії та перевірка його керівником дослідження. Детальна характеристика кожного з значень рейтингу, від вищого до нижчого, наведена у табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Градація еколого-економічного рейтингу корпорації*

Значення рейтингу	Пояснення
В (високий)	У разі виникнення певних позаштатних ситуацій корпорація здатна швидко покрити зобов'язання, досить швидко може пристосуватися до посилення нормативних вимог екологічного законодавства, сильна стратегічна позиція, наявність екологічних програм, які фінансуються та реалізуються, висока здатність отримання прибутку від екологічної та соціальної політики, наявність позитивного екологічного іміджу. Своєчасне доведення екологічних звітів до акціонерів та суспільства. Відкритий доступ до екологічних звітів корпорації. Корпорація, яка характеризується високою стійкістю. Виникнення ризиків соціального та екологічного характеру мінімальне
С (середній)	Корпорація, яка заздалегідь передбачає свої можливі екологічні та соціальні ризики, а також вчасно нейтралізує їх. Така позиція може бути знижена у випадку посилення нормативних вимог, але через невеликий проміжок часу компанія має можливості відновити свою позицію. Своєчасне виконання соціальних зобов'язань. Дотримання визначеної на загальних зборах акціонерів екологічної політики. Обмежений доступ до екологічної звітності компанії (лише акціонерам компанії та на вимогу зацікавлених сторін або суспільства). Виконання екологічних програм, які своєчасно фінансуються. Корпорація має можливості отримувати прибуток від екологічної та соціальної політики, але не завжди реалізовує свої можливості
Д (достатній)	Корпорація з великими, але чітко визначеними екологічними та соціальними ризиками й зобов'язаннями, має достатні фінансові та управлінські сили, щоб покрити ризики та зобов'язання, окрім виняткових ризиків, які є потенційними джерелами збитку. Здатна також фінансувати існуючі нормативні вимоги. Не своєчасне доведення результатів корпоративного екологічного аудиту до акціонерів корпорації. Несвоєчасне виконання соціальних зобов'язань. Відсутність екологічно орієнтованого навчання працівників компанії. Вище середнього позиція по відношенню до можливості отримання прибутку
Н (низький)	При виникненні непередбачуваних ситуацій не здатна швидко покрити зобов'язання, слабка стратегічна позиція, невиконання екологічних програм, відсутність екологічних звітів. Відсутність або недотримання екологічної політики, зазначеної у статутних документах корпорації. Корпорації, де керівництво не здатне виявити свої екологічні та соціальні ризики, за рахунок яких відбуваються значні матеріальні втрати. Компанія має негативний екологічний імідж. Суттєво нижче середнього рівень позиціонування.

* Складено автором.

Отже, екологічна та соціальна відповідальність підприємства корпоративного сектору економіки впливає на його ринкову вартість. Таким чином, екологоорієнтоване корпоративне управління, впровадження та розвиток

системи корпоративного екологічного менеджменту та аудиту надають підприємствам економічні переваги, які відображаються не лише на зниженні собівартості продукції та послуг, а й зниженні великої кількості ризиків, а також збільшенні її ринкової вартості.

Підприємства, які впроваджують та розвивають систему екологічного аудиту, отримують певний кредит довіри зі сторони органів державної влади, суспільства та закордонних інвесторів. Так, можливим є надання у певних випадках таким підприємствам корпоративного сектору економіки терміну для виправлення недоліків (компенсацій збитків) до офіційного оформлення порушень органами екологічного управління.

2.3 Підходи до оптимізації внутрішньокорпоративних відносин в системі екологічного менеджменту та аудиту

Дієва система мотивації дає можливість збільшити відсоток компаній, які на добровільній основі будуть впроваджувати систему корпоративного екологічного менеджменту та аудиту. Важливим також є те, що буде відбуватись активний обмін інформацією та досвідом впровадження екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки між окремими підприємствами-забруднювачами.

У зв'язку з цим для поширення та впровадження системи екологічного аудиту на промислових підприємствах корпоративного сектору економіки, необхідно формувати відповідну систему мотивації, яка заснована на індивідуальному підході залежно від значення еколого-економічного рейтингу компанії.

На рис. 2.9 відображені різні рівні мотивації компаній, які відповідають відповідному значенню еколого-економічного рейтингу акціонерного товариства. Кожен рівень мотивації характеризується певним ставленням промислового підприємства до екологоорієнтованої діяльності, що тим самим спонукає органи державної влади до відповідного реагування.

Першому рівню відповідає низьке значення еколого-економічного рейтингу. Даний рівень характеризується жорсткими заходами щодо контролю та постійними інспекціями, які складають основну роботу природоохоронних органів з корпораціями, які фактично відмовляються розглядати дотримання екологічних нормативів як невід'ємну частину своєї діяльності. Даний рівень характеризує відсутність внутрішньої мотивації у здійсненні екоорієнтованої діяльності та проведення корпоративного екологічного аудиту.

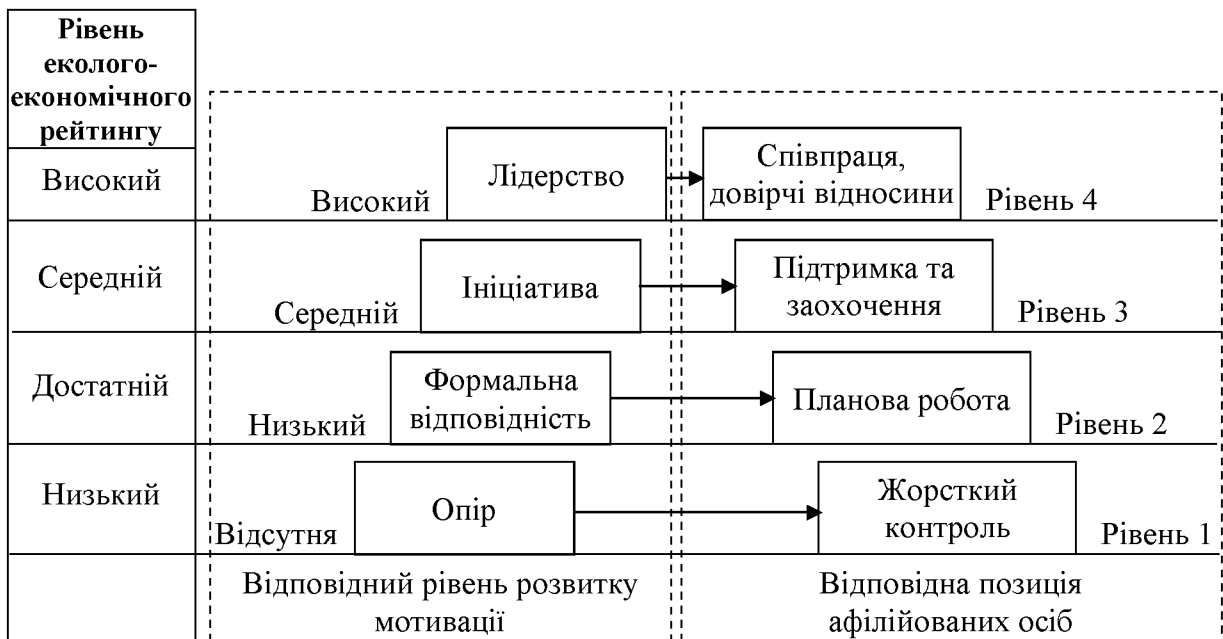

Рис.2.9. Рівні мотивації акціонерного підприємства щодо впровадження системи корпоративного екологічного управління

Рівень 2. Регулярна робота та періодичні інспекції, які проводяться згідно з планом, застосовуються по відношенню до більшої частини компаній, що намагаються формально відповідати основним вимогам, не проявляючи ініціативи щодо покращання природоохоронних показників та зменшення екодеструктивного впливу. Зазначимо, що на сьогоднішній день більшість промислових корпорацій в Україні знаходяться саме на даному рівні.

Рівень 3. Менеджмент корпорації є екологічно усвідомленим («відкритим»), проявляє відповідну ініціативу та інтерес до таких заходів, як зменшення негативного навантаження на навколишнє природне середовище, екологічно

чисте виробництво, корпоративний екологічний аудит, отримують підтримку природоохоронних органів та певний кредит довіри суспільства.

Рівень 4. Підприємства, які впроваджують систему корпоративного екологічного менеджменту та аудиту, розробляють екологічну політику, виконують екологічно орієнтовану програму розвитку, впроваджують заходи по зменшенню екодеструктивного пливу на навколишнє природне середовище, є визнаними екологічними лідерами в своїй галузі. Компанії даного рівня ведуть активну співпрацю з природоохоронними органами різних регіональних рівнів, є прикладом, а також місцем для навчання спеціалістів інших підприємств, які, як правило, відносяться до категорій нижчого рівня. Відзначимо, що на сьогоднішній день відсоток таких підприємств в Україні досить низький.

Також ефективність екологічно орієнтованого корпоративного управління, можливість проведення екологічного аудиту діяльності промислових підприємств корпоративного сектору економіки значною мірою залежать від особливостей побудови системи взаємовідносин між акціонерами компанії та її безпосереднім менеджментом. Тому, актуальним є розроблення та використання економіко-математичних моделей для врегулювання взаємовідносин між власниками та менеджментом з метою підвищення рівня мотивації до екологічно спрямованого корпоративного управління.

Загальновизнаним фактом є те, що результативність екологоорієнтованого корпоративного управління значною мірою залежить від людського фактора, трудового колективу корпорації, у тому числі менеджменту компанії (правління акціонерного товариства, керівників окремих підрозділів тощо). Тому ключову роль у системі екоорієнтованого управління відіграє наближення інтересів робітників до інтересів самої корпорації. Причому підвищення екологічної поінформованості акціонерів та членів правління не покращить екологічні показники та звітність корпорації, поки не будуть зроблені конкретні поправки до існуючої системи управління. На нашу думку, в більшості розвинених закордонних корпорацій важливим елементом такої системи повинен бути

економічний механізм використання різного роду винагород, який змінюється в залежності від розміру заробітної плати.

Аналіз зарубіжного досвіду [197] свідчить про доцільність використання різного роду економіко-математичних моделей для визначення особливостей формування та розвитку комунікацій між певними категоріями контрагентів у господарській діяльності промислових підприємств корпоративного сектору.

Так, доцільним є використання моделі для характеристики відносин між акціонерами корпорації та її керівниками. Причому актуальним у даному випадку є питання підвищення мотивації впровадження корпоративного екологічного аудиту. Як відомо, такі взаємовідносини встановлюються лише тоді, коли власник делегує певні права менеджменту корпорації, який, у свою чергу, зобов'язаний у відповідності до статутних та внутрішньокорпоративних документів представляти інтереси власників, отримуючи за це винагороду (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Загальна модель відносин власника та менеджменту корпорації

Власниками компанії виступають акціонери (крупні інституції, окремі громадяни держави), а до менеджменту традиційно відносять правління, наглядову раду, ревізійну комісію, керівників підрозділів тощо. Кожна група суб'єктів корпоративних відносин вимагає задоволення своїх інтересів (потреб). Так, наприклад, органи державної влади зацікавлені у сплаті екологічних податків, дотриманні вимог природоохоронного законодавства. Акціонерів у першу чергу цікавить ринкова вартість цінних паперів, ефективність

екоорієнтованого корпоративного управління, конкурента позиція на ринку та ін. Суспільство потребує безпеки виробництва, зменшення екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище, оприлюднення звітів про діяльність корпорації, у тому числі екологічних звітів. У свою чергу, правління зацікавлене у підвищенні ефективності діяльності акціонерного товариства, мінімізації витрат тощо. Трудовий колектив компанії зацікавлений у своєчасній виплаті заробітної плати, безпеки виробничого процесу, виконання соціальних зобов'язань. Систематизація та узагальнення інтересів суб'єктів корпоративних відносин представлена у табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Систематизація екологічно орієнтованих інтересів суб'єктів корпоративних відносин

Зацікавлені сторони у діяльності корпорації	Інтереси
1	2
1. Акціонери	<ul style="list-style-type: none"> – ринкова вартість цінних паперів; – екологічний рейтинг та імідж компанії; – ефективність екоорієнтованого корпоративного управління та аудиту; – розміри дивідендів, що підлягають розподілу; – конкурента позиція на ринку тощо
2. Ограни державної влади	<ul style="list-style-type: none"> – сплата екологічних податків в зазначений термін та повному обсязі; – дотримання вимог природоохоронного законодавства України; – повнота та своєчасність проведення корпоративного екологічного аудиту
3. Інвестори (банки, постачальники та інші кредитори)	<ul style="list-style-type: none"> – ринкова вартість цінних паперів; – прибутковість компанії; – рівень екологічної безпеки виробництва та продукції; – екологічний імідж та рейтинг корпорації; – здатність своєчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання; – співпраця з іншими компаніями (постачальниками ресурсів, засобів та предметів праці тощо)
4. Працівники	<ul style="list-style-type: none"> – своєчасна виплата заробітної плати; – екологічна безпека виробничого процесу; – мотивація екологічно орієнтованого корпоративного управління; – виконання соціальних зобов'язань та ін.

1	2
5. Правління корпорації	<ul style="list-style-type: none"> – підвищення ефективності екоорієнтованої діяльності акціонерного товариства; – мінімізація витрат; – випуск якісної (екологічної) продукції
6. Суспільство	<ul style="list-style-type: none"> – екологічна безпека виробництва; – екобезпечність продукції протягом усього її життєвого циклу; – зменшення екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище; – прозорість інформації про екологічну діяльність корпорації; – реалізація природоохоронних, ресурсозберігаючих програм

У моделі, яка пропонується, широкі повноваження в управлінні корпорацією належать голові правління, за ним закріплена функція поточного та оперативного управління. Власник у даному випадку відіграє пасивну роль, він може впливати лише на прийняття середньострокових та довгострокових рішень, затвердження загальної політики та програм діяльності підприємства.

Так, власник (акціонер) зацікавлений у дотриманні та реалізації затверджених на загальних зборах екологічних програм та заходів при одночасному незменшенні виробничих потужностей. Тобто акціонери зацікавлені у максимізації прибутку при мінімізації екологічних витрат. Зазначимо, що менеджери (правління) зацікавлені в максимізації своїх власних доходів, з однієї сторони, та мінімізації витрачених зусиль – з іншої. При цьому правління, користуючись асиметрією інформації, може в своїх інтересах, а не в інтересах власника, проводити заходи, результати яких, у свою чергу, можуть опинитись для акціонерів негативними наслідками. Тобто менеджер (правління) може витратити більше зусиль на покращання операційної діяльності підприємства (отримання прибутку), а не на зменшення екодеструктивного впливу. Акціонери можуть ініціювати проведення незапланованого корпоративного екологічного аудиту. При цьому кінцевий фінансовий результат буде залежати від результатів екоаудиту. Як часто проводити корпоративний екологічний аудит, рішення приймає власник (акціонер) компанії.

Таким чином, у даному випадку модель повинна містити наступні структурні елементи та умови їх існування:

1. У ролі власника виступають – акціонери, в ролі менеджменту – правління акціонерним товариством.

2. Власник пропонує менеджменту (правлінню) контракт (умови виконання зобов'язань).

3. Правління погоджується на умови контракту або відмовляється від нього.

4. Підписуючи контракт, правління зобов'язується реалізовувати всі заплановані заходи.

5. Функція розподілу – результати діяльності правління залежать від якості виконання поставлених задач.

6. На основі діяльності менеджменту (правління) та відповідних зовнішніх обставин визначаються результати його роботи.

7. Власники (акціонери) аналізують результати діяльності правління та приймають рішення щодо сплати винагороди.

Припустимо два можливих рівні зусиль правління, які задамо параметром a , який приймає значення: $a = 0$ або $a = 1$. При цьому будемо вважати, що нульовий рівень зусиль не вимагає додаткових витрат (тобто це зусилля, витрачені на звичайну діяльність корпорації), у той час як $a = 1$ – зусилля, витрачені на зменшення екодеструктивного впливу, тобто зусилля, витрачені на впровадження та вдосконалення корпоративного екологічного аудиту, які вимагають певної величини витрат – C_a .

Позначимо результат від виконання своїх зобов'язань правління через Π . Результат Π визначається як стохастична величина, він залежить від витрачених ним зусиль ($a = 0$ та $a = 1$), кожне із яких гарантує отримання того або іншого результату Π з різним відсотком ймовірності. Для полегшення представлення моделі визначимо два можливих значення результату – $\Pi \in \{0, \pi\}$. При цьому результатом π є деяка позитивна величина, яка характеризує певний результат. Нуль як результат – умовна величина. Насправді величина найгіршого результату

не має свого значення, а має значення лише різниця результатів, тобто $(\pi - 0)$, а точніше величина π .

Як уже було відмічено, результат Π залежить від розподілу зусиль правління, якщо воно зосереджується лише на операційній діяльності ($a = 0$), то результатом його роботи може стати позитивний результат π з ймовірністю p_0 , і нульовий результат з ймовірністю $(1 - p_0)$. Якщо ж зусилля витрачаються не лише на операційну діяльність, а й на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище ($a = 1$), то правління може розраховувати на позитивний результат з ймовірністю p_1 , а ймовірність нульового результату складатиме в даному випадку $(1 - p_1)$. Зрозуміло, що $p_0 < p_1$, тоді відповідно й $(1 - p_0) > (1 - p_1)$. Тобто правління, яке зосереджується не лише на операційній діяльності, а й на зменшенні її негативного впливу, має більше шансів на отримання позитивного результату і, як наслідок, на більшу винагороду (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Розподіл ймовірностей в залежності від зусиль та результатів діяльності

Рівень зусиль	Результат	
	0	π
$a = 0$	$(1 - p_0)$	p_0
$a = 1$	$(1 - p_1)$	p_1

Винагороду (додатковий прибуток, премія, підвищення конкурентоспроможності, підвищення екологічного рейтингу) правління визначимо фіксованим відсотком від результату та позначимо через w . Винагорода представляє собою інструмент регулювання дій правління. Збільшуючи відсоток участі правління в результатах діяльності, тобто встановлення надбавок премій за позитивні результати в сфері природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності, власник тим самим мотивує правління приділяти більше уваги природоохоронному напрямку. Параметр w задає пропорції розподілу результатів між власником та правлінням.

Припустимо, що існуючі відсотки розподілу результату мають умовні позначення: P – частина результату, яку присвоює собі власник; A – та частина, яка залишається у розпорядженні правління.

Для знаходження P нам необхідно знайти математичне очікування отримання доходу акціонерами, якщо відомо, що ймовірність отримання дорівнює p_a . Отже, позначимо через випадкову величину X – число появи P . У нашому випадку X приймає два значення $X = 1$ (тобто акціонери отримали дохід P) з ймовірністю p_a , $X = 0$ (тобто акціонери не отримують дохід) з ймовірністю $(1 - p_a)$. Тоді математичне очікування P дорівнює:

$$\left\{ \begin{array}{l} 1, \text{ з ймовірністю } p_a \text{ настання події } P = \pi \cdot (1 - w) \\ 0, \text{ з ймовірністю } (1 - p_a) \text{ настання події } P = \pi \cdot (1 - w) \end{array} \right\}, \quad (2.8)$$

$$P = p_a \cdot \pi \cdot (1 - w) + (1 - p_a) \cdot 0 \cdot (1 - w). \quad (2.9)$$

Частку участі правління в загальногалузевій діяльності позначимо D . Будемо вважати, що вона встановлюється акціонерами на основі того, наскільки ефективно правління працює, або визначається через співставлення результатів правління з середнім загальногалузевим результатом $\bar{\pi}$. Параметри D та $\bar{\pi}$ відображають галузеву конкуренцію.

Таким чином, у загальному випадку винагорода учасників буде мати наступний вигляд:

$$\left\{ \begin{array}{l} P = p_a \cdot \pi \cdot (1 - w) + (1 - p_a) \cdot 0 \cdot (1 - w) \\ A = p_a \cdot \pi \cdot w + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_a}{\bar{\pi}} - 1 \right) \cdot \pi \cdot p_a \cdot w + (1 - p_a) \cdot 0 \cdot w + \\ + D \cdot \left(\frac{0 \cdot (1 - p_a)}{\bar{\pi}} - 1 \right) \cdot 0 \cdot (1 - p_a) \cdot w - C_a \end{array} \right., \quad (2.10)$$

де P – частина результату, яку привласнює собі власник; p_a – ймовірність отримання доходу власника та правління; w – фіксований відсоток винагороди в залежності від результату діяльності компанії; A – частина результату, яку привласнює собі правління; D – частка участі правління в

загальногалузевої діяльності; $\bar{\pi}$ – середньогалузевий результат діяльності або нормативно установлений акціонерами результат; C_a – величина витрат на виконання природоохоронних заходів (проведення корпоративного екологічного аудиту); a – сфера зусиль правління, $a \in \{0,1\}$.

Приймаючи до уваги, що $a \in \{0,1\}$, після відповідних перетворень отримаємо:

$$\begin{cases} P_{a=0} = p_0 \cdot \pi \cdot (1 - w) \\ A_{a=0} = p_0 \cdot \pi \cdot w + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_0}{\bar{\pi}} - 1 \right) \cdot \pi \cdot p_0 \cdot w \end{cases} \quad (2.11)$$

$$\begin{cases} P_{a=1} = p_1 \cdot \pi \cdot (1 - w) \\ A_{a=1} = p_1 \cdot \pi \cdot w + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_1}{\bar{\pi}} - 1 \right) \cdot \pi \cdot p_1 \cdot w - C_1 \end{cases} \quad (2.12)$$

У загальному вигляді модель (2.8) являє собою систему двох рівнянь, які описують інтереси двох сторін взаємодії – власника і правління. Припущенням у моделі є той факт, що розподіл зусиль правління задається дискретно. Агент може виконувати отримане завдання з одиничною або нульовою інтенсивністю. Розподіл дій правління визначає кінцевий результат його роботи.

Перше рівняння системи (2.10) виявляє частину результату діяльності менеджера, яку власник присвоює. Дохід акціонерів при відсутності результату екодіяльності є середня очікувана величина, при цьому очікування нульового результату дорівнює нулю, і, отже, виграш дорівнює тільки величині нульового результату.

Друге рівняння визначає виграш правління, який складається з трьох складових. Перший доданок – частина результату, який залишається в розпорядженні правління. Так само, як і в рівнянні виграшу акціонерів, математичне очікування нульового результату дорівнює нулю, тому даний елемент виключається з рівняння. Другий доданок можна вважати додатковим прибутком від розширеної участі в загальногалузевої діяльності. Параметр D показує частку участі правління в загальногалузевої діяльності. Вираз у дужках представляє собою приріст (зменшення) частки D , який залежить від ефективності

діяльності правління. Параметр $\bar{\pi}$ задає або середньогалузевий результат діяльності, або нормативно установлений акціонерами результат. В усякому разі відношення результату (мається на увазі відносний показник ефективності) правління до загального результату характеризує ефективність діяльності менеджменту. Таким чином, виходить, що якщо агент спрацював ефективніше середньогалузевого результату, тобто $(\frac{\pi \cdot p_a}{\bar{\pi}} - 1) > 0$, то відсоток його участі збільшиться, а якщо $(\frac{\pi \cdot p_a}{\bar{\pi}} - 1) < 0$, то зменшиться. В цілому другий доданок представляє собою додатковий результат, який буде отриманий за рахунок затрачених зусиль на екологічну діяльність (проведення корпоративного екологічного аудиту). Третя складова (C_a) має від'ємний знак, оскільки є математичним очікуванням додаткових зусиль ($a = 1$) на проведення корпоративного екологічного аудиту.

Правління буде працювати з інтенсивністю ($a = 1$), якщо власник запропонує йому оптимальний контракт. Необхідно, щоб додатковий результат перекивав додаткові витрати, їх рівність і складає умову оптимального контракту. Задачу можна сформулювати наступним чином. Правління вибирає розподіл ймовірності p_a та $(1 - p_a)$ так: якщо він працює з інтенсивністю $a = 0$, то p_0 і $(1 - p_0)$, і якщо $a = 1$, то p_1 і $(1 - p_1)$. Причому правління більше до вподоби розподіл p_0 і $(1 - p_0)$, оскільки зусилля $a = 1$ тягнуть за собою витрати додаткових зусиль, а власник віддає перевагу p_1 і $(1 - p_1)$, так як воно забезпечує йому найбільший очікуваний виграш. Якщо б інтереси власника і правління збігалися (наприклад, при $p_0 \geq p_1$), то контракт типу «власник-менеджер» був би неактуальним. Задача, яку переслідує власник при укладанні контракту, – надати менеджеру стимули для вибору того розподілу зусиль, який більш вигідний власнику.

Доцільним є розгляд даної моделі окремо для різних рівнів зусиль, тоді з'являється можливість для порівняння виграшів власника та правління при різних розподілах зусиль.

Рішення моделі полягає в тому, щоб визначити такі значення ключових параметрів, при яких сторони можуть дійти згоди і контракт може бути укладений. У нашій моделі параметром, що визначає пропорції розподілу результатів діяльності, буде w . Саме він визначає схильність власника і правління до укладення контракту. При цьому сторони мають кардинально протилежні інтереси щодо даної величини: правління бажає як умога більший розмір w (додатковий прибуток, премія, підвищення конкурентоспроможності тощо); акціонери, навпаки, прагнуть її мінімізувати. Таким чином, рішення можна представити у вигляді критичних значень параметра w . Дані величини ми знайдемо окремо для власника і окремо для правління. Будемо розрізняти критичні значення w для двох різних умов, так ми знайдемо вартість нульових зусиль правління $a = 0$ і зусиль $a = 1$.

Перш за все розглянемо, скільки коштуватиме для акціонера реалізація нульових зусиль з боку правління, інакше кажучи, визначимо мінімальну умову укладання домовленостей з акціонерами. Припустимо, що мінімально допустиме значення виграшу для акціонера становить P_0 . Це означає, що якщо очікуваний виграш акціонерів буде менший величини P_0 , то вони не стануть укладати контракту з менеджером, який пропонує їм неприпустимі вимоги. Для того щоб визначити перше критичне значення w , потрібно виразити з першої рівності системи рівнянь (2.10), позначивши як w_0^P :

$$w_0^P = 1 - \frac{P_0}{p_0 \cdot \pi}. \quad (2.13)$$

Величина w_0^P характеризує максимальний відсоток результатів діяльності, який власник готовий запропонувати голові правління.

Тепер припустимо крайній випадок, коли власника влаштовує будь-який виграш більше нуля. Тоді $\frac{P_0}{p_0 \cdot \pi} = 0$, а $w_0^P = 1$. Проте якщо правління приймає такі умови, то це не означає, що працювати він буде в інтересах акціонерів, тобто з високою інтенсивністю.

З іншого боку, власнику не завжди буває достатньо, щоб правління працювало з нульовою інтенсивністю. Тоді виникає проблема визначення такого порогового значення w , яке може дозволити призначити власник, з тією метою, щоб правління працювало над зменшенням екологічних ризиків. Акціонери будуть згодні призначити будь-яку величину, яка не зменшила б очікуваний дохід. Критичне рішення можна знайти з умови того, що різниця вигащів акціонерів від реалізації правлінням того чи іншого рівня зусиль буде нульовою. Тоді, віднімаючи від (P_1) із системи рівнянь (2.11), (P_0) із системи рівнянь (2.10) отримаємо:

$$P_1 - P_0 = p_1 \cdot \pi \cdot (1 - w_1^P) - p_0 \cdot \pi \cdot (1 - w_0^P) = 0. \quad (2.14)$$

$$w_1^P = 1 - \frac{p_0}{p_1} (1 - w_0^P). \quad (2.15)$$

Величина w_1^P показує критичне значення для акціонерів відсотка участі правління в результатах діяльності. Якщо менеджер буде згодний працювати з підвищеною інтенсивністю на умовах, які передбачають частку його участі в результатах діяльності, менше w_1^P , то тоді власник висловить готовність укласти контракт.

Тепер звернемося до умов діяльності правління. Величина, яка визначає вибір тієї чи іншої стратегії поведінки правління (у даному випадку вибір, пов'язаний з розподілом зусиль), є відсотком участі його в результатах діяльності w . У кожного рівня зусиль є своя вартість.

Визначимо вартість реалізації нульового зусилля. Виразимо її через умову того, що правління при реалізації нульового зусилля повинне отримувати дохід, не менший, ніж деяка задана величина A_0 . Тоді, прирівнявши вигащ правління, що реалізує нульовий рівень зусиль, до величини мінімально можливого доходу для правління, що укладає контракт, ми зможемо виразити із другого рівняння системи (2.9) мінімально можливу для правління величину винагороди, яку позначимо як w_0^A :

$$w_0^A = \frac{A_0}{\pi \cdot p_0 \cdot \left[1 + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_0}{\pi} - 1\right)\right]}. \quad (2.16)$$

Якщо власник запропонує правлінню контракт, що передбачає його (правління) відсоток участі у результатах діяльності, більший, ніж величина w_0^A , то контракт буде укладено. Якщо припустити, що мінімально прийнятний для правління вигравш буде будь-яким значенням, більшим від нуля, то, отже, і мінімально прийнятна частка складе будь-яку величину, більшу від нуля. Однак контракт, умови якого будуть обмежуватися негативним вигравшем правління, навряд чи буде стимулювати його на виконання роботи з високим рівнем зусиль $a = 1$.

Тепер визначимо вартість реалізації високого рівня зусиль правління. Ця вартість виражається пороговим значенням величини винагороди, щодо якої правління і визначає, з якими зусиллями вигідніше працювати. Для цього будемо порівнювати вигравші правління при реалізації різних рівнів зусиль. При цьому вигравш правління, що реалізує високий рівень зусиль, повинен перевищувати вигравш правління, що працює з нульовою інтенсивністю, або $A_1 \geq A_0$. Порівнюючи таким чином друге рівняння із системи (2.9) з другим рівнянням із системи (2.10), у загальному для w випадку отримаємо:

$$p_1 \cdot \pi \cdot w + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_1}{\pi} - 1\right) \cdot \pi \cdot p_1 \cdot w - C_1 \geq p_0 \cdot \pi \cdot w + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_0}{\pi} - 1\right) \cdot \pi \cdot p_0 \cdot w. \quad (2.17)$$

Позначимо порогове значення відсотка участі правління в результатах діяльності як w_1^A . Тоді, використовуючи (2.16), визначимо значення винагороди через рівність вигравшів від реалізації різних рівнів зусиль:

$$w_1^A = \frac{C_1}{p_1 \cdot \pi \cdot \left[1 + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_1}{\pi} - 1\right)\right] - p_0 \cdot \pi \cdot \left[1 + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_0}{\pi} - 1\right)\right]}. \quad (2.18)$$

Граничне значення w_1^A показує відсоток участі правління в результатах діяльності, яка буде мінімально прийнятною величиною для правління, необхідною для того, щоб воно здійснювало свою діяльність з інтенсивністю $a = 1$. Правління буде згодне працювати з інтенсивністю $a = 1$, якщо власник запропонує йому контракт, в якому частка його (правління) участі у результатах діяльності складе величину, більшу, ніж порогове значення. Якщо частка участі правління буде меншою порогового значення, то можна припускати, що правління буде працювати з нульовою інтенсивністю.

За знайденими величинами можна описати рамки контрактних відносин. Достатня умова укладання контракту – співвідношення $w_0^P > w_0^A$ або з формул (2.12) і (2.15):

$$1 - \frac{P_0}{p_0 \cdot \pi} > \frac{A_0}{\pi \cdot p_0 \cdot \left[1 + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_0}{\pi} - 1\right)\right]} \quad (2.19)$$

Ліву частину нерівності можна охарактеризувати як привабливість контракту для акціонерів. Чим більше значення приймає даний вираз, тим привабливіший для акціонерів контракт. Права частина співвідношення представляє привабливість контракту для правління. Таким чином, щоб контракт був укладений, він повинен бути більш привабливий для акціонерів, ніж для правління; в цьому випадку акціонери будуть в змозі призначити прийнятний для правління розмір відсотка його участі в результатах діяльності. Зі співвідношення видно, що можливість контрактних відносин визначається величинами мінімально прийнятних вимог до рівнів взаємодії A_0 і P_0 . Іншими словами, чим вищі вимоги сторін, тим менша у них можливість домовитися.

Для того щоб існувала можливість контракту, за яким би правління вибирало рівень своїх зусиль $a = 1$, достатньо, щоб виконувалася умова $w_1^P > w_1^A$ або з виразів (2.14) і (2.17):

$$1 - \frac{p_0}{p_1} (1 - w_0^P) > \frac{C_1}{p_1 \cdot \pi \cdot \left[1 + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_1}{\pi} - 1\right)\right] - p_0 \cdot \pi \cdot \left[1 + D \cdot \left(\frac{\pi \cdot p_0}{\pi} - 1\right)\right]} \quad (2.20)$$

Дане співвідношення означає, що додатковий виграш акціонерів від стимулюючого контракту повинен перевищувати додаткові витрати, пов'язані з ним.

Отже, за допомогою даної економіко-математичної моделі можливим є визначення оптимального розміру заробітної плати, премій та винагород, прийнятний як для правління підприємства, так і для акціонерів, з метою забезпечення екологічно збалансованих параметрів розвитку компанії.

Сфера застосування даної моделі, на наш погляд, досить універсальна. Її можна використовувати для мотивації екодіяльності, характеристики взаємовідносин між роботодавцями та найманими працівниками, між законодавчими та виконавчими органами влади тощо.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Узагальнюючи результати, отримані при розробленні теоретичних та методичних принципів основ формування системи екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки, можна зробити наступні висновки:

1. На основі поведеного аналізу, узагальнення та систематизації існуючих підходів до розгляду сутності поняття екологічного аудиту запропоновано визначення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки (корпоративного екологічного аудиту). Визначені основні завдання, цілі та принципи екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки.

2. Розроблено методичні підходи щодо вдосконалення системи менеджменту акціонерного підприємства, пов'язані із закріпленням конкретних функцій, повноважень та задач за органами управління акціонерного товариства (загальними зборами акціонерів, наглядової ради, ревізійної комісії та правління) щодо здійснення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки.

3. Удосконалено науково-методичні підходи до визначення еколого-економічного рейтингу промислових підприємств корпоративного сектору економіки з метою визначення можливості участі у світових екологічних фондових індексах та в інвестиційних портфелях для залучення додаткових фінансових ресурсів на реалізацію природоохоронних заходів. При цьому доведено, що результати корпоративного екологічного аудиту доцільно використовувати для розрахунку еколого-економічного рейтингу промислового акціонерного підприємства.

4. Розширено класифікацію екологічних ризиків діяльності промислових підприємств корпоративного сектору економіки, яка на відміну від існуючих враховує еколого-аудиторський ризик та ризик неотримання соціальної ліцензії.

5. Удосконалено науково-методичні підходи до моделювання системи екологоорієнтованих внутрішньокорпоративних відносин, що дозволяють узгоджувати інтереси власника та менеджменту компанії при реалізації

правлінням компанії заходів щодо забезпечення екологічної безпеки діяльності промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

Матеріали розділу 2 опубліковані в роботах [149, 151, 152, 154, 156, 158, 159, 188, 189].

РОЗДІЛ 3 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

3.1. Науково-методичні підходи до формування механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки

Корпоративний екологічний менеджмент та аудит є сучасним ринковим інструментом екологічно спрямованого корпоративного управління, застосування якого є особливо актуальним при переході до сталого розвитку промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

Необхідність формування організаційно-економічного механізму екологічного аудиту на вітчизняних промислових підприємствах корпоративного сектору економіки обґрунтовується наступним:

- 1) збільшенням антропогенного навантаження з боку акціонерних підприємств, що зумовлює перехід до екологоорієнтованого корпоративного управління;
- 2) зацікавленістю інвесторів не лише у фінансовій стабільності промислового підприємства, а й в екологічній безпечності його господарської діяльності;
- 3) збільшенням уваги до загального екологічного рейтингу та екологічного іміджу промислового підприємства корпоративного сектору економіки з боку її контрагентів;
- 4) появою та поширенням фондових індексів, які, в тому числі, враховують ефективність екологічно орієнтованого корпоративного управління;
- 5) співпрацею міжнародних світових компаній лише з екологічно орієнтованими акціонерними товариствами;
- 6) необхідністю розвитку та удосконалення системи еколого-аналітичної інформації на промислових підприємствах корпоративного сектору економіки;

7) переходом від контролю минулої еколого-економічної діяльності акціонерного товариства до аудиту майбутньої з метою забезпечення збалансованого розвитку промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

Аналіз науково-методичної літератури з питань формування механізму природокористування та теоретичних основ проведення екологічного аудиту [72, с. 46; 138, 172] дозволив визначити, що організаційно-економічний механізм екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки виступає у вигляді сукупності форм, методів та інструментів незалежного контролю за дотриманням менеджментом акціонерної компанії положень екологічної політики затвердженої на загальних зборах акціонерів, вимогам діючого природоохоронного (екологічного) законодавства, міжнародним стандартам, внутрішньокорпоративним нормативно-правовим документам у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічним зобов'язанням перед інвесторами-власниками цінних паперів акціонерного товариства.

Необхідно наголосити, що ефективний організаційно-економічний механізм екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки повинен забезпечувати наступне:

- зменшення кількості аварій та технологічних катастроф;
- зменшення екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище;
- підвищення еколого-економічної ефективності господарської діяльності;
- випуск конкурентоспроможної, екологічно безпечної («зеленої») продукції;
- підвищення інвестиційної привабливості компанії, у тому числі за рахунок позиціонування себе як екологічно свідомої компанії;
- економію природних ресурсів на всіх етапах виробничо-господарської діяльності;
- збільшення кредиту довіри з боку суспільства та державних органів екологічного контролю й управління, отримання дозволу з боку суспільства на здійснення господарської діяльності;

- зниження екологічних ризиків, у тому числі еколого-аудиторського ризику;
- підвищення еколого-економічного рейтингу промислового підприємства;
- створення позитивного екологічного іміджу промислового підприємства корпоративного сектору економіки.

З нашої точки зору, основними складовими елементами механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки (підмеханізмами) повинні бути: економічний, організаційний, правовий та мотиваційний механізми. Дані складові (підмеханізми) повинні функціонувати у динамічному взаємозв'язку з кінцевими фінансово-економічними результатами виробництва, що є основою формування позитивного екологічного іміджу компанії та підвищення рівня її еколого-економічного рейтингу. Загальна схема організаційно-економічного механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки представлена на рис. 3.1.

Організаційний механізм екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки представляє собою сукупність складових (організаційних механізмів), які повинні забезпечувати проведення екологічного аудиту промислового підприємства корпоративного сектору економіки з метою організації екобезпечної, екозбалансованої діяльності акціонерного товариства як цілісного елемента виробничо-господарської та соціальної системи, що функціонує в умовах нестійкого розвитку та нестабільності зовнішнього середовища (рис. 3.2).

Головною метою даного механізму є створення ефективної системи оцінки та контролю екологічно орієнтованої діяльності промислового підприємства корпоративного сектору економіки, яка буде здатна визначати рівень екологізації корпоративного управління (еколого-економічний рейтинг) та своєчасно виявляти екологічні (природоохоронні) недоліки, що виникають на промисловому підприємстві у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності.

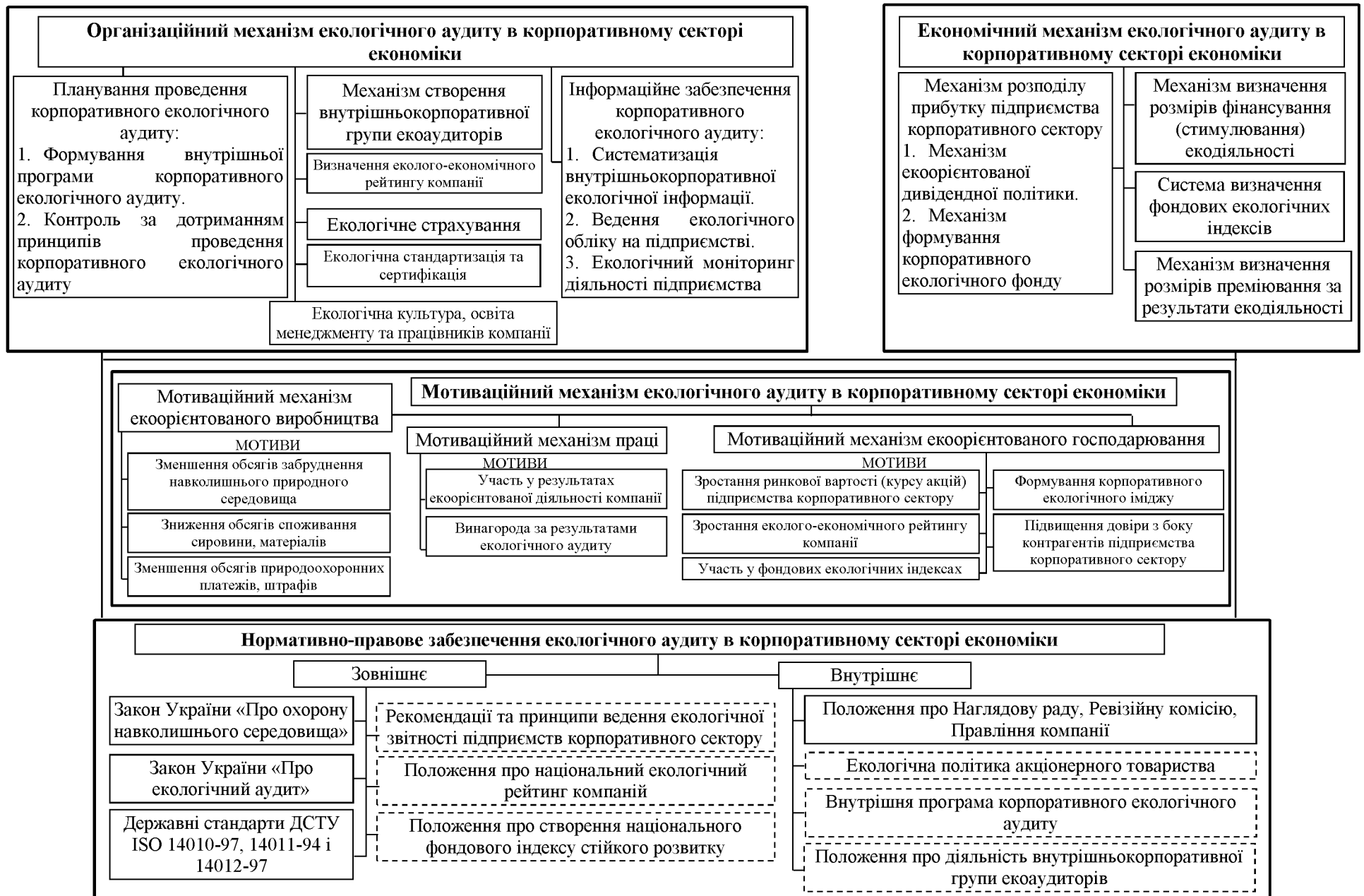

Рис 3.1. Організаційно-економічний механізм екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки *

* Розроблено автором.

Здійснення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки являє собою процес контролю за дотриманням визначеної стратегії і пріоритетів розвитку акціонерного товариства, екологічної політики, екологічних цілей і завдань, а також оцінки рівня екологічноорієнтованого корпоративного управління.

Рис. 3.2. Організаційний механізм екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки*

* Розроблено автором.

У зв'язку з цим важливим є визначення місця екологічного аудиту в системі екоорієнтованого корпоративного управління (табл. 3.1). Розподіл функцій і повноважень між органами управління акціонерним товариством (загальними зборами акціонерів, наглядовою радою, правлінням, ревізійною комісією) з приводу здійснення екологічного аудиту акціонерного товариства представлені в табл. 3.1.

Як вже зазначалось у розділі 2.1, до компетенції загальних зборів повинно входити затвердження розробленої та запропонованої наглядовою радою і правлінням стратегії екодіяльності компанії, затвердження екологічної політики акціонерного товариства, а також затвердження внутрішньої програми

проведення екологічного аудиту підприємства корпоративного сектору економіки.

Таблиця 3.1

Екологічний аудит у системі екоорієнтованого корпоративного управління*

Структура управління акціонерним товариством	Функції щодо здійснення екологічного аудиту
Загальні збори акціонерів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Затверджують програму екологічного аудиту підприємства корпоративного сектору економіки. 2. Делегують повноваження правлінню щодо реалізації затвердженої програми екологічного аудиту підприємства корпоративного сектору економіки
Наглядова рада	<ol style="list-style-type: none"> 1. Надання для ознайомлення загальним зборам акціонерів звіту про результати виконання програми екологічного аудиту, який підготувало правління. 2. Подання загальним зборам акціонерів проекту програми екологічного аудиту, розробленої правлінням. 3. Може ініціювати позачергове проведення екологічного аудиту. 4. Перевірка висновків щодо рівня еколого-економічного рейтингу компанії
Ревізійна комісія	<ol style="list-style-type: none"> 1. Перевірка достовірності та повноти даних екологічної звітності компанії. 2. Контроль за дотриманням принципів екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки
Правління	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечує реалізацію екологічного аудиту підприємства корпоративного сектору економіки. 2. Звітує про виконання програми екологічного аудиту перед загальними зборами акціонерів. 3. Розроблення та надання наглядовій раді проекту програми екологічного аудиту. 4. Підготовка та надання наглядовій раді звіту про результати виконання програми екологічного аудиту підприємства корпоративного сектору економіки

* Складено автором.

На крупних промислових підприємствах корпоративного сектору економіки доцільним є створення власних спеціальних аудиторських груп (внутрішньокорпоративної групи екоаудиторів), які безпосередньо підпорядковані керівництву промислового підприємства (правлінню та наглядовій раді). Необхідним також є оголошення результатів корпоративного екологічного аудиту на загальних зборах акціонерів. Це сприятиме відкритості та прозорості по

відношенню до інвесторів різного рівня, забезпечить формування та підтримку екологічного іміджу компанії, підвищить рівень її екологічного рейтингу.

Необхідно зазначити, що реалізація механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки надає промислому підприємству ряд перспектив та можливостей (табл. 3.2). Так, наприклад, аудит еколого-економічного рейтингу визначає можливість участі промислового товариства у системі світових екологічних фондових індексів. Також можливість своєчасного інформування майбутніх інвесторів про результати екологічно орієнтованих корпоративних подій промислового підприємства корпоративного сектору економіки.

Таблиця 3.2

Перспективи реалізації механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки*

Перспективи	Характеристика
Особливості реалізації в корпоративному секторі економіки	<ol style="list-style-type: none"> 1. Формування внутрішньокорпоративних екологічних фондів, з метою джерела фінансування екоаудиторських перевірок акціонерних товариств. 2. Врахування результатів екодіяльності акціонерного товариства при визначенні відсотка винагороди для правління. 3. Дивідендна політика акціонерного товариства з урахуванням його екоспрямованої діяльності
Можливості підвищення конкурентоспроможності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Додаткова емісія цінних паперів для залучення коштів на модернізацію, реалізацію заходів екологічної політики, впровадження екологічно чистих технологій тощо, повинна супроводжуватись інформуванням майбутніх інвесторів про результати реалізації цих заходів, оформлених відповідними висновками екоаудиторів. 2. Аудит еколого-економічного рейтингу акціонерного товариства з метою визначення можливості участі у світових екологічних фондових індексах та у інвестиційних портфелях для залучення додаткових фінансових ресурсів на реалізацію природоохоронних заходів

* Складено автором.

Реалізація функцій екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки покладена на правління компанії, а контроль за дотриманням його функцій закріплено за наглядовою радою та ревізійною комісією компанії.

Також постійний контроль за дотриманням основних функцій екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки здійснюється з боку державних органів влади у випадку потрапляння промислового підприємства до «Переліку 100 об'єктів, які є найбільшими забруднювачами довкілля в Україні» (рис. 3.3).

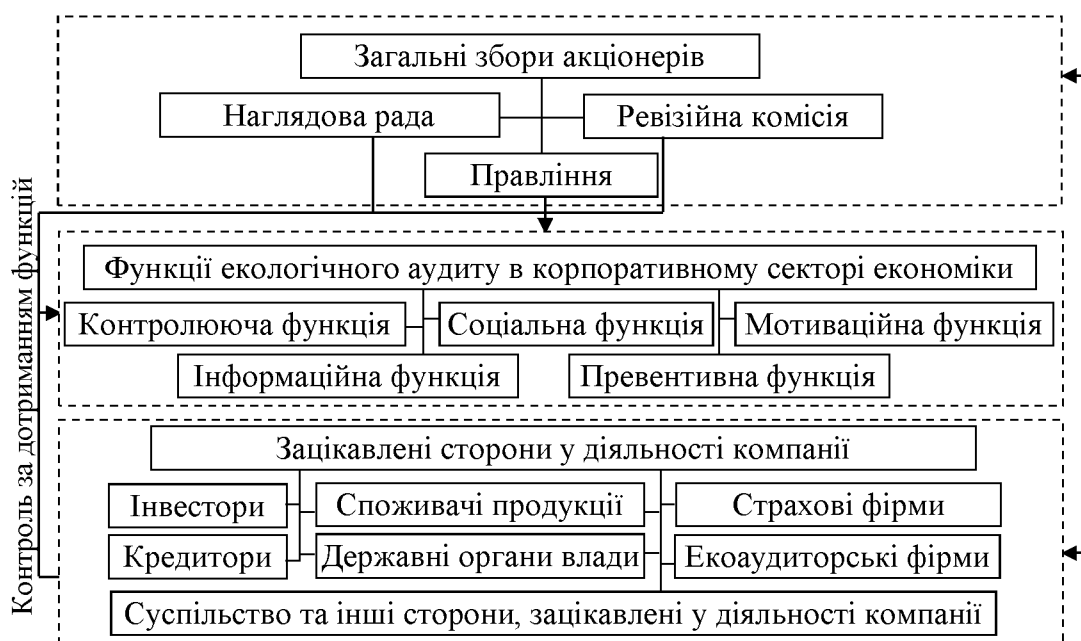

Рис. 3.3. Схема контролю за дотриманням функцій екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки*

* Розроблено автором.

Згідно з українськими Принципами корпоративного управління наглядова рада здійснює загальне керівництво діяльністю товариства, контроль за діяльністю виконавчого органу та захист прав усіх акціонерів. Оцінюючи роль наглядової (спостережної) ради в українських корпораціях, Е. Коренєв доводить, що її функціонування обмежується спостереженням [36, с. 47].

Для поліпшення даної ситуації рекомендується впровадження системи комітетів наглядової ради, серед яких можуть бути комітет зі стратегії і політики, з планування і бюджетування, з прав акціонерів і розкриття інформації, з винагород за результати діяльності, з призначення членів правління, з аудиту і дотримання законодавства, а також комітет з питань проведення екологічного аудиту, з питань участі у фондовому ринку України [36, с. 48] (рис 3.4).

Рис. 3.4. Система комітетів наглядової ради промислового підприємства корпоративного сектору економіки

При здійсненні своїх функцій екоаудиторський комітет має співпрацювати з ревізійною комісією акціонерного товариства, службою внутрішнього екоаудиту та зовнішнім екоаудитором. У цьому аспекті ревізійна комісія має здійснювати оперативний контроль за дотриманням принципів та функцій корпоративного екологічного аудиту, а також перевіряти достовірність та повноту даних екологічної звітності товариства шляхом проведення планових та позапланових перевірок.

Комітет з питань участі у фондовому ринку України повинен своєчасно та об'єктивно здійснювати оцінку діяльності акціонерного товариства на фондовому ринку, розраховувати рейтинг компанії, у тому числі визначати рівень екологічного рейтингу з метою визначення можливості участі у світових екологічних фондових індексах та в інвестиційних портфелях для залучення додаткових фінансових ресурсів на реалізацію природоохоронних заходів.

Необхідно зазначити, що комітет з винагород за результати діяльності, при поданні пропозиції щодо преміювання правління також повинен враховувати отримані результати екологічного аудиту акціонерного товариства.

Також необхідно зазначити, що при виборі сторонньої екоаудиторської компанії, яка буде здійснювати екологічний аудит акціонерного товариства наглядова рада повинна приймати до уваги рівень її рейтингу, компетентності, досвіду. Рейтинг екоаудитора надає додаткової ваги результатам екоаудиторської перевірки діяльності промислового підприємства корпоративного сектору

економіки, що тим самим може певним чином впливати на ступінь довіри до компанії її акціонерів і кредиторів [17, с. 31].

Необхідно відмити, що за останні роки кількість вітчизняних зареєстрованих екоаудиторів та юридичних осіб, що мають право здійснювати екологічний аудит в Україні, значно збільшилася порівнянно з 2005 роком (рис. 3.5.), що свідчить про поширення та збільшення попиту на здійснення процедури екологічного аудиту .

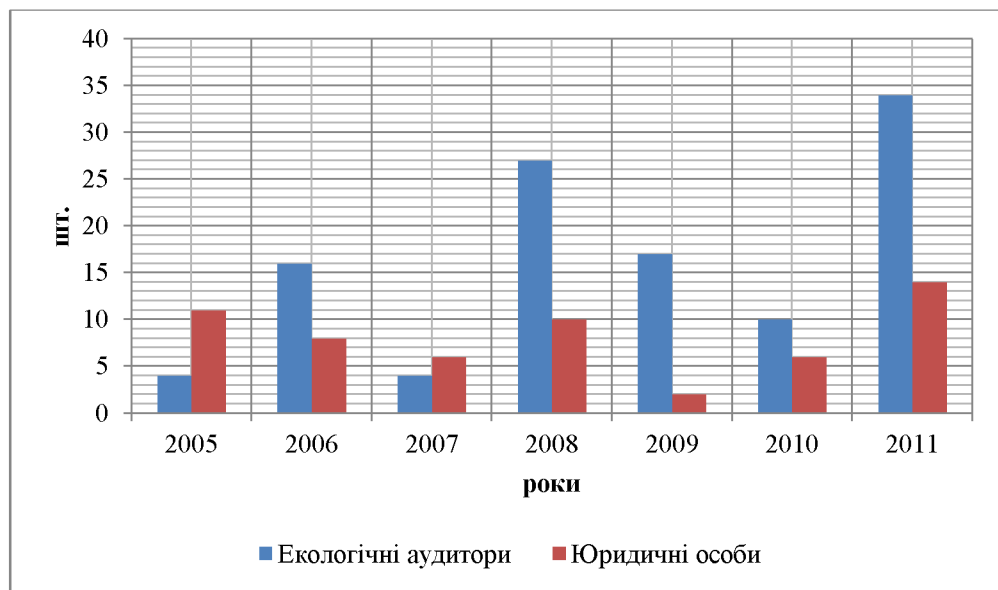

Рис. 3.5. Динаміка кількості зареєстрованих екологічних аудиторів та юридичних осіб, які мають право здійснювати екологічний аудит в Україні станом на 01.01.2012 р.*

* – складено автором на основі офіційної інформації на сайті Міністерства екології та природних ресурсів про кількість осіб, що мають право здійснювати екологічний аудит [102]

Проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки передбачає взаємодію всіх основних складових у системі управління акціонерним товариством: загальних зборів акціонерів, наглядової ради, правління, функціональних підрозділів компанії. Механізм взаємодії між органами управління акціонерним товариством та відповідальності за проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки подано на рис. 3.6.

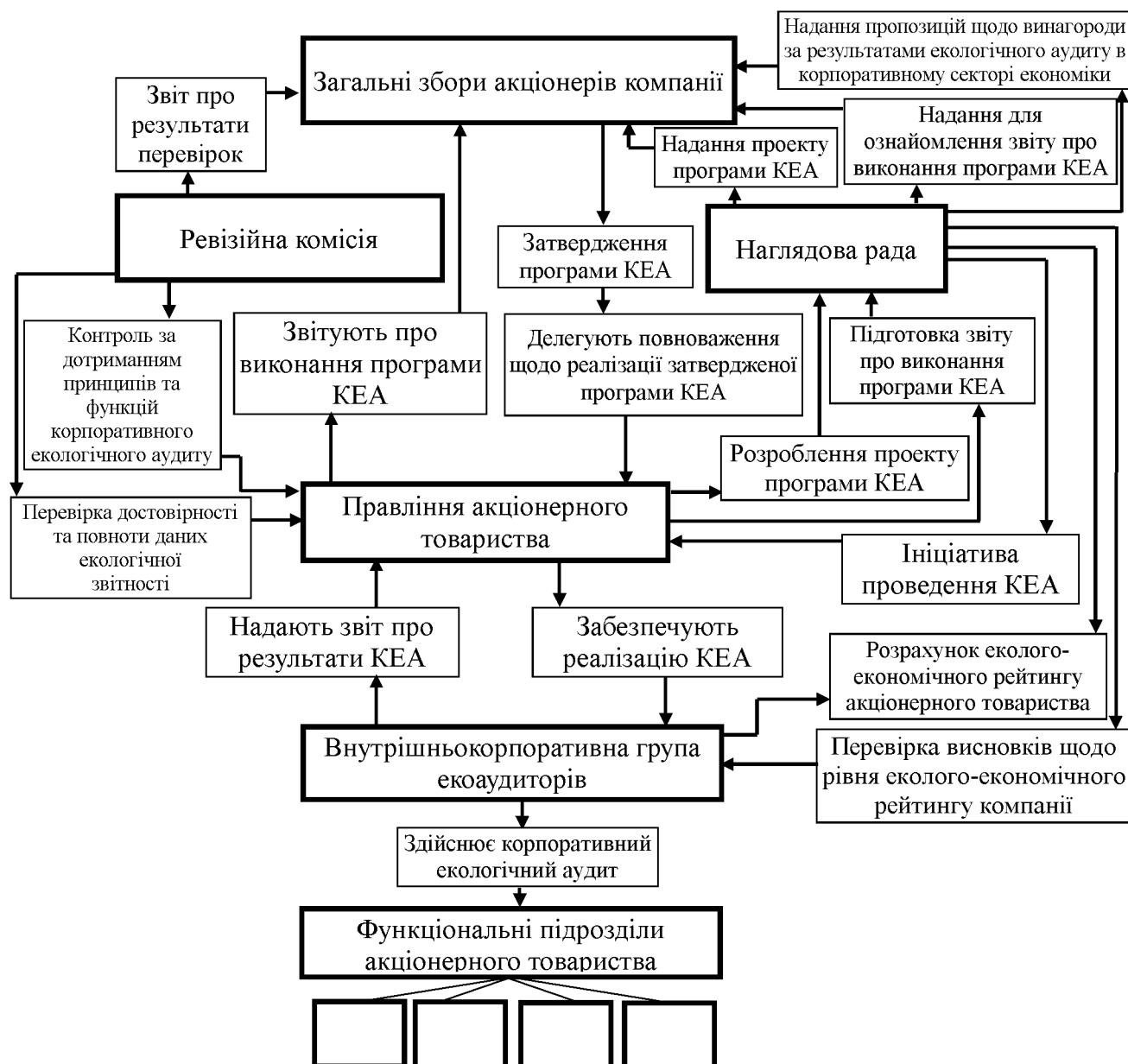

Рис. 3.6. Система взаємодії між органами управління АТ з приводу проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки*

* Розроблено автором.

Ефективна взаємодія зазначених складових (органів управління) повинна забезпечувати повноцінне функціонування екологічно орієнтованого механізму внутрішньокорпоративних відносин, який, у свою чергу, повинен сприяти зростанню зацікавленості правління компанії та окремих її підрозділів у:

- оснащенні підприємства сучасними екологічно чистими (ресурсозберігаючими) технологіями;
- підвищенні якості продукції, що випускається, зниженні її екологічності;

- виявленні та використанні внутрішньовиробничих резервів підвищення ефективності екодіяльності.

Це, у свою чергу, буде визначати високий еколого-економічний рейтинг компанії.

Впровадження і функціонування ефективної системи корпоративного екологічного менеджменту та аудиту є неможливим без надійної відповідної інформаційної бази. Тому в першу чергу повинні бути вирішені питання щодо систематизації внутрішньокорпоративної інформації за допомогою корпоративного екологічного обліку та моніторингу.

Традиційну модель обліку необхідно трансформувати з метою можливості її використання для відображення природоохоронної (екологічної) діяльності акціонерних підприємств.

В першу чергу це необхідно для того, щоб рахунки промислового підприємства (система обліку) відображали його ставлення до навколишнього природного середовища.

По-друге, необхідно розуміти, який вплив здійснюють екологічні витрати, ризики та зобов'язання на фінансовий стан акціонерного підприємства. Також інвестори при прийнятті інвестиційних рішень беруть до уваги інформацію про екологічні заходи та витрати, пов'язані з природоохоронною діяльністю компанії. Менеджерам промислового підприємства необхідно виявляти та розподіляти екологічні витрати таким чином, щоб екологічна оцінка продукції була достовірною, а інвестиційні рішення приймалися на основі реальних витрат та вигод.

Слід відмітити, що існуюча інформація про природоохоронні заходи акціонерного підприємства має лише описовий характер і часто відображає лише її наміри, що, у свою чергу, знижує ефективність проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки. Проблема полягає у тому, що акціонерні підприємства надають кількісну інформацію у не великих обсягах та нерегулярно, що не дозволяє зацікавленим особам (інвесторам, акціонерам, раді директорів та іншим) визначати динаміку впливу екологічних проблем на фінансовий стан та

результати її діяльності. Так, наприклад, інвестори слідкують за величиною доходу в розрахунку на одну акцію, тому підприємства відкладають прийняття заходів (до яких відносяться саме природоохоронні, ресурсозберігаючі), які на короткий термін могли б призвести до скорочення розміру прибутку.

На нашу думку, для зведеного представлення даних про витрати на природоохоронні заходи компанії доцільно використовувати спеціально призначену форму, приклад якої наведений у табл. В 1 додатка В.

Аналіз наукової літератури [83, 65, 67] доводить, що традиційні принципи виділення екологічних витрат (витрати на природоохоронні заходи) не досконалі та не систематизовані. У зв'язку з цим акціонерним товариствам необхідно розробляти власні внутрішні процедури обліку витрат на природоохоронні заходи та здійснення його в рамках акціонерного товариства. Згідно з даним принципом, ми пропонуємо, екологічні витрати корпорації розділити на:

1. Інвестиції. Включають витрати на складові елементи інфраструктури, які використовуються виключно для охорони навколишнього природного середовища (установки для очищення стічних вод, каналізаційні системи, звалища сміття тощо), елементи яких є частиною виробничої одиниці (обладнання для попередньої обробки відходів, спеціальне обладнання резервуарного парку тощо). Також включають відповідний відсоток загальних витрат на проектування природоохоронної інфраструктури.

2. Загальновиробничі витрати. Враховуються як внутрішні, так і зовнішні витрати.

3. Витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки. Як правило, дані затрати є частиною витрат на модернізацію виробничого процесу, яка проводиться не лише з природоохоронною метою.

4. Витрати на управління природоохоронною діяльністю та її планування. Відносяться поточні витрати, пов'язані з управлінням та плануванням, які не віднесені до вищеперерахованих груп, включаючи оцінену частку витрат з інших послуг.

5. Витрати на ліквідацію наслідків збитку. Відносять витрати на очищення старих звалищ, стічних вод тощо.

6. Відшкодовані витрати. Продукти переробки відходів можуть включати вилучені та очищені розчинники, деякі хімічні проміжні речовини, метали (наприклад, металобрухт), а також енергію, отриману від спалювання сміття та утилізації тепла.

Отриману інформацію пропонуємо оформляти у вигляді зведеної таблиці «Звіт про інвестиції та витрати, пов'язані з природоохоронною діяльністю», приклад якої наведено табл. В 2 додатку В.

Інформація про природоохоронні заходи повинна систематично аналізуватися та оцінюватися. Це можливо за рахунок використання матеріальних та енергетичних балансів. Хоча дані баланси не мають прямого відношення до фінансової інформації, вони полегшують процес визначення величини витрат на природоохоронні заходи. Результати аналізу природоохоронних витрат дають можливість визначити їх величину та ефективність.

Корпоративний екологічний облік повинен забезпечувати ведення надійної, достовірної та об'єктивної екологічної інформації, наявність якої є однією із необхідних умов ефективності впровадження корпоративного екологічного менеджменту та аудиту на промислових підприємствах корпоративного сектору економіки.

У свою чергу, екологічний контроль та моніторинг являють собою інформаційну систему, до завдань якої входять безперервне спостереження за динамікою екологічних змін у навколишньому природному середовищі, оцінка і прогнозування інтегральних змін з метою збереження біорізноманіття на досліджуваній території. У відношенні до корпоративного екологічного аудиту екологічний контроль та моніторинг виступають як об'єкти аналізу та інформаційного забезпечення [134, с 450–451].

Принциповим для розуміння сутності механізму корпоративного екологічного контролю є багатоваріантність контролюючого впливу, який може

здійснюватися різними способами, через різні органи, з використанням різних форм участі панівної групи в діяльності цих органів (рис. 3.7).

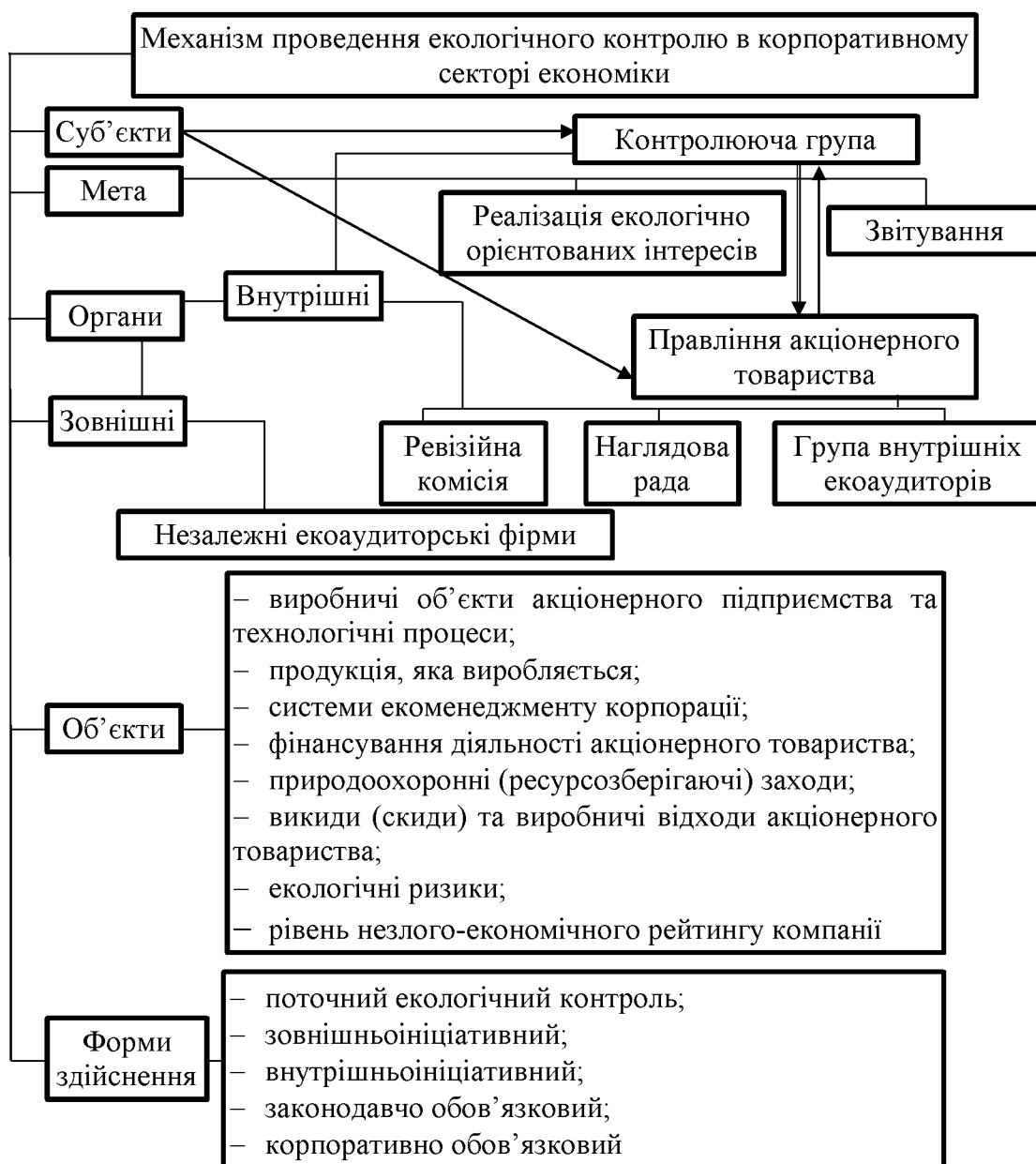

Рис. 3.7. Механізм проведення екологічного контролю в корпоративному секторі економіки*

* Розроблено автором

Необхідно відмітити, що згідно Закону України «Про екологічний аудит» від 24.06.2004 р. [44] екологічний аудит обов'язково здійснюється у випадках екологічного страхування об'єктів. Головною метою екологічного страхування є забезпечення страхового захисту матеріальних інтересів фізичних та юридичних

осіб у вигляді повної або часткової компенсації збитків, заподіяних аварійним забрудненням навколишнього природного середовища. Екологічне страхування покриває ризик аварійного забруднення навколишнього природного середовища, обумовлений як діяльністю акціонерного товариства, так і незалежними від нього причинами, а також створює умови та забезпечує економічне стимулювання попередження аварійного забруднення навколишнього природного середовища [136].

У зв'язку з тим, що нами у розділі 2.2 пропонується визначати та враховувати ризик непроведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки (еколого-аудиторський ризик), впровадження екологічного страхування є актуальним, оскільки забезпечує у разі необхідності фінансування комплексу заходів щодо компенсації екологічних ризиків.

Міжнародна система екологічних стандартів та сертифікатів вимагає від менеджменту компаній систематичного та об'єктивного проведення відповідного корпоративного екологічного аудиту. Наявність відповідних міжнародних сертифікатів свідчить про екологічно безпечну діяльність промислового підприємства та надає йому можливість виходу на світові ринки для розширення ринку збуту своєї продукції.

Необхідно відмітити, що наявність та розвинутість корпоративної культури повинні стати однією із відмінних ознак підприємств корпоративного сектору економіки та буде свідчити про відповідний рівень якісного розвитку акціонерного товариства. Корпоративна культура проявляється в тих можливостях, які підприємство надає своїм працівникам, та у відносинах працівників між собою та компанією [17, с. 46–18]. Тому вважаємо, що ефективне функціонування механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки неможливе без формування відповідної системи екологічної свідомості, культури менеджменту та працівників промислового підприємства.

Так, рівень корпоративної культури промислового підприємства корпоративного сектору економіки характеризується наступними параметрами:

- наявністю в діяльності менеджменту та працівників акціонерного товариства ініціативи, відповідальності, інноваційного підходу;
- готовністю до виправданого ризику;
- організованістю в роботі та налагоджуванні системи контролю;
- інтеграцією та взаємодією в процесі діяльності;
- розумінням менеджментом та працівниками компанії її інтересів та цінностей, екологічно орієнтованої стратегії розвитку;
- активною, налагодженою системою мотивації працівників акціонерного товариства;
- своєчасним виявленням конфліктів та їх успішним вирішенням;
- участю рядових робітників в управлінні акціонерним товариством;
- посиленням уваги до екологічної освіти менеджменту та працівників промислового підприємства [17, 36, 59].

У зв'язку з цим необхідним є систематичне проведення співбесід з колективом підприємства, з акцентуванням уваги на екологічних аспектах функціонування компанії, доведення та роз'яснення трудовому колективу затвердженої екологічної політики з метою підвищення рівня їх екологічної свідомості

Стимулюючими чинниками поширення екологічного аудиту на промислових підприємствах акціонерної форми господарювання є недосконалість економічних інструментів корпоративного екологічного менеджменту та аудиту, недостатнє фінансове забезпечення господарювання підприємств, низький рівень екологічної культури та свідомості управлінського персоналу акціонерних товариств.

Економічний механізм корпоративного екологічного аудиту являє собою сукупність традиційних і корпоративно орієнтованих сучасних ринкових методів, інструментів і важелів впливу на процеси фінансування та стимулювання здійснення екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки (рис. 3.8).

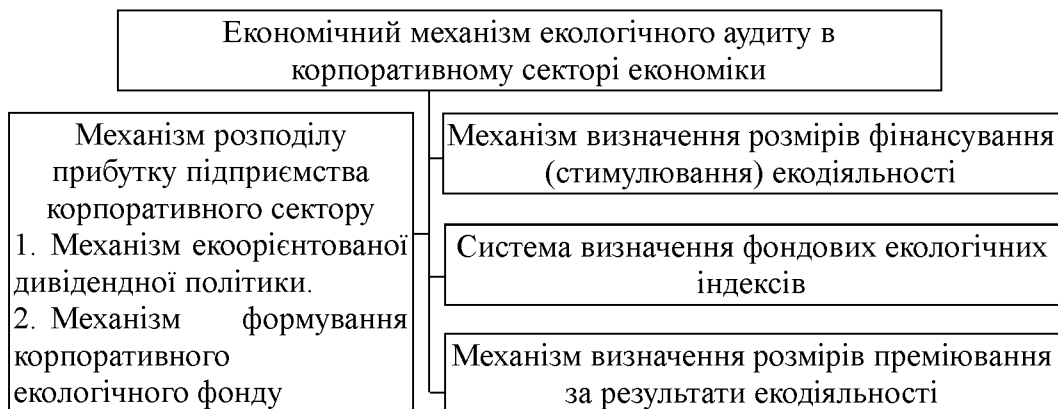

Рис. 3.8. Економічний механізм екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки*

* Складено автором.

Відмітимо, що економічний механізм корпоративного екологічного аудиту промислового підприємства повинен відповідати наступним принципам:

- відповідності та взаємозв'язку економічних важелів економічного механізму корпоративного екологічного аудиту традиційним економічним важелям та інструментам господарського механізму промислового підприємства;
- направленості та доцільності економічних важелів корпоративного екологічного аудиту;
- державного стимулювання екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки;
- впливу економічних важелів корпоративного екологічного аудиту на формування екологогармонійної стратегії розвитку промислових підприємств;
- сприяння підвищенню еколого-економічної ефективності промислових підприємств у корпоративному секторі економіки.

Актуальним аспектом у реалізації екозбалансованого управління акціонерним товариством є розподіл та використання прибутку компаній як один із можливих джерел фінансування природоохоронної діяльності, у тому числі проведення корпоративного екологічного аудиту. Вирішення даного питання, перш за все пов'язано з особливостями розподілу чистого прибутку підприємства,

емісійною та дивідендною політикою корпорації. При цьому необхідно зауважити, що особливості та механізми їх реалізації визначається на рівні акціонерного товариства вищими органами управління (загальними зборами акціонерів, правлінням).

Як відомо, основною метою дивідендної політики є задоволення корпоративних прав акціонерів. Проте якість навколишнього природного середовища, рівень екологічності продукції, що споживається, повинні бути, в тому числі для акціонерів та інвесторів компанії, а також інших господарюючих суб'єктів, визначальними факторами. Тому в умовах гострого дефіциту фінансових ресурсів для реалізації екологічних (природоохоронних) заходів компанії, у тому числі програм корпоративного екологічного аудиту, необхідна дивідендна політика, обрана з урахуванням розмірів сформованості фінансових коштів для здійснення екобезпечної діяльності компанії.

Необхідно зауважити, що прийняття рішень щодо розмірів виплати або невиконання дивідендів, вибір типу дивідендної політики належить до компетенції загальних зборів акціонерів і відображається у статутних документах компанії. Тому екологічно орієнтована позиція акціонерів, яка залежить від рівня екологічної свідомості та культури, професіоналізму та ступеня інформованості про природоохоронні (екологічні) проблеми, специфіку і масштаби їх впливу на навколишнє природне середовище, дозволить прийняти найбільш виважене рішення з даного питання.

Перспективним напрямком у вирішенні проблем фінансування корпоративного екологічного аудиту акціонерного товариства є випуск так званих, екологічних цінних паперів. У США, наприклад, подібна практика існує вже давно. Для фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища там випускають екологічні облігації [9].

Необхідно відзначити, що розвиток ринку екологічних цінних паперів залежить насамперед від ступеня впровадження акціонерними компаніями систем екологоорієнтованого корпоративного управління, екотехнологій, випуску екологічної продукції. Тому процес розвитку даного сегмента фондового ринку

має відбуватися одночасно з підвищенням ефективності господарської діяльності корпорацій, що дозволить, у свою чергу, залучати в якості інвесторів все більше число господарюючих суб'єктів.

Розміщення акціонерними товариствами екологічних цінних паперів на фондовій біржі, яка представляє собою барометр ефективності еколого-економічної діяльності компанії, підвищує рівень її екологічного рейтингу та формує позитивний імідж у інвесторів та громадськості. Акціонерні товариства, що пройшли лістинг (оцінку якості та надійності цінних паперів), отримують кращі умови кредитування [9].

Визначальним є факт, що вартість цінних паперів компаній, які увійшли до портфелів різного роду біржових екологічних фондових індексів, значно вища, ніж акцій звичайних акціонерних товариств. Ефективна система корпоративного екологічного менеджменту та аудиту забезпечує виконання необхідних вимог для входження в портфель фондового екологічного індексу. Можливість потрапити до списку екологічного фондового індексу свідчить про високу ефективність корпоративного екологічного менеджменту та аудиту, а також надає компанії додаткові можливості залучення фінансових ресурсів від інвесторів.

Перспективним напрямком у вирішенні проблем фінансування проведення корпоративного екологічного аудиту акціонерних компаній може бути створення внутрішньокорпоративного екологічного фонду. Це набуває особливої актуальності в рамках функціонування великих (багаторівневих) акціонерних компаній, коли до її структури входять самостійні підприємства і госпрозрахункові підрозділи [9].

У зв'язку з цим нами пропонується створення в рамках акціонерного підприємства внутрішньокорпоративного екологічного фонду з метою забезпечення фінансування екологоорієнтованої діяльності підприємств корпоративного сектору економіки та окремих його підрозділів, у тому числі з метою фінансування системи екологічного менеджменту та аудиту.

Необхідно зазначити, що згідно Закону України «Про акціонерні товариства» (редакція від 12.07.2012 р.) [43] та Податкового Кодексу України

(редакція від 15.08.2012 р.) [161] акціонерні підприємства мають право використовувати чистий прибуток для виплати дивідендів по акціях лише після здійснення відповідних відрахувань у резервний капітал підприємства, а також інші передбачені законодавством або внутрішньо корпоративними документами підприємства фонди. Згідно з відповідним законодавством України резервний капітал акціонерного товариства формується у розмірі не менше 15 % статутного капіталу шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку або за рахунок нерозподіленого прибутку. До досягнення встановленого статутом розміру резервного капіталу розмір щорічних відрахувань не може бути меншим ніж 5 відсотків від суми чистого прибутку товариства за рік [43].

Як вже зазначалось у першому розділі, обов'язковим для акціонерних товариств є формування фонду охорони праці, інноваційного та амортизаційного фонду. Також акціонерним компаніям доцільно створювати з відповідною фіксацією в статуті та інших внутрішніх документах товариства наступні внутрішньокорпоративні фонди: фонд дивідендних виплат; фонд соціального забезпечення; фонд участі персоналу в прибутку акціонерного товариства.

Необхідно наголосити, що в сучасних умовах посилюється екологічна та ресурсозберігаюча роль підприємств корпоративного сектору економіки, які є в міру своєї значної кількості та великих масштабів є основними виконавцями природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів та програм в регіоні. З огляду на це одним із перспективних інструментів фінансового забезпечення екологоорієнтованої діяльності (у тому числі самофінансування системи екологічного менеджменту та аудиту) підприємств корпоративного сектору економіки є внутрішньокорпоративний екологічний фонд акціонерного товариства.

Зазначимо, що створений в рамках підприємств корпоративного сектору економіки екологічний фонд повинен бути спрямований перш за все на вирішення загальнокорпоративних екологічних проблем, які були виявлені у ході здійснення екологічного аудиту та зазначені у відповідних висновках про результати екологічного аудиту.

Внутрішньокорпоративний екологічний фонд підприємства корпоративного сектору економіки повинен забезпечувати вирішення наступних завдань:

1. Забезпечувати фінансування заходів щодо екологізації виробництва та раціоналізації природокористування як в цілому по корпоративному об'єднанню, так і на рівні окремих його підрозділів (дочірніх підприємств, цехів тощо).

2. Забезпечувати фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня еколого-економічного рейтингу підприємства корпоративного сектору економіки.

3. Накопичувати грошові надходження для забезпечення ефективного функціонування системи екологічного менеджменту на підприємстві, фінансування заходів щодо підвищення рівня екологічної свідомості працівників акціонерного товариства.

4. Здійснювати своєчасне фінансування системи екологічного аудиту акціонерного товариства, заходів щодо удосконалення технологій та модернізації обладнання виробництва екологічно чистої продукції для підтримки її конкурентоздатності на вітчизняному та світовому ринках.

5. Забезпечувати функціонування системи екологоорієнтованих внутрішньокорпоративних відносин та акумулювати фінансові ресурси з метою виплати винагороди правлінню акціонерного товариства за результатами екологічного аудиту.

Створення внутрішньокорпоративного екологічного фонду, особливості його функціонування та механізм фінансування відповідних заходів повинні визначатися та закріплюватися в уставних документах та внутрішніх нормативних актах підприємства корпоративного сектору економіки. Формування зазначеного фонду повинно здійснюватися з урахуванням виробничої, соціально-економічної та екологічної стратегії розвитку підприємства.

Джерелами формування внутрішнього екологічного фонду підприємства корпоративного сектору економіки можуть бути:

1. Сума економії екологічного податку акціонерного товариства за звітний рік порівняно з попереднім роком (ДЕП).

2. Сума економії штрафів від порушення природоохоронного законодавства внаслідок господарської діяльності підприємства за звітний рік порівняно з попереднім роком ($\Delta EШ$).

3. Сума амортизаційних відрахувань від вартості природоохоронних об'єктів (очисних обладнань, фільтрів тощо) та певний відсоток амортизаційних відрахувань від основних фондів, які внаслідок модернізації приводять не лише до економічних вигод, а й до екологічних (зниження витрат природних ресурсів, зменшення об'ємів викидів/скидів у навколишнє природне середовище, повторне використання відходів виробництва тощо) (A).

4. Обов'язкові відрахування від чистого прибутку, які встановлюються в залежно від обсягу природоохоронних витрат підприємства корпоративного сектору економіки ($П_e$).

5. Кредити на фінансування природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності підприємства (K).

6. Централізоване фінансування із державного фонду охорони навколишнього природного середовища в рамках територіальних екологічних проектів (H).

7. Доходи від зберігання в банківських установах засобів внутрішньокорпоративного екологічного фонду (B).

Отже, у загальному вигляді розмір внутрішньокорпоративного екологічного фонду підприємства визначається за формулою:

$$EF = \Delta EP + \Delta EШ + A + П_e + K + H + B. \quad (3.1)$$

Таким чином, функціонування системи внутрішнього екологічного фонду повинно забезпечувати взаємодію основних учасників екоорієнтованих корпоративних відносин: вищого керівництва акціонерного підприємства, фінансово-кредитних установ, державних органів влади тощо.

Як вже зазначалось у розділі 2 ефективна система екологічного аудиту підприємства корпоративного сектору економіки забезпечує зменшення розмірів

сплати екологічного податку, штрафів за порушення природоохоронного законодавства тощо. У зв'язку з цим доцільним є спрямовувати суму економії на екологічних податках та штрафних санкцій за порушення природоохоронного законодавства у внутрішньокорпоративний екологічний фонд підприємства із метою забезпечення самофінансування системи екологічного аудиту.

Необхідно відмітити, що прискорена амортизація основних фондів є достатньо поширеним інструментом для стимулювання пріоритетних видів діяльності. Підприємства, підвищуючи амортизаційні відрахування, тим самим зменшують розмір прибутку, що підлягає оподаткуванню, у результаті підвищується рівень чистого прибутку.

Досвід використання прискореної амортизації для природоохоронних цілей набув значного поширення в світовій практиці та свідчить про високу ефективність з точки зору накопичення капіталу для оновлення обладнання з метою зменшення екодеструктивного навантаження на навколишнє природне середовище. Так, наприклад, у Німеччині рівень амортизації очисного обладнання складає 60 % у перший та 10 % у наступні чотири роки (при загальній нормі приблизно 7 %). У США та Великобританії очисне обладнання амортизується також за 5 років, а у Франції 50 % такої техніки підлягає амортизації лише за рік.

Зазначимо, що традиційно до природоохоронних об'єктів відносять очисні установки, споруди, які призначені спеціально для зберігання відходів виробництва, установки й обладнання для знешкодження і використання відходів виробництва та споживання тощо. У цьому контексті необхідно відмітити, що традиційний підхід виокремлення природоохоронних фондів обмежується лише суто екологічними аспектами устаткування (очищення відпрацьованого повітря, води тощо), не враховуючи основні фонди, які внаслідок оновлення (модернізації) забезпечують ряд економічних та екологічних вигод. Тому, на нашу думку, доцільно до екологічного фонду спрямовувати певний відсоток грошових надходжень амортизаційних відрахувань від обладнань, які внаслідок модернізації призводять до еколого-економічних вигод: зниження витрат природних ресурсів, зменшення об'ємів викидів/скидів у навколишнє природне

середовище, зменшення обсягів утворення відходів та їх повторне використання тощо. Схема фінансування внутрішньокорпоративного екологічного фонду за рахунок амортизаційних відрахувань подана на рис. 3.9.

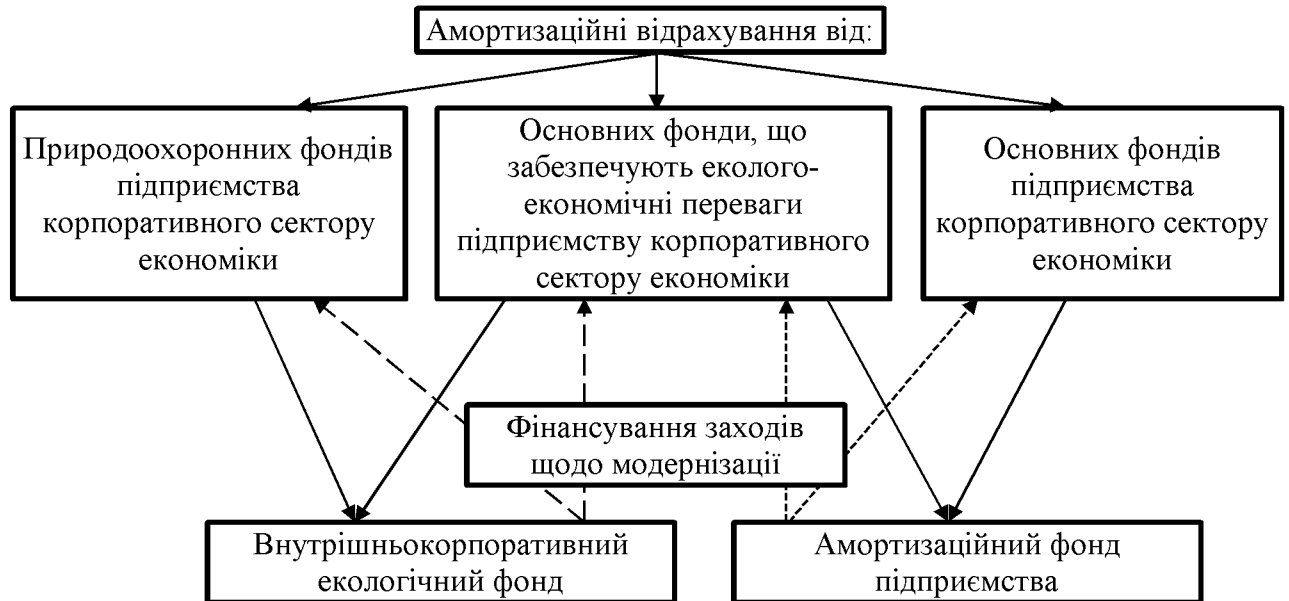

Рис. 3.9. Схема фінансування внутрішньокорпоративного екологічного фонду за рахунок амортизаційних відрахувань

* Розроблено автором.

Аналіз літературних джерел [38, 42, 60, 130] свідчить, що традиційно внутрішні фонди підприємства формуються шляхом відрахувань встановленого внутрішніми документами підприємства відсотка від чистого прибутку. Тому вважаємо, що одним із основних джерел фінансування внутрішньокорпоративного екологічного фонду акціонерного товариства є обов'язкові відрахування від чистого прибутку. На нашу думку, до екологічного фонду доцільно спрямовувати розмір відрахувань, який підприємство отримало за рахунок природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів. Так, для визначення величини відрахувань позначимо суму загальних витрат $V_{\text{заг}}$, яка забезпечує підприємству отримання чистого прибутку величиною $P_{\text{заг}}$. Відповідно розмір екологічних витрат V_e забезпечує підприємству отримання прибутку розміром P_e . Використовуючи математичні перетворення, виразимо розмір прибутку, який

забезпечують екологічні витрати підприємства корпоративного сектору економіки форм.(3.2).

$$\left. \begin{array}{l} V_{\text{заг}} \Rightarrow \Pi_{\text{заг}} \\ V_e \Rightarrow \Pi_e \end{array} \right\} \Rightarrow \frac{V_{\text{заг}}}{V_e} = \frac{\Pi_{\text{заг}}}{\Pi_e} \Rightarrow \Pi_e = \Pi_{\text{заг}} \cdot \frac{V_e}{V_{\text{заг}}} \quad (3.2)$$

Так, у даному випадку сума відрахувань до внутрішньокорпоративного екологічного фонду залежить від питомої ваги екологічних витрат в загальному обсязі витрат підприємства та величини його чистого прибутку.

У світовій практиці достатнього поширення набули пільгові умови строкових та позастрокових кредитів для реалізації заходів щодо забезпечення природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності акціонерного товариства. У зв'язку з цим доцільно фінансові ресурси, отримані на реалізацію екологоорієнтованих заходів на пільгових умовах, спрямовувати до внутрішньокорпоративного екологічного фонду підприємства корпоративного сектору економіки. Відмітимо, що у даному випадку необхідним є постійне звітування перед кредитором за використання наданих фінансових ресурсів.

Необхідно відмітити, що може настати той момент, коли підприємство досягне оптимального рівня суми екологічних витрат (екологічний податок, штрафи, витрати на оновлення тощо) та їх зниження буде неможливим. Даний випадок можливий лише за двох умов:

- підприємство отримує стабільний прибуток, який задовольняє власників акціонерного товариства;
- досягнуто оптимального рівня антропогенного навантаження для даного підприємства.

Аналіз сучасної економічної літератури [195, с. 246–247; 196, с. 126–131] дає підстави зробити висновок, що економічний оптимум забруднення досягається за умови, що граничний чистий прибуток підприємства буде дорівнювати його граничним екологічним витратам.

У даному випадку підприємство може прийняти рішення щодо недоцільності формування внутрішньокорпоративного екологічного фонду підприємства.

Зазначимо, що акціонерні товариства, які створили внутрішньокорпоративний екологічний фонд, мають певну свободу дій щодо використання засобів даного фонду. Однак при цьому доцільно забезпечити постійний контроль за витрачанням фінансових ресурсів внутрішньокорпоративного екологічного фонду підприємства зі сторони внутрішніх органів управління акціонерного товариства (ревізійній комісії), а також фінансових та природоохоронних органів управління.

Так, голова правління акціонерного підприємства повинен постійно та своєчасно звітувати наглядовій раді щодо питань накопичення та витрачання засобів екологічного фонду. Звіт повинен містити техніко-економічне обґрунтування витрачання засобів, аналітичну інформацію, відповідні висновки екологічного аудиту, які підтверджують напрямок та доцільність витрат коштів внутрішньокорпоративного екологічного фонду.

Наглядова рада повинна розглянути надані пропозиції та прийняти відповідні рекомендації відносно розмірів формування екологічного фонду та напрямків витрат його засобів одночасно з розглядом річного звіту підприємств корпоративного сектору економіки.

Пропозиції правління разом із рекомендаціями наглядової ради акціонерного товариства виносяться на розгляд загальних зборів акціонерів, яке приймає остаточне рішення щодо формування та використання коштів корпоративного екологічного фонду. Правління компанії на підставі рішення загальних зборів акціонерів здійснює управління коштами фонду в рамках своїх повноважень. За рішенням правління тимчасово вільні кошти корпоративного екологічного фонду можуть бути використані для фінансування заходів, іншими фондами компанії за умови своєчасного відшкодування тимчасово запозичених коштів.

Для здійснення контролю за використанням коштів внутрішньокорпоративного екологічного фонду правління компанії має надати повну інформацію про їх витрачання ревізійній комісії компанії. У річному звіті, який обов'язково видається на загальних зборах акціонерів, повинні міститися дані про використання коштів корпоративного екологічного фонду. Затверджений на загальних зборах акціонерів річний звіт про використання коштів екологічного фонду буде означати схвалення акціонерами напрямків діяльності керівництва компанії у сфері екологічної (природоохоронної) діяльності.

На рис. 3.10 представлена структурна схема механізму функціонування внутрішнього екологічного фонду підприємства корпоративного сектору економіки.

Крім акумулювання коштів, для здійснення екодіяльності його створення буде сприяти прозорості фінансових потоків компанії, що спрямовуються на природоохоронні (екологічні) заходи, у тому числі проведення корпоративного екологічного аудиту; реалізації принципів фінансового планування в сфері екодіяльності та її об'єктивної оцінки інвесторами, державними органами екологічного контролю, громадськими організаціями [9].

Для забезпечення ефективної роботи механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки необхідно формувати дієву систему мотивації та забезпечувати належні економічні стимули (заробітну плату, винагороди) праці як менеджменту компанії, так і її робітникам.

До основних форм довгострокового преміювання вищого керівництва промислового підприємства корпоративного сектору економіки слід віднести такі:

- надання опціонів на купівлю акцій із фіксованою вартістю;
  - розподіл частки прибутків від зростання курсової вартості акцій;
  - надання акцій-«фантомів» та інших сурогатних форм винагородження.
- впровадження програм колективного преміювання, довгострокового преміювання та відкладених виплат;
- надання додаткового соціального та пенсійного забезпечення;

– впровадження програм додаткових виплат при достроковому розірванні контракту [17, 36, 59].

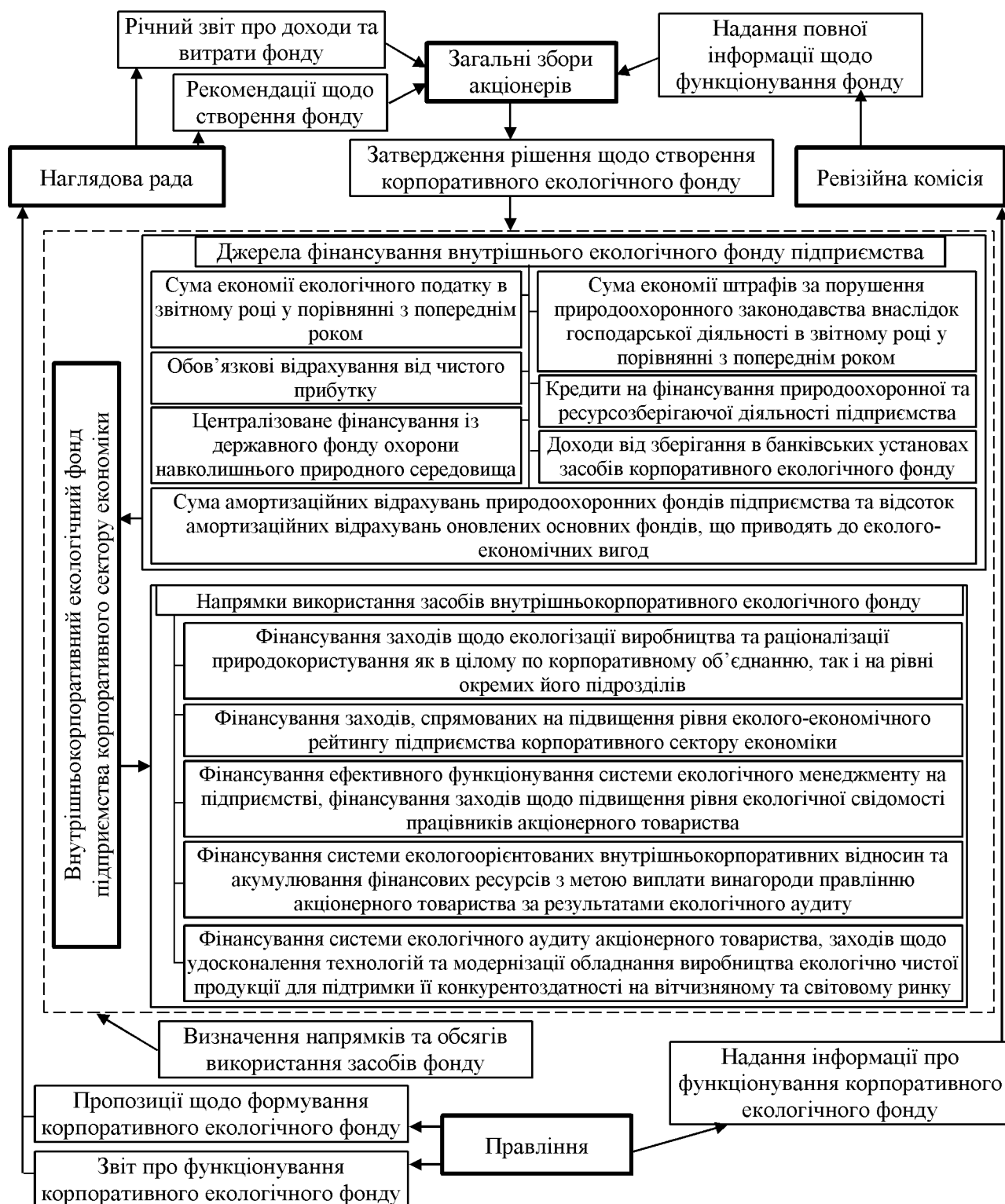

Рис. 3.10. Механізм функціонування корпоративного екологічного фонду*

* Розроблено автором.

Акції-фантоми – це умовні акції або умовні одиниці, які нагадують за низкою параметрів справжні акції і випускаються компаніями або установами, які не мають права випуску звичайних акцій, але охочими змоделювати динаміку їх можливого курсу на фондовому ринку. Виплати проводяться як готівкою, так і цінними паперами або і в тій, і в іншій формі одночасно. Зазвичай терміни виплати таких премій встановлюються заздалегідь. Угоди про преміювання акціями-фантомами складаються для того, щоб прив'язати дохід співробітника до динаміки капіталу компанії, не вдаючись для цього до випуску справжніх акцій. Як правило, вони заміщають більш традиційні форми преміювання (такі, як опціони або обмежені в обігу акції) і використовуються приватними компаніями або компаніями, що належать іноземним громадянам, а також компаніям, які мають право надавати співробітникам звичайні опціони.

Як і у випадку з обмеженими в обігу акціями, емісія акцій фантомів прив'язується або до відпрацювання певного періоду, або до досягнення встановлених результатів діяльності, або може проводитися до закінчення строку відпрацювання за умови досягнення певних результатів [36, с. 89–91].

Механізм визначення розмірів преміювання (винагороди, заробітної плати) за результати екодіяльності пропонуємо реалізувати за допомогою моделі, запропонованої нами у розділі 2.3. Дана економіко-математична модель дає змогу визначити оптимальний розмір заробітної плати, премій та винагород за результати екодіяльності, прийнятний як для правління підприємства, так і для акціонерів з метою забезпечення екологічно збалансованих параметрів розвитку компанії.

Зазначимо, що інструментом мотивації екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки також є система прямих та непрямих переваг, які детально нами описувались у розділі 2.2.

Одним із важливих елементів механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки є його правове забезпечення. Державне управління у сфері екологічного аудиту здійснюється Кабінетом Міністрів України, місцевими радами, органами виконавчої влади на місцях, Міністерством

екології та природних ресурсів України. На нашу думку, правовий механізм екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки повинен ґрунтуватись на внутрішньокорпоративних та зовнішніх законодавчих та нормативно-методичних документах (рис. 3.11), при цьому слід зауважити, що внутрішні нормативно-правові акти забезпечення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки є не менш важливими та дієвими, ніж зовнішні.

Рис. 3.11. Правове забезпечення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки *

* Складено автором.

На сьогоднішній день Закон України «Про екологічний аудит» (від 24.06.2004 р. зі змінами та доповненнями) [44] є основним нормативним документом, який визначає правові та організаційні принципи здійснення екологічного аудиту. Також на національному рівні прийняті стандарти серії

ISO 14000, серед яких ДСТУ ISO 14010-97, 14011-94 і 14012-97 регламентують проведення екоаудиту.

На нашу думку, доцільним також є розроблення та прийняття на законодавчому рівні положень (рекомендацій), які б регулювали діяльність фондового ринку України у напрямку створення фондових екологічних індексів. Доцільним є прийняття відповідних нормативних документів на національному рівні для створення та впровадження системи еколого-економічного рейтингу вітчизняних компаній.

З поширенням екоаудиторської діяльності набувають актуальності питання правого врегулювання взаємовідносин суб'єктів господарювання при проведенні екологічного аудиту. Ефективність та об'єктивність корпоративного екологічного аудиту безпосередньо залежить від інформаційної бази акціонерного товариства. Тому необхідним вважаємо розроблення та затвердження на загальнодержавному рівні основних принципів ведення екологічної звітності акціонерних компаній.

Ефективне функціонування механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі неможливе без наявності внутрішньокорпоративних регламентів, які встановлюють чіткий розподіл прав і обов'язків між органами нагляду й оперативного контролю з приводу проведення екологічного аудиту, а саме: Положення про наглядову раду, ревізійну комісію, правління, в яких чітко закріплено функції органів управління при проведенні корпоративного екологічного аудиту (додаток Б 1). Також до внутрішніх документів відносимо затверджену на загальних зборах акціонерів екологічну політику компанії та програму корпоративного екологічного аудиту. Як вже зазначалось, ефективність екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки значно вища при наявності власної групи екоаудиторів. У зв'язку з цим необхідним також є затвердження положення, яке регламентує діяльність внутрішньокорпоративної групи екоаудиторів. В даному документі повинні бути відображені основні права, обов'язки, завдання та функції внутрішньокорпоративної групи екоаудиторів.

Отже, запропоновані теоретико-методичні підходи до вдосконалення організаційно-економічного механізму екологічного аудиту в корпоративному

секторі економіки, за допомогою якого повинна здійснюватися процедура проведення корпоративного екологічного аудиту з урахуванням особливостей його проведення в корпоративному секторі економіки.

3.2. Система інструментів забезпечення функціонування екологічного аудиту

Аналіз зарубіжного досвіду реалізації корпоративних стратегій збалансованого розвитку свідчить про збільшення обсягів інвестиційних надходжень й підприємств, які формують та використовують у своїй діяльності принципи сталого розвитку, системи корпоративного екологічного менеджменту та аудиту. При цьому головною метою компанії є не лише підвищення її економічної ефективності (збільшення обсягів випуску продукції, рентабельності тощо), а й екологічної (зменшення викидів/скидів забруднюючих речовин, штрафів за порушення природоохоронного законодавства, кількості аварій, екологоємності виробництва та ін.) та соціальної (наприклад, зменшення кількості захворюваності працівників). Оцінка впровадження відповідної екоорієнтованої стратегії в контексті позиціонування компанії на фондовому ринку свідчить про збільшення довгострокової вартості акцій промислового підприємства, що, у свою чергу, буде обумовлювати збільшення інвестиційної привабливості відповідних підприємств.

Акціонерні підприємства, які лідирують у реалізації принципів екологічно збалансованого розвитку, як правило, демонструють високу ефективність корпоративного екологічного менеджменту та аудиту, інноваційний підхід у технології, вищу продуктивність та відмінне співвідношення ризик/прибутковість.

Аналіз зарубіжних досліджень [32, 74–79, 202, 209, 210] свідчить про те, що екологічна та соціальна відповідальність корпорації впливає на її ринкову вартість. Таким чином, екологоорієнтоване корпоративне управління, впровадження та розвиток системи корпоративного екологічного менеджменту та аудиту дають підприємствам економічні переваги, які відображаються не лише на

зниженні собівартості продукції та послуг, а й у зниженні великої кількості ризиків, а також у збільшенні її ринкової вартості.

Підприємства, які впроваджують та розвивають систему корпоративного екологічного аудиту, отримують певний кредит довіри зі сторони органів державної влади, суспільства та закордонних інвесторів. Так, наприклад, можливим є надання у певних випадках таким підприємствам терміну для виправлення недоліків (компенсацій збитків) до офіційного оформлення порушень органами екологічного управління.

Аналіз літературних джерел [32, 74] свідчить про значний вплив екологічних чинників на ринкові характеристики діяльності компанії. Створення відповідного економічного, інформаційного, інституційного середовища зумовлює сприйняття ринком еколого-економічної ефективності компанії як фактора його ринкової капіталізації.

Провідні фондові біржі та рейтингові агентства розробили лінійку фондових індексів, які дозволяють оцінювати еколого-економічну діяльність підприємств та служать індикаторами для пошуку інвестицій у компанії, діяльність яких відповідає принципам сталого розвитку. Також фондові екологічні індекси можуть виступати інструментом мотивації компаній до добровільного впровадження екоорієнтованого корпоративного управління, прийняття та реалізації екологічних програм, своєчасного виконання соціальних зобов'язань тощо.

Проведений аналіз досліджень закордонних експертів-аудиторів [32, 208, 209] свідчить про те, що вартість портфеля акцій корпорацій, які характеризуються високою еколого-економічною стійкістю, значно вище, ніж тих, які менше приділяють уваги екологічним (природоохоронним) питанням. Так, на рис. 3.8 як підтвердження представлено порівняння вартості портфелів акцій хімічної промисловості США. Як видно з рис. 3.12, вартість компаній, які постійно підвищують ефективність екологічно орієнтованого корпоративного управління, тим самим зменшуючи імовірність виникнення екологічних ризиків та підвищуючи свій екологічний рейтинг, вища, ніж компаній, які, за оцінкою

екологічного рейтингу, потрапляють до низького рівня. Необхідно зазначити, що відповідні положення також підтверджуються дослідженнями російських учених (рис. 3.13) [74–79].

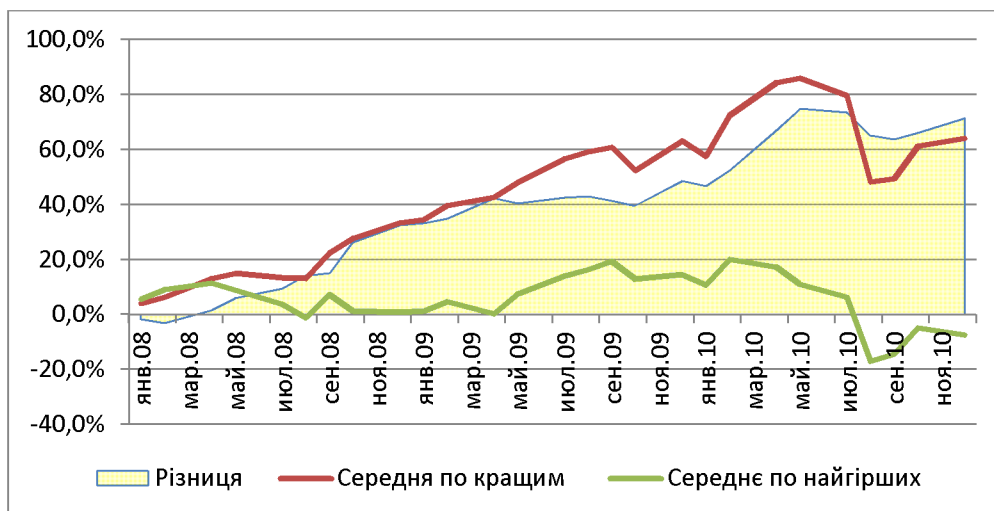

Рис. 3.12. Зміна вартості портфелів акцій компанії хімічної промисловості США, за екологічним рейтингом *

* Джерело інформації [32, 213].

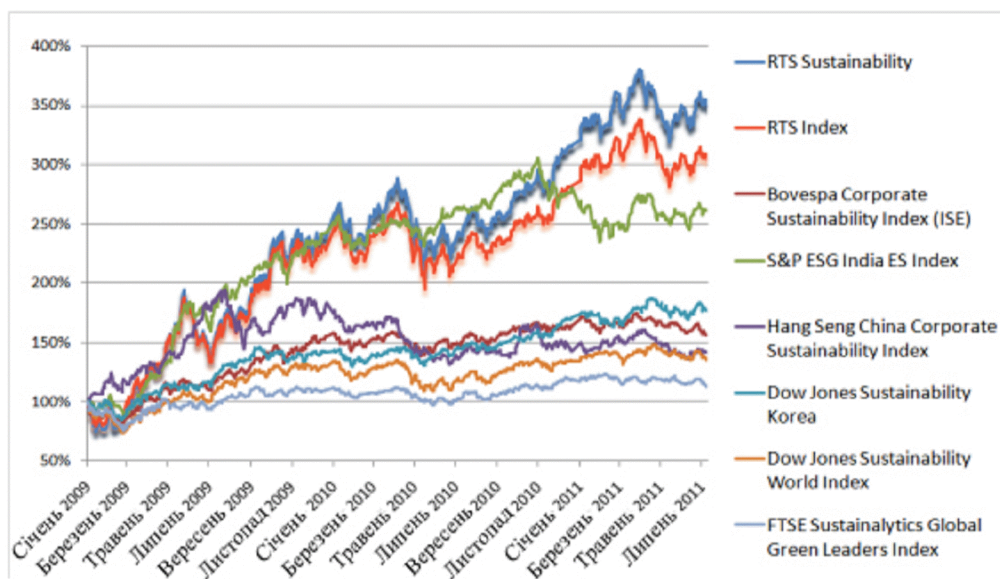

Рис. 3.13. Прогнозований потенціал індексу стійкого розвитку на ринку цінних паперів Російської Федерації*

* Джерело інформації [79].

Необхідно вказати, що загальну оцінку внеску екологічних та інших елементів стійкого розвитку в ефективність та капіталізацію корпорації дозволяють дати індекси Dow Jones Indexes та Financial Times Stock Exchange Group (FTSE Group). Обидва індекси Dow Jones Sustainability Indexes (DJSI) та FTSE4 Good – незалежні та виділяють корпорації за розширеною системою критеріїв, які включають економічні, екологічні та соціальні аспекти стійкого розвитку [34, 76, 77].

Індекси групи FTSE4 Good відрізняються строгими та посиленими вимогами до корпорацій-учасників.

Зазначимо, що оскільки сучасний стан розвитку виробничо-господарських відносин характеризується високою увагою до соціальної та еколого-економічної відповідальності, можна очікувати, що компанії, які входять до індексу, можуть втрачати певний відсоток ефективності у короткостроковій перспективі, орієнтуючись на стабільність та більший ефект у довгостроковому періоді. Так, згідно з FTSE Group оцінюються корпорації за п'ятьма критеріями:

1. Екологічна стійкість.
2. Дотримання прав людини.
3. Виконання соціальних зобов'язань.
4. Протидія корупції.
5. Ставлення до зміни клімату.

Критерії відбору FTSE постійно посилюються, що стимулює компанії до постійного покращання екоорієнтованого корпоративного управління [76].

Розрахунок індексу DJSI було розпочато у 1999 році. До складу індексу DJSI входять 20 % компаній, які займають лідируючі позиції за корпоративною соціальною відповідальністю. Також слід зазначити, що до складу індексу DJSI не входять компанії, діяльність яких пов'язана з виробництвом спиртних напоїв, тютюнових виробів, вогнепальної зброї, а також із азартними іграми. При розрахунку індексу DJSI компанії оцінюються за трьома напрямками: економічна, екологічна та соціальна діяльність компанії. Інформацію для аналізу отримують з офіційних сайтів компаній, анкетувань, співбесід з керівництвом компанії, а

також з її офіційних звітів. Зібрана інформація перевіряється третьою стороною – Pricewaterhouse Coopers and Deloitte [77].

Зазначимо, що в Російській федерації, крім нового індексу RTSI, незалежною екологічною рейтинговою агенцією «НЕРА» (АНО «НЕРА»), яка формує незалежні екологічні рейтинги російських компаній, було запропоновано та визначено сукупність фондових індексів NERAX-Eco, що характеризують капіталізацію російських компаній, які мають найкращі показники екологічної ефективності, яку можна порівнювати із загальною динамікою ринку. Після оприлюднення переліку компаній, які були включені до даного індексу, їх середня вартість за декілька місяців зросла на 40 % стосовно рівня ринку і зберегла таке перевищення під час наступних спадів (рис. 3.13) [74]. На рис. 3.14 представлена динаміка зміни рівня цін на акції російських компаній, зеленою лінією відображено рівень цін акцій інвестиційного портфеля NERAX-Eco, а загальний рівень цін для повного списку – синьою лінією.

Рис. 3.14. Динаміка зміни індексу NERAX-Eco *

* Джерело інформації [74].

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що фондові екологічні індекси можуть стати індикатором мотивації акціонерних товариств до

добровільного впровадження екоорієнтованого корпоративного управління, прийняття та реалізації екологічних програм, своєчасного виконання соціальних зобов'язань тощо.

Усе це є свідченням того, що сучасне ринкове середовище за умови створення адекватних механізмів управління може сприймати екологічний фактор не лише як цільову настанову ззовні, а як добровільний інструмент підвищення ефективності діяльності.

Слід відмітити, що на українському ринку цінних паперів існують наступні види біржових індексів: PFTS Index, UkrainianEquitiesIndex (UX) та ін. На жаль, жоден із них не враховує ефективність екологоорієнтованої діяльності промислових підприємств корпоративного сектору економіки. Тому доцільним є формування теоретико-методичних основ побудови та впровадження фондового індексу стійкого розвитку, який би враховував не лише економічні, а й екологічні та соціальні аспекти діяльності вітчизняних промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

Так, на наш погляд, до бази розрахунку українського фондового індексу стійкого розвитку доцільно включати акції вітчизняних емітентів, які обертаються на організованому ринку цінних паперів, відібрані на основі аналізу економічної, екологічної та соціальної звітності акціонерних товариств та повинні постійно оприлюднюватися. Зазначимо, що критерії відбору цінних паперів необхідно засновувати на традиційній методології [109, 110], яка використовується на фондовому ринку України.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що до бази розрахунку екологічних фондових індексів входять компанії, які мають високий рівень екологічного рейтингу. При цьому увага приділяється більш якісним показникам управління акціонерним товариством.

Тому, на нашу думку, до бази розрахунку українського фондового індексу стійкого розвитку доцільно включати вітчизняні промислові підприємства корпоративного сектору економіки, які мають високий рівень екологічного рейтингу, методику визначення якого запропоновано нами у розділі 2.2.

Складність розрахунку вітчизняного фондового індексу стійкого розвитку обумовлена відсутністю надійної, якісної інформаційної бази про економічні, екологічні та соціальні аспекти діяльності промислових підприємств корпоративного сектору економіки. Досить не велика частка компаній надають повну та достовірну інформацію, у більшості з них відсутні реальні стимули оперативного та якісного інформування про свою діяльність зацікавлених сторін (акціонерів, інвесторів, кредиторів тощо).

Згідно з принципами корпоративного управління ОЕСР «своєчасному розкриттю підлягає повна і точна інформація з усіх істотних питань, що стосуються корпорації, включаючи її фінансовий стан, результати діяльності, структуру власності та управління». Зарубіжний досвід свідчить, що інформація про діяльність компанії, яка надається всім групам інвесторів, одночасно з'являється у засобах масової інформації у вигляді прес-релізів.

Відмітимо, що 22 червня 2010 року Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України було затверджено «Положення про розкриття інформації емітентами акцій та облігацій підприємств, які знаходяться у лістингу організатора торгівлі». Дане положення регулює склад, порядок та строки розкриття регулярної та особливої інформації в електронній системі комплексного розкриття інформації (ЕСКРІН) емітентами акцій та облігацій підприємств, які знаходяться у лістингу організатора торгівлі.

ЕСКРІН є частиною інформаційного ресурсу загальнодоступної інформаційної бази даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України про ринок цінних паперів. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів розміщений на інтернет-порталі www.smida.gov.ua [10, с. 231–232].

Інформація, яка розміщується в даній електронній системі, відображає наступні аспекти діяльності акціонерних товариств:

1. Загальні відомості про підприємство.
2. Основні показники фінансово-господарської діяльності.

3. Інформація про органи управління емітента, посадових осіб та його засновників.
4. Інформація про цінні папери емітента.
5. Інформація про зміну особи, яка веде облік прав власності на цінні папери емітента у депозитарній системі України.
6. Інформація про загальні збори акціонерів.
7. Інформація про фонд оплати праці та чисельність працівників.
8. Інформація про дивіденди.
9. Інформація про зобов'язання емітента.
10. Інформація щодо аудиторського висновку.
11. Інформація щодо дати розміщення повного тексту річної інформації в електронній системі комплексного розкриття інформації [10, с. 240–243].

Зазначимо, що інформація, яка повинна розміщуватись емітентами цінних паперів в електронній системі ЕСКРІН, відображає лише економічні та деякі соціальні аспекти, тобто відсутні дані щодо екологічних показників їх діяльності. Так, зарубіжний досвід розкриття інформації свідчить, що екологічні звіти здебільшого світовими компаніями розкриваються як добровільна інформація, а не як обов'язкова звітність.

Проведений аналіз оприлюдненої інформації акціонерними товариствами стосовно своєї діяльності свідчить, що майже всі компанії оприлюднюють кількість та номінальну вартість акцій, річну фінансову звітність, детальну характеристику продукції, що випускається. Найменше промислові підприємства розкривають інформацію: стосовно структури власності (зокрема, детальну інформацію щодо всіх акціонерів, яким належить більше ніж 10 % акцій); дані про послуги аудиторів, у тому числі екоаудиторів; детальну характеристику та принципи винагороди членів правління; про екологічні аспекти діяльності акціонерного підприємства (екологічну політику, обсяги викидів/скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, результати поточних екологічних аудитів). Рівень розкриття інформації промисловими підприємствами корпоративного сектору економіки подано в таблиці 3.3.

Необхідно відмітити, що фондові індекси – спеціальні індикатори, що характеризують ситуацію на ринку цінних паперів та дають можливість відстежувати їх зміни відносно базового періоду [36, с. 436].

Таблиця 3.3

Рівень розкриття інформації промисловими підприємствами корпоративного сектору економіки у 2011 році*

Високий рівень розкриття інформації	Низький рівень розкриття інформації
Структура власності акціонерного підприємства	
Кількість та номінальна вартість випущених звичайних та інших видів акцій	Кількість та імена акціонерів, які володіють пакетами акцій більше ніж 10 %
Інформація про лістинг	Дані про бенефіціарних акціонерів, які мають 75 % акцій
Кількість та номінальна вартість дозволених до випуску, але не випущених акцій	Структура власності афілійованих та дочірніх компаній
Права акціонерів	
Детальні прес-релізи, які відображають останні корпоративні події	Кодекс корпоративної культури або ділової поведінки та етики
Огляд останніх загальних зборів акціонерів	Календар важливих для акціонерів подій
	Формалізована дивідендна політика
Інформація про фінансову діяльність компанії	
Річна фінансова звітність	Прогнозні значення доходу компанії
Назва компанії, що здійснювала фінансовий аудит	Винагорода аудитора
Методи оцінки активів, у тому числі нарахування амортизації	
Операційна інформація	
Перелік основних видів діяльності	Соціальна звітність
Детальна характеристика продукції та послуг	Детальна інформація про інвестиційні плани на перспективний рік
Випуск у натуральному вираженні	Рівень кредитного та екологічного рейтингу
Інформація про органи управління підприємством	
Список членів наглядової ради, ревізійної комісії та правління	Умови договору з головою правління
Форма винагороди органів управління підприємства	Огляд нарад правління підприємства
	Інформація щодо залежності винагороди правління від результатів діяльності підприємства
Інформація про екологічні аспекти діяльності акціонерного товариства	
Назва компанії, що здійснювала екологічний аудит	Затверджена загальними зборами акціонерів екологічна політика підприємства
	Обсяги викидів/скидів забруднюючих речовин
	Кількість існуючих та утворених небезпечних відходів, умови їх зберігання
	Результати поточного екологічного аудиту

* Складено автором на основі літературних джерел [17, с. 138–140; 103–108, 112].

Існує три методи розрахунку, які найчастіше використовуються при визначенні індексу фондового ринку [36, с. 436–437]:

1) зважування ціни (price weighting) – ціна акцій, що включається до розрахунку індексу, сумується. Потім отримана сума ділиться на певну постійну величину («дільник»), щоб визначити середню ціну. Перелік компаній, за якими розраховується індекс включає підприємства, зміна акцій яких відображає тенденції фондового ринку і періодично оновлюється. Коефіцієнт (divisor) змінюється або через зміни в переліку компаній, або в результаті поділу акцій;

2) зважування вартості (value weighted), або зважування шляхом капіталізації, – ціни акцій, що включені до індексу, множаться на відповідну кількість акцій в обігу і сумуються для отримання загальної їх ринкової вартості на цей день. Далі одержану цифру ділять на сукупну ринкову вартість акцій на перший день розрахунку індексу й отриману величину множать на довільно визначене вихідне значення індексу;

3) рівне зважування (equal weighted) – індекси розраховуються щоденно шляхом множення значення індексу за попередній день середньоарифметичне (середньогометричне) відносних значень цін (price relatives) акцій індексу. Відносне значення ціни – це відношення ціни сьогоднішнього дня до ціни попереднього дня.

Зазначимо, що список цінних паперів учасників фондового індексу стійкого розвитку, визначається індексним комітетом. Вибір акцій здійснюється на основі експертної оцінки цінних паперів компаній-учасників фондового індексу стійкого розвитку. З відібраних компаній для розрахунку національного фондового індексу стійкого розвитку формують повний список учасників інвестиційного кошика даного індексу. Зі сформованого повного списку необхідно вибрати 25 % компаній, які є лідерами еколого-економічного рейтингу та/або за зростанням еколого-економічного рейтингу. Аналіз українського досвіду визначення фондових індексів (ПФТС, UX) свідчить, що відбір компаній для їх розрахунку здійснюється на основі експертної оцінки серед цінних паперів допущених, до торгів на біржі. Обов'язковою умовою для потрапляння в групу лідерів є

прозорість економічної, соціальної та екологічної звітності. Компанії, які не розкрили свою звітність, до складу інвестиційного кошика національного фондового індексу стійкого розвитку не включаються незалежно від місця в рейтингах.

Необхідно відмітити, що фондовий індекс стійкого розвитку може бути інструментом стимулювання промислових підприємств корпоративного сектору економіки, впровадження системи екологічного аудиту, що у свою чергу, надасть можливості підвищити еколого-економічний рейтинг промислового підприємства. У зв'язку з цим пропонуємо удосконалити існуючу методику розрахунку фондового індексу, яка на відміну від існуючих враховує рівень еколого-економічного рейтингу кожної компанії, яка входить до списку цінних паперів фондового індексу стійкого розвитку.

Індекс стійкого розвитку розраховується як відношення сумарної ринкової капіталізації цінних паперів, включених в список для розрахунку фондового індексу стійкого розвитку, до сумарної ринкової капіталізації цінних паперів на початкову дату, помножене на значення індексу на початкову дату і на поправковий коефіцієнт (форм. 3.3). При цьому пропонуємо при розрахунку сумарної капіталізації враховувати значення рівня еколого-економічного рейтингу (R_i) промислових підприємств корпоративного сектору економіки, які входять до списку цінних паперів учасників фондового індексу стійкого розвитку (форм. 3.4). Необхідно відмітити, що значення рівня еколого-економічного рейтингу розраховується за методикою, запропонованою нами у розділі 2.2.

$$I_n^{str} = Z_n \cdot I_1^{str} \cdot \frac{K_n}{K_1}, \quad (3.3)$$

де I_n^{str} – національний фондовий індекс стійкого розвитку; Z_n – поправковий коефіцієнт; I_1^{str} – значення індексу на початкову дату; K_1 – сумарна ринкова капіталізація акцій на початкову дату; K_n – сумарна ринкова капіталізація акцій на поточний момент часу, яка розраховується за формулою 3.2:

$$K_n = \sum_{i=1}^N \beta_i \cdot P_i \cdot Q_i \cdot C_i \cdot R_i, \quad (3.4)$$

де β_i – поправковий коефіцієнт, який враховує кількість i -х акцій у вільному обігу (коефіцієнт free-float); P_i – ціна продажу i -ї акції на момент розрахунку; Q_i – загальна кількість i -х акцій;
 C_i – коефіцієнт, що обмежує частку капіталізації i -ї акції (ваговий коефіцієнт); R_i – значення рівня екологічного рейтингу відповідної компанії; N – число акцій компаній-лідерів еколого-економічного рейтингу.

Значення поправкових коефіцієнтів β_i , що враховують кількість i -х акцій у вільному обігу, визначаються з точністю 0,01 (1 %) на підставі публічно доступних відомостей із використанням експертної оцінки. Коефіцієнти β_i розраховуються за формулою (3.5):

$$\beta_i = \frac{Q_i - Q_i^h}{Q_i}, \quad (3.5)$$

де Q_i – загальна кількість i -х акцій; Q_i^h – кількість i -х акцій у власності держави, контролюючих акціонерів, у перехресному володінні, у власності менеджменту та інших стратегічних інвесторів.

При зміні списку цінних паперів, вагових коефіцієнтів C_i або коефіцієнтів free-float β_i , а також при настанні корпоративних подій на n -дату з метою запобігання стрибку, обумовленому даними змінами, проводиться перерахунок поправкового коефіцієнта Z_n за форм. 3.6.

$$Z_{n+1} = Z_n \cdot \frac{K_n}{K_n'}, \quad (3.6)$$

де K_n' – капіталізація, розрахована за зміненим списком цінних паперів.

Початковим моментом розрахунку національного фондового індексу стійкого розвитку необхідно обирати ту дату, коли буде зафіксовано адекватну реакцію фондового ринку України на оголошення еколого-економічних рейтингів. Для списку інвестиційного кошика національного фондового індексу стійкого розвитку розраховується середнє значення зміни котирувань, при цьому акції компаній, які ввійшли до обох списків – лідери екологічної ефективності та лідери зростання екологічної ефективності – мають в індексі подвійну вагу.

Як вже зазначалося перерахунок коефіцієнта Z_n може здійснюється при настанні певних корпоративних подій в акціонерному товаристві. У рамках нашого дослідження вважаємо за необхідне деталізувати перелік корпоративних подій із урахуванням екологічно орієнтованої діяльності промислового підприємства корпоративного сектору економіки, а саме:

1. Додаткова емісія акцій, у тому числі з метою залучення коштів на модернізацію, реалізацію заходів екологічної політики, впровадження екологічно чистих технологій тощо.

При отриманні інформації від НКЦПФР про реєстрацію підсумків розміщення нової емісії, включених до списку цінних паперів фондового індексу стійкого розвитку, проводиться перерахунок поправкового коефіцієнту Z за форм. 3.6.

В окремих випадках, коли емітент оголошує про додаткову емісію акцій, в результаті якої, за експертної думки членів комітету, очікується період цінової невизначеності на ринку, може бути прийнято рішення про тимчасове виключення акцій зі списку цінних паперів фондового індексу стійкого розвитку. У цьому випадку проводиться перерахунок коригуючого коефіцієнта Z , як зазначено у форм. 3.6, до початку торгового дня, коли акція тимчасово виключається зі списку цінних паперів.

Індексний комітет приймає рішення про терміни включення до списку цінних паперів тимчасово виключених акцій після отримання інформації від НКЦПФР про реєстрацію підсумків розміщення нової емісії та формування нових ринкових цін.

2. Дроблення, консолідація, викуп частини акцій, реінвестування дивідендів.

Оскільки при здійсненні дроблення ціна акцій зменшується в ціні пропорційно відношенню нової кількості акцій до старої кількості, то величина капіталізації, обчислена як добуток поточних цін на нову кількість цінних паперів, не змінюється в результаті проведення компанією зазначеної

корпоративної дії. Таким чином, коригувальний коефіцієнт Z у цьому випадку не перераховується.

Реінвестиція дивідендів (збільшення статутного капіталу за рахунок дивідендів) сприймається ринком як і дроблення, тому коефіцієнт Z в цьому випадку також не перераховується.

Консолідація та викуп частини акцій можна інтерпретувати як «дроблення із зворотним коефіцієнтом», отже, коригувальний коефіцієнт Z також не перераховується.

3. Реорганізація акціонерного товариства.

При реорганізації акціонерного товариства здійснюються дії, спрямовані на адекватний облік факту реорганізації при розрахунку національного фондового індексу стійкого розвитку. Залежно від форми реорганізації можливе здійснення різних дій. Рішення про те, як саме дана дія здійснюється, приймається індексним комітетом. Інформація про прийняті рішення повинна оприлюднюватися на веб-сайті Біржі. Наведемо приблизний порядок дій при реорганізації:

3.1. Злиття акціонерних товариств.

При реорганізації акціонерних товариств у формі злиття реорганізовані об'єднання виключаються зі складу індексу стійкого розвитку.

В окремих випадках може бути прийнято рішення про включення в індекс стійкого розвитку нового об'єднання, утвореного шляхом злиття.

Для виключення стрибкоподібного зміни індексу при зміні списку цінних паперів розраховується новий коефіцієнт Z .

3.2. Реорганізація акціонерного товариства у формі поділу або виділення.

При реорганізації акціонерного товариства у формі поділу або виділення здійснюється зменшення капіталізації акцій товариства пропорційно вартості майна, переданого новому акціонерному товариству згідно з розподільним балансом або на підставі ринкової оцінки. Зменшення капіталізації здійснюється за підсумками останнього торгового дня, коли відбуваються торги акціями ще не реорганізованого товариства. Залежно від порядку реорганізації об'єднання

зменшення капіталізації здійснюється або за рахунок зменшення ціни акцій, або за рахунок зменшення кількості цінних паперів або коефіцієнта free-float.

У разі неможливості визначення вартості переданого майна, ціна і кількість випущених акцій рішенням індексного комітету можуть бути зафіксовані в індексі за станом на один із днів, що передують дню, коли починаються торги акціями реорганізованого товариства. Після початку торгів акціями вже реорганізованого товариства ціна акцій приводиться до поточного ринкового значення.

Для виключення стрибкоподібної зміни індексу при зміні ціни реорганізується, розраховується новий коефіцієнт Z згідно з формулою 3.6.

3.3. Реорганізація акціонерного товариства у формі приєднання.

При приєднанні до акціонерного товариства, акції якого входять в національний фондовий індекс стійкого розвитку, іншого акціонерного товариства, капіталізація акцій, що враховується в індексі, збільшується пропорційно вартості майна, що приєднується. Якщо акції товариства, що приєднується, обертаються на організованому ринку цінних паперів, то вартість приєданого майна визначається виходячи з цін, що склалися на ринку. Збільшення капіталізації здійснюється за підсумками останнього торгового дня, коли відбуваються торги акціями ще не реорганізованого товариства. Збільшення капіталізації здійснюється за рахунок збільшення кількості випущених цінних паперів або коефіцієнта free-float.

У разі неможливості визначення вартості приєданого майна ціна і кількість випущених акцій рішенням індексного комітету можуть бути зафіксовані в національному фондовому індексі стійкого розвитку за станом на один із днів, що передують дню, коли починаються торги акціями реорганізованого товариства. Після початку торгів акціями вже реорганізованого товариства ціна акцій приводиться до поточного ринкового значення.

Орієнтація інвесторів на національний фондовий індекс стійкого розвитку гарантує їм зниження різного роду ризиків, які часто неможливо визначити за фінансовими показниками результативності діяльності компаній. Досвід зарубіжної практики свідчить, що індекси на основі соціально-екологічних оцінок

дадуть аналітикам ринку цінних паперів принципово новий інструмент, який дозволить заглянути всередину виробничого процесу, не обтяжуючи аналіз малозрозумілими технічними деталями. Здатність інтегрально оцінити позитив чи негатив розвитку дасть інвестору більш повну картину ризиків при вкладенні коштів в акції вітчизняних промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

3.3. Еколого-економічна ефективність впровадження системи екологічного аудиту на промислових підприємствах корпоративного сектору економіки

Аналіз економіко-статистичних показників розвитку Сумського регіону свідчить про наявність значної кількості промислових підприємств акціонерної форми господарювання. Промислове виробництво області представлене добувною та переробною промисловістю, виробництвом та розподіленням електроенергії, газу і води.

Найбільша питома вага промислових підприємств корпоративного сектору у Сумській області припадає саме на переробну промисловість приблизно 46 % (табл. 3.4). Значна частка переробної промисловості належить машинобудуванню, харчовій, хімічній та нафтопереробній промисловості.

Таблиця 3.4

Питома вага підприємств корпоративного сектору в промисловості
Сумської області за 2009–2011 роки *

Рік	Всього промислових підприємств	Добувна промисловість		Переробна промисловість		Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	
		к-ть, шт	%	к-ть, шт	%	к-ть, шт	%
2008	2132	19	0,9	936	43,9	31	3,31
2009	2129	20	0,94	973	45,70	35	3,60
2010	2185	20	0,92	973	44,53	35	3,60
2011	2200	2	0,09	1051	47,77	4	0,38

* Складено автором на основі літературних джерел [113, 115].

Як вже зазначалося раніше, значна частка забруднення навколишнього природного середовища припадає саме на промисловість. За нашими оцінками, на долю корпоративного сектору Сумської області припадає приблизно 60 % забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище. На рис. 3.15 представлені дані про масштаби забруднення атмосферного повітря Сумської області підприємствами корпоративного сектору.

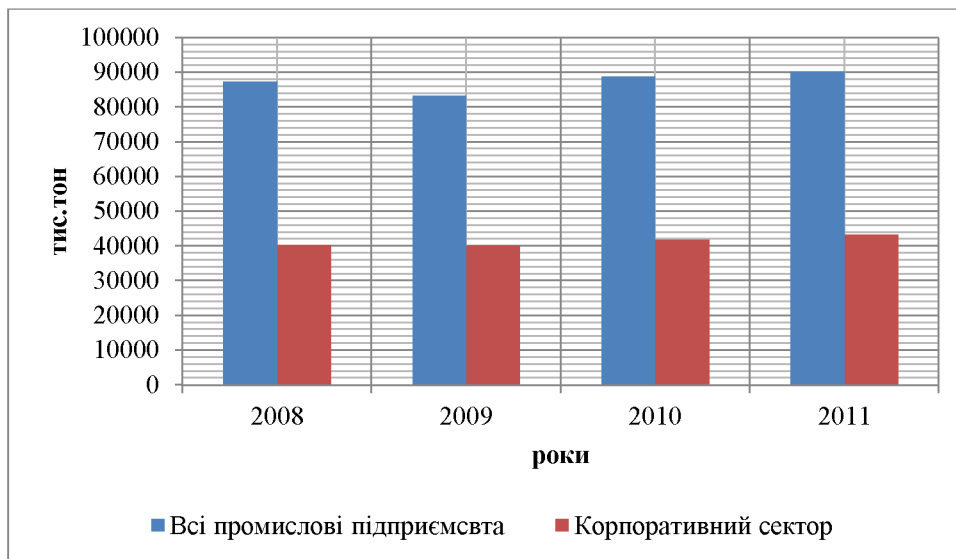

Рис. 3.15. Об'єми забруднення атмосферного повітря Сумської області підприємствами корпоративного сектору *

* Складено автором на основі літературних джерел [73, 102, 115].

Для задоволення виробничих потреб області у воді в 2010 р. з поверхневих та підземних джерел використано 26,85 млн м³ води, у тому числі для промисловості – 10,20 млн м³. Обсяг оборотного та повторно-послідовного водопостачання по промисловості в цілому по області збільшився на 24,4 млн м³ порівняно з 2009 р. Найбільш водоемними галузями в промисловості є:

- хімічна – 51,7 %;
- харчова – 20,3 %;
- машинобудівна – 17,2 %;
- енергетика – 9,0 %;

Відмітимо, що основний промисловий потенціал Сумщини складають наступні підприємства: ПАТ «Сумхімпром», ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе», ПАТ «Насосенергомаш», ПАТ «Центролит». Серед них лідером в машинобудівній галузі й одним із крупних підприємств загальнодержавного рівня є ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе». Зазначимо, що виробництво ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» характеризується значним рівнем екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище.

На рисунку 3.16 представлена динаміка обсягів забруднення атмосферного повітря в м. Суми промисловим підприємством ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе». Відповідні дані свідчать про те, що обсяги викидів шкідливих речовин за 2010 рік у порівнянні з 2004 роком на підприємствах значно зменшились. На рис. 3.17 подана динаміка відведення зворотних вод ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» у поверхневі водні об'єкти області. На 2010 рік об'єм скидання забруднених зворотних вод ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» знизився до рівня 2004 року.

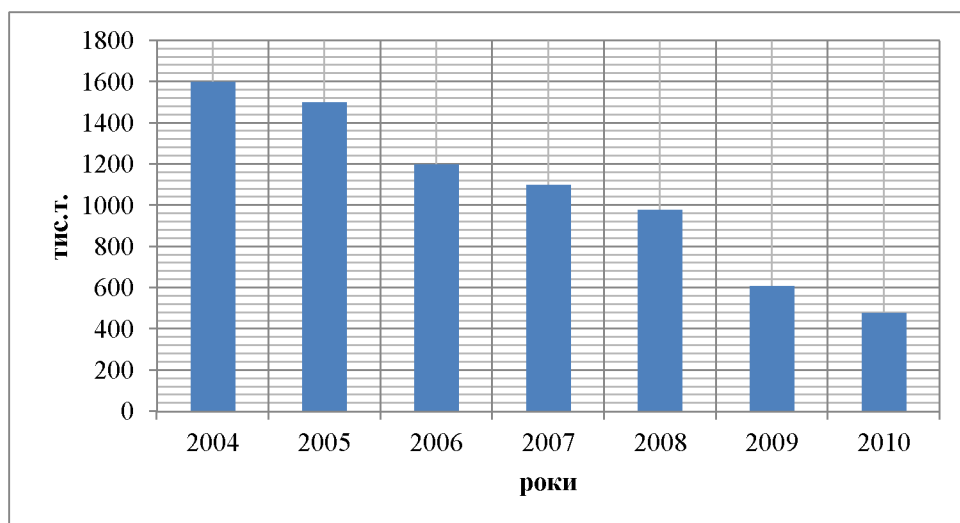

Рис. 3.16. Динаміка обсягів викидів шкідливих речовин ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе» в атмосферне повітря в м. Суми*

* Складено автором на основі літературних джерел [73, 102, 115].

Відмітимо, що тенденція зменшення обсягів викидів/скидів шкідливих речовин відбувалася не за рахунок проведення природоохоронних заходів (проведення корпоративного екологічного аудиту, впровадження екологічно

безпечних технологій, оновлення очисного обладнання тощо), а за рахунок зниження обсягів виробництва та скорочення виробничих потужностей на даному підприємстві.

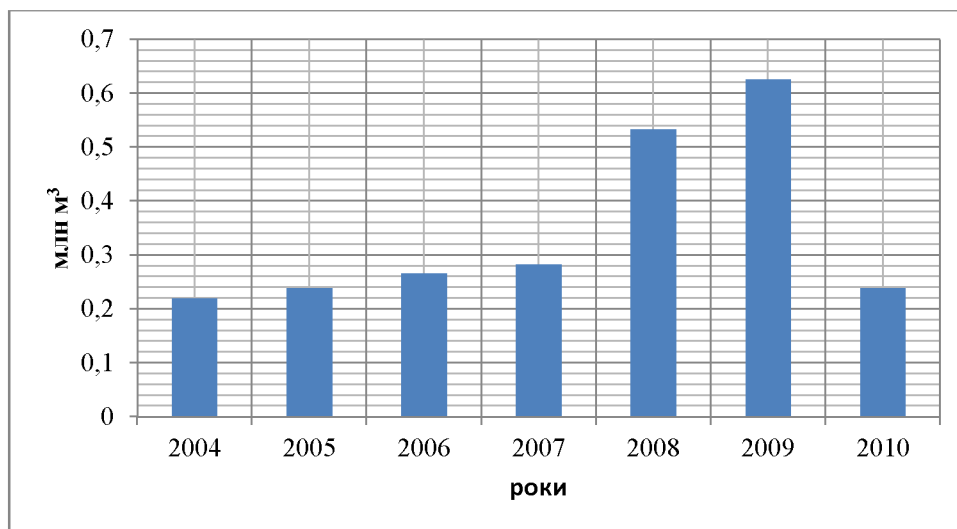

Рис. 3.17. Динаміка відведення забруднених зворотних вод
ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе»*

* Складено автором на основі літературних джерел [73, 102, 115].

Так, наприклад, за результатами перевірок у 2010 році Державної екологічної інспекції в Сумській області на ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» свідчать про численні порушення. А саме:

- не виконується рішення про заборону скиду стічних вод;
- наявні факти змішування відходів, розміщення відходів у неустановлених місцях, відсутні журнали обліку відходів за формою 1ВТ– «Облік відходів, пакувальних матеріалів і тари»;
- порушуються правила експлуатації газоочисного устаткування;
- не здійснюється контроль нормативів граничнодопустимих викидів на джерелах викидів, які не обладнані газоочисним устаткуванням (що передбачено дозволом на викиди) – контролюються лише джерела, викиди від яких здійснюються після очищення в газоочисному устаткуванні тощо.

Також ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» увійшло до «Переліку 100 об'єктів, які є найбільшими забруднювачами довкілля на загальнодержавному рівні» [94].

Необхідно зазначити, що найближчими вітчизняними конкурентами ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» у машинобудівній галузі є ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Енергомашспецсталь», ПАТ «Дніпроспецсталь» та ПАТ «Сумський завод Насосенергомаш». Відмітимо, що серед зазначених конкурентів ПАТ «Дніпроспецсталь» також входить до «Переліку 100 об'єктів, які є найбільшими забруднювачами довкілля на загальнодержавному рівні».

Численні порушення та значні обсяги забруднення обумовлюють необхідність удосконалення існуючої системи корпоративного управління на ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе» з точки зору можливості її екологізації, впровадження системи корпоративного екологічного менеджменту та аудиту, а також оцінки еколого-економічного рейтингу компанії ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» у порівнянні з її найближчими конкурентами.

Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М. В. Фрунзе почало свою діяльність від заснування в 1896 році на кошти місцевих цукрозаводчиків і бельгійських інвесторів Сумських машинобудівних майстерень. У лютому 1994р. об'єднання шляхом корпоратизації перетворене у відкрите акціонерне товариство «Сумське машинобудівне науково-виробниче об'єднання ім. М. В. Фрунзе». На момент створення акціонерного товариства його єдиним засновником була держава в особі Міністерства машинобудування, військово-промислового комплексу і конверсії України.

Наразі акціонерами товариства є фізичні та юридичні особи, які набули права власності на акції товариства у процесі приватизації, на вторинному ринку цінних паперів, а також у порядку спадкування громадян, правонаступництва юридичних осіб та у інших випадках, передбачених чинним законодавством. Держава акціями товариства не володіє. З 2007 року компанія входить до фінансово-промислової групи «Енергетичний стандарт».

Як вже відмічалось раніше, структура власності та склад акціонерів здійснюють безпосередній вплив на діяльність промислових підприємств

корпоративного сектору економіки. У зв'язку з цим доцільним є дослідження структури власності ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» та зазначених його конкурентів (табл. 3.5). Так, проведений аналіз свідчить, що на особи, які володіють значним пакетом акцій, припадає більше 87 % від їх загальної кількості, лише на одному підприємстві ПАТ «Мотор Січ» їм не належить контрольний пакет акцій.

Таблиця 3.5

Структура власності досліджуваних промислових підприємств станом на 01.01.2012 р.

Назва емітента	Кількість осіб, які володіють 10 % акцій та більше акцій емітента	Місцезнаходження	% від загальної кількості акцій
ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»	2	Кіпр	97,25
ПАТ «Мотор Січ»	1	Україна	14,97
ПАТ «Енергомашспецсталь»	1	Кіпр	92,68
ПАТ «Дніпроспецсталь»	5	Кіпр	87,54
ПАТ «Сумський завод Насосенергомаш»	1	Росія	83

* Складено автором на основі літературних джерел [112]

Головним акціонером ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» є компанія Stremvol Holdings Limited (Кіпр, м. Лімасол), якій належить 84 % акцій (рис. 3.18). Детальна інформація про осіб, що володіють акціями компанії ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» у табл. 3.6.

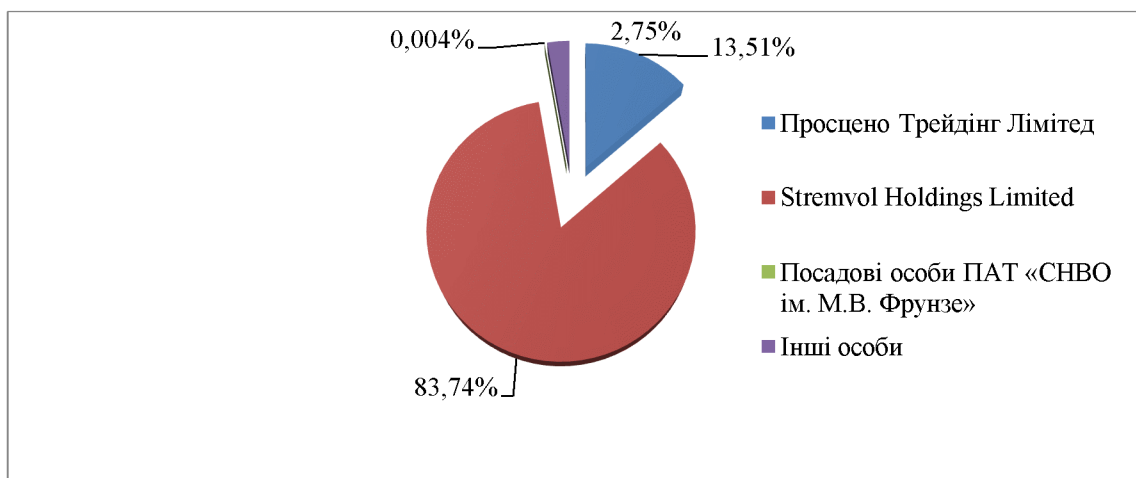

Рис. 3.18. Структура акціонерів ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»*

* Складено автором на основі літературних джерел [112].

Сьогодні підприємство ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе» є одним з найбільших у Європі виробників як серійних, так і ексклюзивних сучасних технологічних ліній і унікальних комплексів для хімічної, газової та інших галузей промисловості.

Таблиця 3.6

Основні акціонери ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»*

Найменування юридичної особи	Місцезнаходження	Кількість акцій (прості іменні), штук	Від загальної кількості акцій, %
Просцено Трейдінг Лімітед	Кіпр м. Лімассол вул. Зінас Кантер енд Орігенус, п/с 3035	9 605 315	13,5124
Stremvol Holdings Limited	Кіпр м. Лімассол Lenos Botsari, 7 Kato Polemidia, P.C.4156	59 523 733	83,736
	Усього	69 129 048	97,2484
Посадові особи ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе»		2 920	0,004081
Інші особи		1 953 079	2,747519

* Складено автором на основі літературних джерел [112].

Упродовж останніх років ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» постійно нарощує обсяги випуску продукції та валового доходу, розширює номенклатуру обладнання. Однак зазначимо, що у 2010 році відбувся спад виробництва продукції (рис. 3.19).

Загальними зборами акціонерів товариства від 25 жовтня 2010 р. прийнято рішення про переведення форми існування акцій ПАТ із документарної у бездокументарну. Процес дематеріалізації акцій закінчено у березні 2011 р.

Торгівля акціями ПАТ здійснюється в АТ «Українська біржа» та на неорганізованому ринку цінних паперів. Номінальна вартість акцій ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» становить 10 грн. На початок 2010 року біржовий курс акцій ПАТ, що склався на торгах через АТ «Українська біржа», дорівнював 60 грн. за акцію, протягом трьох перших кварталів року курс акцій утримувався на високому рівні, і його максимальна величина досягла 83 грн за акцію.

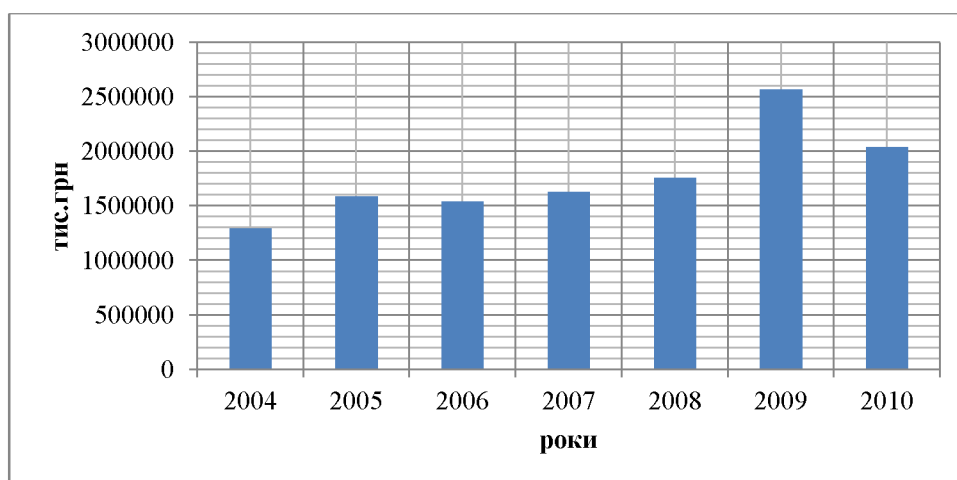

Рис. 3.19. Динаміка випуску продукції ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» *

* Складено автором на основі літературних джерел [112].

Але з початку останнього кварталу 2010 року біржовий курс акцій компанії почав падати і на кінець року становив близько 14,5 грн. за акцію (рис. 3.20). За даними Української Біржі, ринкова капіталізація ПАТ на кінець 2010 р. перевищує 1 млрд грн.

Рис. 3.20. Динаміка зміни ціни акцій ПАТ «Сумське НВО ім. М.В. Фрунзе» за 2009–2011 роки *

* – складено автором на основі літературних джерел [109]

Статутний капітал товариства становить 710 850 тис. грн. Згідно звіту про фінансові результати підприємства за 2010 рік прибуток на одну акцію становить

1,30 грн. Це найвищий показник серед підприємств Сумщини та зазначених конкурентів, але значно нижче, ніж на ПАТ «Мотор Січ» – 381,05 грн. Так, наприклад, за 2010 рік прибуток на одну акцію ПАТ «Насосенергомаш» становить 0,8 грн, ПАТ «Центролит» – 0,25 грн. Узагальнююча інформація щодо розміру прибутку на 1 акцію представлена у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Прибуток на 1 акцію досліджуваних промислових підприємств станом на
01.12.2010 р.*

Назва емітента	Величина прибутку на 1 акцію, грн
ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»	1,3
ПАТ «Мотор Січ»	381,05
ПАТ «Енергомашспецсталь»	0,08
ПАТ «Дніпроспецсталь»	0,05
ПАТ «Сумський завод Насосенергомаш»	0,25

* Складено автором на основі літературних джерел [112].

У акціонерному товаристві ПАТ «Сумське НВО ім. М. В. Фрунзе» сформована організаційна структура управління, характерна для великих підприємств машинобудівної галузі (рис. В.1). Виробничий процес підприємства організовано в цехах та окремих структурних підрозділах, які об'єднані в спеціалізовані виробництва (хімічного машинобудування, газоперекачувальних агрегатів та компресорів, насосного обладнання, в тому числі для атомних електростанцій тощо). З метою виконання виробничих замовлень створені і функціонують філії в Туркменістані, Азербайджані. Крім того, компанія має представництва в м. Києві та Москві, завданням яких є проведення маркетингових досліджень з просування продукції на вітчизняному та закордонних ринках, взаємодія з партнерами в частині укладання контрактів тощо. Виготовлена продукція успішно експлуатується в Росії, Україні, Туркменістані, Азербайджані, Ірані, Аргентині, Туреччині тощо.

В умовах ринкової економіки визначальним фактором, що забезпечує конкурентоспроможність продукції підприємства, є її якість. З метою реалізації політики і завдань у сфері якості в компанії розроблена, впроваджена і функціонує система менеджменту якості, яка повністю відповідає міжнародному

стандарту серії ISO 9001 : 2008, що підтверджено сертифікатом відповідності UA 226095 від 23.09.2009 р., виданим Bureau Veritas Certification. Система управління якістю включає всі елементи, регламентовані національними та міжнародними стандартами в цій галузі. Створена система охоплює всі етапи життєвого циклу продукції – від проектування до монтажу та сервісного обслуговування обладнання, а також регламентує процедури управління персоналом, документацією, обладнанням і виробничими процесами. На підприємстві функціонують служба технічного контролю, відділ неруйнівних методів контролю, центральна заводська, метрологічна лабораторії, науково-виробничий центр, створено блок випробувальних стендів. Слід зазначити, що характеристика діючої системи управління якістю приведена в «Руководстве по качеству» – РК 00–2003, яке розроблено у відповідності з міжнародними стандартами ISO 9001 : 2000. Крім того, ПАТ має наступні сертифікати на:

- систему екологічного менеджменту, що відповідає вимогам міжнародного стандарту ISO 14001 : 2004, сертифікат відповідності UA 225955 від 16.03.2009 р., виданий Bureau Veritas Certification;
- систему професійної безпеки і здоров'я, що відповідає вимогам міжнародного стандарту OHSAS 18001 : 2007, сертифікат відповідності UA 225957 від 16.03.2009 р., виданий Bureau Veritas Certification.
- сертифікати відповідності на серійну продукцію в Системі сертифікації ГОСТ Р (СЦ НАСТХОЛ, м. Москва) та Системі сертифікації УкрСЕПРО, ряд ліцензій на дозвіл видів діяльності у Росії та Україні.

На найближчу перспективу ПАТ «Сумське НВО ім. М. В. Фрунзе» ставить перед собою мету поступового і стійкого розвитку. Для виконання поставлених перед колективом підприємства виробничих завдань визначено ряд заходів, які повинні сприяти успішній роботі акціонерного товариства у майбутньому. Зокрема, розроблена та затверджена програма заходів, спрямованих на виявлення резервів, ефективне використання виробничого та трудового потенціалів. Підприємство продовжує наполегливу роботу з вивчення ринків збуту своєї продукції, бере участь у тендерах, міжнародних ярмарках та виставках. Оцінка та

аналіз основних тенденцій розвитку економіки країн СНД та України визначають напрямки виробництва нової техніки та нетрадиційних для підприємства видів продукції.

Підприємством планується інвестувати в технічний розвиток ПАТ 87 622,8 тис. грн власних коштів. Інвестування розподілиться за такими ключовими напрямками:

- на розвиток і реконструкцію об'єктів;
- на оновлення основних засобів для збереження та нарощення виробничого потенціалу;
- на впровадження комп'ютерних технологій в автоматизацію управління виробництвом та систем конструкторсько-технологічного проектування;
- на впровадження заходів із охорони та безпеки праці на підприємстві;
- на розвиток транспортного господарства;
- на отримання спецдозволу на промислову експлуатацію водорозбору підземних вод з метою забезпечення підприємства питною водою.

У напрямку оплати праці планується провести наступні заходи:

- подальша оптимізація ключових бізнес-процесів управління виробництвом і персоналом;
- впровадження залежності між розміром оплати праці та результатами діяльності;
- скорочення чисельності персоналу до 12 400 працюючих;
- збереження витрат на соціальні потреби (виконання Колдоговору) на рівні не нижче, ніж за попередній рік.

Зазначимо, що екологічний аудит на підприємстві проводився на вимогу Міністерства екології та природних ресурсів України, так як підприємство входить до «Переліку 100 об'єктів, які є найбільшими забруднювачами довкілля на загальнодержавному рівні» (зовнішньоініціативний корпоративний екологічний аудит). Також ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» проводило екологічний аудит окремих видів продукції (виробництво хімічного обладнання) як один із кроків отримання міжнародних екологічних сертифікатів. Тобто

екологічний аудит на підприємстві проводиться не на постійній основі, а також за допомогою сторонніх екоаудиторських організацій (зовнішній корпоративний екологічний аудит). Зазначимо, що виявлені екоаудиторами недоліки та зауваження під час проведення екологічного аудиту на підприємстві не були усунені. Переваги та недоліки проведення корпоративного екологічного аудиту на ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» наведені у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Переваги та недоліки проведення екологічного аудиту
на ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»

Перевари екологічного аудиту	Недоліки екологічного аудиту
1. Чітке формування цілей проведення корпоративного екологічного аудиту	1. Не забезпечується принцип незалежності проведення корпоративного екологічного аудиту
2. Проведення екологічного аудиту висококваліфікованими та професійними фахівцями	2. Корпоративний екологічний аудит проводиться не на постійній основі
3. Процес корпоративного екологічного аудиту супроводжується формуванням відповідних документів та звітів	3. Недотримання принципу комплексності при проведенні корпоративного екологічного аудиту
	4. Результати корпоративного екологічного аудиту не враховуються менеджментом компанії

* Складено автором на основі літературних джерел [73, 107].

Необхідно зазначити, незважаючи на те що система екологічного менеджменту ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе» пройшла сертифікацію та отримала сертифікат відповідності ISO 14001 : 2004, прийняті нею зобов'язання щодо зменшення екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище не виконуються повною мірою.

Основною стратегією ПАТ «Сумське НВО ім. М. В. Фрунзе» залишається максимізація прибутку компанії без врахування заходів щодо попередження та зменшення екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище. Заходи щодо усунення виявлених недоліків в існуючій системі корпоративного екологічного аудиту представлені у табл. 3.9.

Аналіз внутрішньокорпоративних документів компанії (Статут Товариства, Положення про Загальні збори Товариства, Положення про Наглядову раду Товариства, Положення про Правління Товариства та ін.) також свідчить про

відсутність положень щодо впровадження екологічно орієнтованого корпоративного управління. Результати екологічного аудиту свідчать про відсутність на підприємстві екологічної звітності, яка відповідає сучасним вимогам.

Таблиця 3.9

Заходи щодо усунення виявлених недоліків у системі екологічного аудиту на ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»

Недоліки екологічного аудиту	Заходи щодо усунення недоліків
1. Не забезпечується принцип незалежності проведення корпоративного екоаудиту	Забезпечення свободи екоаудитора від впливу та контролю як зі сторони управління, так і з боку інших сторін
2. Корпоративний екологічний аудит проводиться не на постійній основі	Розроблення плану проведення корпоративного екологічного аудиту та затвердження його на загальних зборах акціонерів
3. Недотримання принципу комплексності при проведенні корпоративного екологічного аудиту	Програма корпоративного екологічного аудиту крім окремих виробничих процесів, повинна включати: <ul style="list-style-type: none"> – аудит ефективності екологічного управління на підприємстві; – аудит екологічних ризиків підприємства, у тому числі консалтингових екологічних ризиків; – аудит ефективності витрачання фінансових ресурсів на природоохоронні заходи, у тому числі на проведення корпоративного екологічного аудиту
4. Результати корпоративного екологічного аудиту не враховуються менеджментом компанії	Оприлюднення звітів про результати корпоративного екологічного аудиту на загальних зборах компанії. Практичне використання результатів та висновків корпоративного екологічного аудиту для підвищення екологічної безпеки господарської діяльності компанії та забезпеченні високої ефективності відповідних екоорієнтованих заходів

* Складено автором на основі літературних джерел [107, 111].

Аналіз протоколів про ведення загальних зборів акціонерів підприємства свідчить, що компанія у порядок денний не вносить питання екологічної діяльності; підвищення ефективності екологічно орієнтованого корпоративного управління.

Проведений аналіз інформації, яка оприлюднюється акціонерним товариством, свідчить, що ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» публічно не декларує

свою екологічну політику, на офіційному сайті компанії відсутні будь-які посилання на дану сферу діяльності, екологічні звіти підприємства не надаються для вільного користування.

В рамках нашого дослідження необхідним є визначення ефективності екоорієнтованого корпоративного управління на окремих підприємствах корпоративного сектору економіки. У зв'язку з цим визначимо рівень еколого-економічного рейтингу ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» та найближчих його конкурентів: ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Енергомашпецсталь», ПАТ «Дніпроспецсталь», ПАТ «Сумський завод Насосенергомаш». Як вже зазначалося раніше у розділі 2.2, при розрахунку еколого-економічного рейтингу промислового підприємства корпоративного сектору економіки доцільно використовувати висновки про результати відповідного екологічного аудиту.

Для розрахунку еколого-економічного рейтингу компаній використаємо запропоновані теоретико-методичні підходи, викладені у розділі 2.2. Тобто проаналізуємо три групи показників оцінки: економічного іміджу; ефективності екоорієнтованого корпоративного управління; еколого-економічних ризиків.

Для визначення рівня еколого-економічного рейтингу досліджуваних акціонерних підприємств використаємо метод експертних оцінок. Експертами у нашому дослідженні є працівники досліджуваних підприємств, представники страхових, аудиторських фірм, а також працівники Державного управління екології та природних ресурсів у відповідних областях, де функціонують зазначені підприємства. Обраним експертам було запропоновано ознайомитися з діяльністю промислових підприємств, надано відповідну інформацію, необхідну для дослідження (корпоративні документи, статистичні дані, корпоративна екологічна звітність, огляд офіційних інформаційних джерел галузі тощо). Також було надано можливість провести співбесіди з керівництвом компанії для вирішення питань, що виникли на попередніх етапах.

У підсумку експертам необхідно було проранжувати підприємства в рамках кожного показника від найкращого до найгіршого. Після цього розраховується

еколого-економічний рейтинг зазначених підприємств за наведеними формулами у розділі 2.2.

Приклад анкети експертної оцінки рівня еколого-економічного рейтингу зазначених підприємств та зведені дані експертів представлені у додатку В. 1 та табл. В. 1.1 відповідно.

Значення кожного блоку показників з урахуванням коефіцієнтів впливу розраховуємо за формулами, наведеними у розділі 2.2 (форм. 2.4–2.6). Акціонерне товариство отримує відповідну рейтингову оцінку від високого до низького рівня згідно зі шкалою наведеною у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Відповідні рівні еколого-економічного рейтингу промислових підприємств корпоративного сектору економіки

Межі певного рівня еколого-економічного рейтингу, бали	Рівень еколого-економічного рейтингу
5–3,75	Високий
3,75–2,5	Середній
2,5–1,25	Достатній
менше 1,25	Низький

Результати визначення еколого-економічного рейтингу досліджуваних промислових підприємств із урахуванням коефіцієнтів впливу наведені у табл 3.11.

Результати розрахунків свідчать, що жодна з досліджуваних акціонерних компаній не отримала високого рівня еколого-економічного рейтингу. Майже всі промислові підприємства мають достатній рівень еколого-економічного рейтингу. Відмітимо, що найвищий рівень еколого-економічного рейтингу серед досліджуваних підприємств має ПАТ «Мотор Січ» – 3,65.

Згідно з характеристикою достатнього рівня еколого-економічного рейтингу ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе», ПАТ «Енергомашпецсталь» та ПАТ «Насосенергомаш» – компанії з великими, але чітко визначеними екологічними та соціальними ризиками та зобов'язаннями.

Результати визначення рівня еколого-економічного рейтингу з урахуванням коефіцієнтів впливу*

Показники	ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе»	ПАТ «Мотор Січ»	ПАТ «Енергомаш спецсталь»	ПАТ «Дніпроспецсталь»	ПАТ «Сумський завод Насосенергомаш»
Код Української біржі	SMASH	MSICH	ENMA	DNSS	SNEM
Економічний імідж	0,97	1,93	0,93	1,8	1,17
Ефективність екоорієнтованого управління	0,63	0,85	0,35	0,78	0,38
Еколого-економічні ризики	0,8	0,87	0,37	0,82	0,4
Еколого-економічний рейтинг	2,4	3,65	1,65	3,4	1,94
Відповідний рівень еколого-економічного рейтингу	Достатній	Середній	Достатній	Середній	Достатній

* Розраховано автором.

Зазначені підприємства мають достатні фінансові та управлінські сили, щоб покрити ризики та зобов'язання, крім виняткових ризиків, які є потенційними джерелами збитку. Підприємства здатні також фінансувати існуючі нормативні вимоги. Проте у зазначених акціонерних товариств не своєчасно доводяться результати корпоративного екологічного аудиту до акціонерів. Також не своєчасно виконуються соціальні зобов'язання, відсутнє екологічно орієнтоване навчання менеджменту та працівників компанії.

Проведений аналіз сучасної економічної літератури та зарубіжного досвіду свідчить про тісний зв'язок рівня еколого-економічного рейтингу промислового підприємства з вартістю його акцій. Так, на рис. 3.21 представлена взаємозв'язок рівня еколого-економічного рейтингу досліджуваних промислових підприємств з рентабельністю їх акціонерного капіталу.

Отже, на основі отриманих результатів можна зробити висновок, що з підвищенням рівня еколого-економічного рейтингу рентабельність акціонерного капіталу зростає.

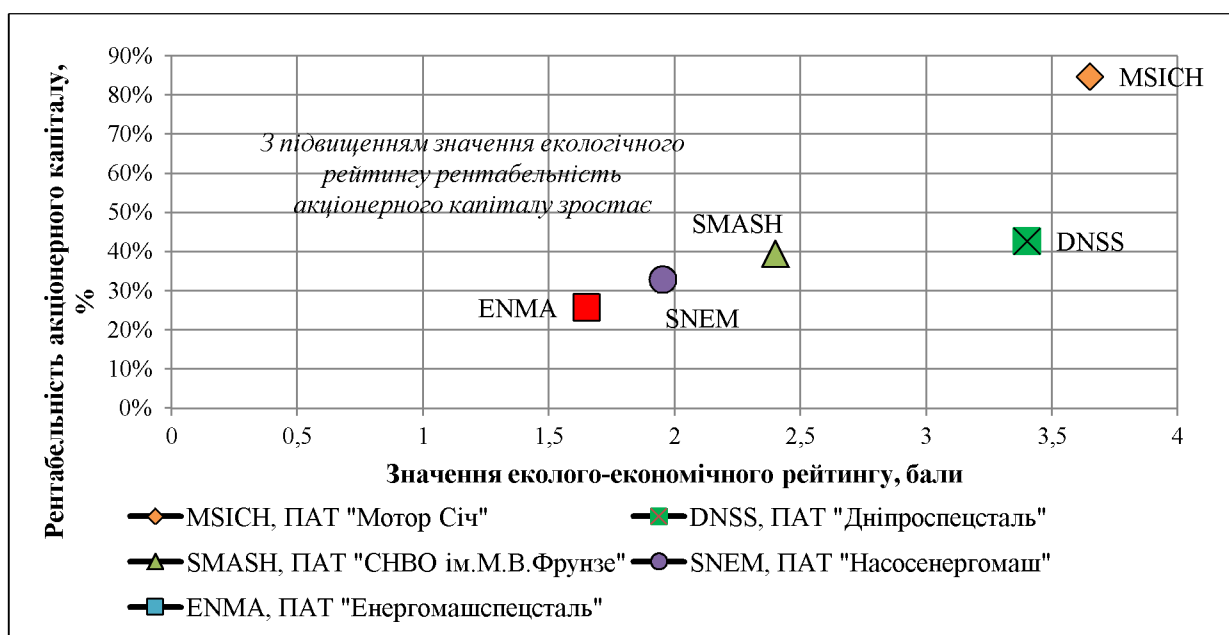

Рис. 3.21. Взаємозв'язок екологічного рейтингу з рентабельністю акціонерного капіталу підприємств корпоративного сектору*

* Складено автором.

Також необхідно відмітити, що у системі розвитку фондового ринку України рівень еколого-економічного рейтингу промислового підприємства також може використовуватися для відбору об'єктів інвестування, виявлення шляхів поліпшення екоорієнтованого корпоративного управління, складання рекомендацій щодо вдосконалення екологічної політики акціонерного товариства. Практичне використання результатів розрахунку рівня екологічного рейтингу промислових підприємств можливе широким колом осіб, які переслідують специфічні цілі (табл. 3.12).

Як вже зазначалось, підвищення рівня еколого-економічного рейтингу промислового підприємства корпоративного сектору економіки неможливе без функціонування ефективної системи екологічного аудиту. Впровадження дієвої системи екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки забезпечить акціонерному товариству не лише зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище та забезпечить збільшення рівня його еколого-економічного рейтингу, та призведе до ряду непрямих вигод, зокрема:

- зниження витрат на обробку сировини та матеріалів, зниження витрат на зберігання відходів;
- зменшення обсягів природоохоронних платежів, штрафів;
- економії в рамках всієї системи логістики підприємства (враховуючи витрати на транспортування, зберігання, поводження з відходами, транспортування надлишкової маси виробу і т. п.);
- зростання ринкової вартості (курсу акцій) корпорації;
- підвищення довіри акціонерів компанії;
- підвищення конкурентоспроможності тощо.

Таблиця 3.12

Напрями використання рівня еколого-економічного рейтингу суб'єктами фінансового ринку та менеджментом акціонерного товариства *

Група осіб	Напрями використання
Акціонери	Розуміння того, наскільки керівництво компанії діє на їх користь та дотримується затвердженої екологічно орієнтованої програми розвитку
	Усвідомлення відносного рівня прозорості акціонерного товариства
	Ухвалення рішень про існуючі або майбутні природоохоронні інвестиції в компанію: як стратегічні, так і портфельні
	Порівняння ставлення правління компанії до міноритарних та мажоритарних або великих власників пакетів акцій
Кредитори	Як орієнтир або умова при ухваленні рішень щодо видачі кредиту
Правління акціонерного товариства	Розуміння екологічних стандартів та норм практики екоорієнтованого корпоративного управління, що існує в компанії
	Керівництво з поліпшення екоорієнтованого корпоративного управління
	Доведення необхідної інформації про економічні, соціальні та екологічні аспекти діяльності до зацікавлених осіб акціонерного товариства
Регулюючі органи/фондові біржі	Допомога в регулюванні ринку цінних паперів
	Просування відповідних стандартів екоорієнтованого корпоративного управління
	Включення до вимог для лістингу на фондових біржах та торговельних майданчиках
	Включення вимог для розрахунку національного фондового індексу стійкого розвитку
Страхові та екоаудиторські компанії	Здійснення попереднього екологічного аудиту компанії для укладення договору на страхування відповідальності правління товариства при настанні надзвичайних ситуацій.

* Складено автором на основі літературних джерел [36, с. 380].

Для визначення можливих джерел фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів, у тому числі системи екологічного аудиту на

промислового підприємстві ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» нами було розраховано орієнтований розмір внутрішньокорпоративного екологічного фонду за методикою запропонованою у розділі 3.1. Так, орієнтований розмір внутрішнього екологічного фонду у 2009 році становить 231830,3 тис. грн, у 2010 р. – 213919,1 тис. грн, у 2011 р. – 236847,7 тис. грн (табл. 3.13).

Таблиця 3.13

Оцінка обсягів відрахувань у екологічний фонд

ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»

Джерело надходження	2009	2010	2011
Сума економії екологічного податку за звітний рік у порівнянні з попереднім, грн	1066,11	229,42	3,83
Сума економії штрафів від порушення природоохоронного законодавства за звітний рік у порівнянні з попереднім, грн	0	0	0
Амортизаційні відрахування:			
від природоохоронних об'єктів, грн.	83195	111420	28190
відсоток амортизаційних відрахувань від основних фондів, що призводять до еколого-економічних вигод, грн	166390	222840	56380
Обов'язкові відрахування від чистого прибутку, грн	231579600	213584600	236763109
Кредити на фінансування природоохоронної та ресурсозберігаючої діяльності	0	0	0
Централізоване фінансування із державного фонду охорони навколишнього природного середовища	0	0	0
Доходи від зберігання в банківських установах засобів внутрішньокорпоративного екологічного фонду	0	0	0
Разом, грн	231830251	213919089	236847683

* Розраховано автором на основі літературних джерел [112, 107].

Необхідно наголосити, що ефективність екологічно орієнтованого корпоративного управління, результативність проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки значною мірою залежать від особливостей побудови системи взаємовідносин між акціонерами та безпосереднім менеджментом акціонерного товариства. Тому для врегулювання відповідних відносин між власниками та менеджментом акціонерного товариства нами було

запропоновано підхід до визначення розміру винагороди, прийнятний як для правління підприємства, так і для акціонерів, з метою підвищення рівня мотивації до екологічно спрямованого корпоративного управління. Використовуючи даний підхід, нами було розраховано граничні значення відсотків винагород при здійсненні екодіяльності на прикладі ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе». Вихідні дані для відповідних розрахунків представлені в табл. 3.14.

Таблиця 3.14

Критичні значення відсотка винагороди при здійсненні екоорієнтованої діяльності
(на прикладі ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»)

Показник	Позначення	Значення показника
Прогнозований чистий дохід підприємства на 2012 рік, тис.грн. при здійсненні екоорієнтованої діяльності	π	2 542 982,48
Витрати на природоохоронну діяльність за звітний період, тис.грн	$C_{природ}$	126 493,61
Відсоток дольової участі правління в діяльності компанії, %	D	1,5%
Середня величина чистого доходу підприємства за 2004–2011 роки, тис.грн	$P_{сер}$	2 517 804,44
Ймовірність отримання чистого прогнозованого доходу (p) при реалізації стратегії екоорієнтованого розвитку	p_1	0,75
Ймовірність отримання чистого прогнозованого доходу (p) при невиконанні стратегії екоорієнтованого розвитку	p_0	0,25
Діючий відсоток винагороди, який залишається на підприємстві	w_{∂}	8,7%

* Складено автором на основі літературних джерел [112, 107].

Так, максимально допустимий відсоток винагороди який акціонер буде згодний залишити у розпорядженні правління при здійсненні ним екоорієнтованої діяльності, розраховуємо за формулою 2.15:

$$w_1^P = 1 - \frac{0,25}{0,75} (1 - 0,087) = 69,6 \%$$

Мінімально допустимий відсоток винагороди, при якому правління погодиться на умови акціонера та реалізовуватиме екоорієнтовану діяльність, розраховуємо за формулою 2.18:

$$w_1^A = \frac{126\,463,61}{0,75 \cdot 2\,542\,982,44 \cdot \left[1 + 0,015 \cdot \left(\frac{2\,542\,982,44 \cdot 0,75}{2\,517\,804,44} - 1\right)\right] - 0,25 \cdot 2\,542\,982,44 \cdot \left[1 + 0,015 \cdot \left(\frac{2\,542\,982,44 \cdot 0,25}{2\,517\,804,44} - 1\right)\right]} \cdot 100 = 10 \%$$

Отримані результати свідчать, що максимальний відсоток, на який погодиться акціонер становить 69,6 %, а мінімальний відсоток, при якому правління погодиться здійснювати екодіяльність, становить 10 % від чистого прибутку. Необхідно відмітити, що знайдені відсотки винагороди дозволяють визначити лише граничні значення, на які погодиться акціонер та правління відповідно, а не оптимальні. Тому головним завданням акціонерів є встановлення такого відсотка, який би задовольнив правління (у даному випадку не менше 10 %) та стимулював до здійснення екоорієнтованої діяльності. У свою чергу, правління може вимагати збільшення даного відсотка винагороди, але до певної межі (у даному випадку 69,6 %). Тому правлінню та акціонерам необхідно знаходити певний компроміс при встановленні відсотків винагороди за результати екоорієнтованої діяльності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Теоретико-методичні висновки отримані при дослідженні та поглибленні принципів реалізації механізму екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки можна звести до наступних:

1. На основі існуючих теоретичних підходів до визначення структури механізму екологічного аудиту та з урахуванням особливостей функціонування корпоративного сектору економіки розроблено структурно-функціональну модель організаційно-економічного механізму екологічного аудиту промислових підприємств корпоративного сектору економіки.

2. Запропонована відповідна система інструментів із метою забезпечення ефективного функціонування екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки автором. Так, для підвищення мотивації впровадження системи екологічного аудиту в корпоративному секторі економіки пропонується запровадити національний фондовий індекс стійкого розвитку, до бази розрахунку якого доцільно включати вітчизняні промислові акціонерні підприємства, які мають високий та середній рівень екологічного рейтингу.

3. Проведена оцінка рівня екологічного рейтингу ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе», ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Енергомашпецсталь», ПАТ «Дніпроспецсталь», ПАТ «Сумський завод «Насосенергомаш» дозволяє зробити висновок, що система корпоративного екологічного менеджменту та аудиту даних підприємств має можливості розвитку та вдосконалення. Майже всі розглянуті підприємства отримали достатній рівень екологічного рейтингу, що свідчить про формальну відповідність природоохоронним вимогам з боку розглянутих підприємств.

4. Проведений аналіз взаємозв'язку рентабельності акціонерного капіталу та значення еколого-економічного рейтингу дозволив зробити висновок, що зі збільшенням еколого-економічного рейтингу рентабельність акціонерного капіталу також збільшується.

5. На основі запропонованого у розділі 2.3 підходу до визначення розміру винагороди, прийнятого як для правління підприємства, так і для акціонерів,

було розраховано критичні значення відсотків винагород при здійсненні екодіяльності на прикладі ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» з метою врегулювання взаємовідносин між власниками та менеджментом акціонерного товариства та підвищення рівня мотивації до екологічно орієнтованого корпоративного управління.

Матеріали розділу 3 опубліковані в роботах [149, 151, 153, 154, 156, 157, 159, 160, 186, 190].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі проведених досліджень запропоновано нове вирішення науково-практичного завдання, яке полягає в удосконаленні організаційно-економічних засад екологічного аудиту в КСЕ, механізмів його реалізації, які базуються на визначенні специфіки діяльності промислових підприємств КСЕ та удосконаленні економічних методів регулювання екологічної діяльності.

Результати дисертаційного дослідження є підставою для таких висновків.

1. Установлено, що негативні тенденції у сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища значною мірою обумовлені діяльністю промислових підприємств КСЕ, відсутньою або неефективною системою екологічного аудиту. Акціонерні підприємства – це переважно великі промислові об'єднання машинобудівного та металургійного комплексів, нафтохімічної галузі і частка їх у виробництві продукції становить 80–85 %, у забрудненні довкілля – 50–60 %. Вирішення цієї проблеми може бути забезпечене удосконаленням існуючих механізмів впровадження та реалізації системи екологічного аудиту на основі корпоративно орієнтованих методів впливу.

2. На основі системного аналізу, узагальнення існуючих підходів до визначення сутності та змісту поняття «екологічний аудит» запропоновано авторське визначення поняття «екологічний аудит в КСЕ». З метою поглиблення та конкретизації визначеного поняття розширено класифікацію видів екологічного аудиту в КСЕ. У рамках чого додатково до існуючих передбачаються такі його види, як: внутрішньоініціативний та зовнішньоініціативний, законодавчо обов'язковий та корпоративно обов'язковий – залежно від ініціатора його проведення; аудит екологічного ризику та аудит еколого-економічного рейтингу підприємства – залежно від його змісту, що дозволяє більш системно та комплексно враховувати особливості функціонування КСЕ у процесі проведення екологічного аудиту.

3. Розвинуті теоретико-методичні підходи до визначення екологічно орієнтованих функцій, повноважень та напрямків діяльності загальних зборів

акціонерів, спостережної ради, правління та ревізійної комісії, які будуть сприяти екозбалансованому, екобезпечному розвитку акціонерних товариств та забезпечувати впровадження та реалізацію системи екологічного аудиту в КСЕ.

4. Удосконалено науково-методичний підхід до визначення рівня еколого-економічного рейтингу промислового підприємства КСЕ, який передбачає аналіз показників економічного іміджу, ефективності екологоорієнтованого корпоративного управління та оцінку еколого-економічних ризиків. При цьому обґрунтовується необхідність врахування таких видів екологічних ризиків діяльності промислових підприємств КСЕ, як еколого-аудиторський ризик та ризик неотримання соціальної ліцензії. Зазначений підхід до визначення еколого-економічного рейтингу дозволяє дослідити перспективи залучення інвестицій на реалізацію екологічно безпечної діяльності та визначити можливості участі підприємства у світових фондових індексах та інвестиційних портфелях.

5. У рамках формування мотиваційного механізму реалізації екологічного аудиту в КСЕ запропоновано методичний підхід до моделювання системи екологічно орієнтованих внутрішньокорпоративних відносин, яка передбачає узгодження інтересів власника та менеджменту підприємства шляхом визначення критичних значень відсотка винагороди за результати діяльності акціонерного товариства. На основі такого підходу було визначено критичні значення відсотків винагород при здійсненні екодіяльності на прикладі ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе». Так, мінімальний відсоток, при якому правління погодиться здійснювати екодіяльність, становить 10 %, а максимальний відсоток, на який погодиться акціонер, становить 69,6 %.

6. Запропонована структурно-функціональна модель організаційно-економічного механізму проведення екологічного аудиту в КСЕ, яка поряд із традиційними складовими враховує корпоративну специфіку: розподіл конкретних функцій, повноважень та завдань за органами управління акціонерного товариства щодо здійснення екологічного аудиту в КСЕ; мотиваційний механізм; механізм розподілу прибутку. З метою забезпечення самофінансування проведення екологічного аудиту обґрунтовано необхідність

створення внутрішньокорпоративного екологічного фонду підприємства, визначено джерела його формування та нормативи відрахувань до нього. У процесі апробації запропонованого підходу було розраховано, що орієнтовний розмір екологічного фонду на ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» у 2009 році становить – 231830,2 тис. грн, у 2010 році – 213919,1 тис. грн, у 2011 році – 236847,7 тис. грн.

7. Із метою підвищення мотивації впровадження системи екологічного аудиту в КСЕ запропоновано методичний підхід до визначення національного фондового індексу стійкого розвитку, за даними екологічного аудиту в КСЕ, який передбачає урахування економічних, екологічних та соціальних аспектів діяльності вітчизняних промислових підприємств КСЕ.

8. У процесі практичної апробації розробленого науково-методичного підходу до визначення еколого-економічного рейтингу промислових підприємств КСЕ було розраховано еколого-економічний рейтинг ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе» порівняно з іншими підприємствами машинобудівної галузі. Так, він становить 2,27 бала, що відповідає достатньому рівню та формує передумови вдосконалення системи екологічного аудиту з позицій: розширення об'єктів та завдань екологічного аудиту; дотримання принципу комплексності при проведенні; систематизації екологічної звітності компанії; удосконаленні системи інформування акціонерів та зацікавлених осіб підприємства про результати екодіяльності.

9. Отримані автором наукові результати є вагомим внеском у розвиток теоретико-методологічних та методичних рекомендацій, спрямованих на формування та ефективне функціонування організаційно-економічного механізму проведення екологічного аудиту в КСЕ, що буде сприяти екологоорієнтованому розвитку акціонерних підприємств, підвищенню рівня їх еколого-економічного рейтингу та конкурентоспроможності на світових ринках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Н. Н. Ресурсно-экологическая безопасность предприятия / Н. Н. Андреева, С. К. Харичков. – Одесса : ИПРЭЭИ НАН Украины, 1996. – 80 с.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / пер с англ. ; под ред. Ю. Н. Каптуревского. – СПб : Изд-во “Питер”, 1999. – 416 с.
3. Бабина Ю. В. Экологический менеджмент / Ю. В. Бабина, Э. А. Варфоломеева. – М. : ИД «Социальные отношения», 2002. – 314 с.
4. Бакаев А. А. Экспертные системы и логическое программирование / А. А. Бакаев, В. И. Гриценко, Д. Н. Козлов. – К. : Наукова думка, 1992. – 216 с.
5. Балацкий О. Ф. Экология и экономика / О. Ф. Балацкий, Л. Г. Мельник, Н. В. Ярош и др. – К. : Урожай, 1986. – 112 с.
6. Балдин К. В. Риск-менеджмент : учебное пособие / К.В. Балдин. – М. : Эксмо, 2006. – 368 с.
7. Белов Г. В. Экологический менеджмент предприятия / Г. В. Белов. – М. : Логос, 2006. – 435 с.
8. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: Учебный курс / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 1999. – 528 с.
9. Бойко О.Ю. Організаційно-економічні основи екологізації корпоративного управління : автореферат дис. ... канд. екон. наук / О. Ю. Бойко. – Суми : Сумський державний університет, 2002. – 21 с.
10. Бойко Ю. Ю. Акціонерні товариства в Україні: Практичний посібник // Ю. Ю. Бойко, І.В. Мельник, А.О. Радченко та інші. – К. : АДС УМКЦентр, 2011. – 280 с.
11. Боронос В. М. Оцінка використання асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища / В. М. Боронос, М. А. Деркач, М. В. Костель // Механізм регулювання економікою. – 2010. – № 4. – С. 59–66.
12. Бурега В. В. Социально-адекватный менеджмент. В поисках новой парадигмы / В. В. Бурега. – К. : Издательский центр «Академія», 2001. – 272 с.
13. Буркинский Б. В. Екологічні чинники економічного зростання / Б. В. Буркинский // Экономические инновации. – 2000. – Вып. 7. – С. 5–14.

14. Буркинський Б. В. Економічні проблеми природопольовання / Б. В. Буркинський, Н. Г. Ковалева. – Київ : Наукова думка, 1995. – С. 132–137.

15. Буркинський Б. В. Природопольовання: основи економіко-екологічної теорії / Б. В. Буркинський, В. М. Степанов, С. К. Харичков. – Одеса : ИПРЭЭИ НАН України, 1999. – 350 с.

16. Буторина М. В. Інженерна екологія і екологічний менеджмент : учебник / [М. В. Буторина, Л. Ф. Дроздова, Н. И. Иванова и др.] ; под ред. Н. И. Иванова, И. М. Фади́на. – Изд. 3-е. – М. : Логос, 2011. – 520 с.

17. Бухвалов А. В. Корпоративне управління: питання оцінки російських компаній / А. В. Бухвалов, О. В. Бандалюк, И. В. Березинец, Д. Л. Волков, Т. А. Гаранина, Ю. Б. Ильина; под ред. А. В. Бухвалова; Высшая школа менеджмента СПбГУ. – СПб.: Изд-во «Высшая школа менеджмента», 2012. – 328 с.

18. Веклич О. А. Еколого-економічні суперечності / О. А. Веклич. – К. : Наук. думка, 1991. – 144 с.

19. Веклич О. О. Економічні суперечності сучасного природокористування: автореф. дис.. докт. екон. наук: 08.01.01 / НАН України, Інститут економіки. – К., 1999. – 35 с.

20. Веклич О. О. Теоретичні засади еколого-економічної моделі ринкової реформи в Україні / О. О. Веклич // Економічні інновації. – 2000. – Вип. 7. – С. 95–99.

21. Верба В. А. Організація консалтингової діяльності : навч. посіб. / В. А. Верба, Т. І. Решетняк. – К. : КНЕУ, 2000. – 244 с.

22. Відомості Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Положення про функціонування фондових бірж від 19.12.2006 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2006. – № 1542 – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0035-07>.

23. Вінник О. М. Акціонерне право : навчальний посібник / За ред. проф. В. С. Щербини– К. : Атіка, 2000. – 544 с.

24. Галушкіна Т. П. Організаційний механізм впровадження екологічної стандартизації та сертифікації в Україні / Т. П. Галушкіна, Є. Г. Гордійчук // матеріали наук.-практ. конф. «Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища». – Львів : Національний лісотехнічний університет України, 2005. – С.31–32.

25. Галушкіна Т. П. Концептуальні основи та організаційно-економічний механізм екологічного менеджменту в Україні: автореф. дис.. докт. екон. наук: 08.08.01 / НАН України, РВПС. – К., 2001. – 37 с.

26. Галушкіна Т. П. Концепция становления экологического менеджмента в Украине / Т. П. Галушкіна // Экономические инновации. – 2000. – Вып. 7. – С. 100–107

27. Галушкіна Т. П. Економіка природокористування / Т. П. Галушкіна. – Харків : Бурун Книга, 2009. – 321 с.

28. Грабовецкий Б. Є. Основи математичного прогнозування: навчальний посібник / Б. Є. Грабовецкий. – Вінниця : ВФ ТАНГ, 2000. – 209 с.

29. Грещак М. Г. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. посібник / М. Г. Грещак, О. М. Гребешкова, О. С. Коцюба ; за ред. М. Г. Грещака. – К. : КНЕУ, 2001. – 228 с.

30. Гуриев С. Конспекты лекций по теории контрактов [Электронный ресурс] / С. Гуриев, А Бремзен.– Режим доступа: http://fir.nes.ru/~sguriev/teaching/lec_contracts.pdf.

31. Гусева Т. В., Дайман С. Ю. Особенности оценки экологической обстановки на промышленной площадке и в импактной зоне промышленного объекта: тез. докл. «Экологические проблемы промышленных регионов», (Екатеринбург, 7–9 июня 1999 г.). – Екатеринбург, 1999. – С. 111.

32. Дайман С. Ю. Система экологического менеджмента для практиков / [С. Ю. Дайман, Т. В. Островкова, Е. А. Заика, Т. В. Сокорнова] ; под. ред. С. Ю. Даймана. – М. : Изд-во РХТУ им. Д.И. Менделеева, 2004. – 248 с.

33. Данілишин Б. М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б. М. Данілишин, С. І. Дарагунцов, В. С. Міщенко та ін. – К. : РВПС України, 1999. – 716 с.
34. Діловий імідж України. Інтеграція у світовий економічний простір // Іміджевий альманах / гол. ред. Л. М. Авраменко. – К. : Діловий партнер, 2004. – 705 с.
35. Демь А. Корпоративное управление / А. Демб, Ф. Нойбауер. – К. : Основы, 1997. – 170 с.
36. Деєва Н.Е. Корпоративне управління і фінансовий ринок: проблеми теорії та практики: монографія / Н. Е. Деєва; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецька, 2011. – 524 с.
37. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища : навч. посіб. / Джигирей В. С. – К. : Знання, 2000. – 203 с.
38. Довгань Л. Є. Корпоративне управління / Л. Є. Довгань, В. В. Пастухова, Л. М. Савчук // навчальний посібник. – К. : Кондор, 2007. – 180 с.
39. Довідник з питань економіки та фінансування природокористування і природоохоронної діяльності. – К. : Геопринт, 2000. – 412 с.
40. Долгопятова Т. Г. Развитие российской модели корпоративного управления в 2000-е годы: эмпирический анализ изменений на микроуровне : Препринт WP1/2010/06 / Т. Г. Долгопятова ; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М. : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 48 с.
41. ДСТУ ISO 14010–97. Настанови щодо здійснення екологічного аудиту. Загальні принципи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iso.staratel.com/ISO14000/Doc/index.html>.
42. Євтушевський В. А. Основи корпоративного управління: навч. посіб. – К. : Знання-Прес, 2002. – 317 с.
43. Закон України «Про акціонерні товариства» прийнятий постановою ВР від 06.07.2010 № 514-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.
44. Закон України «Про екологічний аудит», прийнятий постановою ВР від 24.06.2004 № 1862-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 45. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

45. Закон України «Про екологічну експертизу» прийнятий постановою ВР від 09.02.1995 № 45/95-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

46. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятий постановою ВР від 26.06.91 №1268-12 // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 41. – С. 547.

47. Зуєв В. А. Законодавство про екологічний аудит: перспективи систематизації / Зуєв В. А. // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. – К., 1999. – С. 446-450.

48. Иббатулин У. Г. Рынок экологических услуг: экологический аудит / Иббатулин У. Г., Иббатулина С. М. // Экономика природопользования. ВИНТИ –2001. – № 1. – С.64–68.

49. Известны причины аварии в Мексиканском заливе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.utro.ua>.

50. Ілляшенко С. М. Формування ринку екологічних інновацій: економічні основи управління / С. М. Ілляшенко, О. В. Прокопенко: монографія / За ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2002. – 250 с.

51. Ілляшенко С.М. Екологічний маркетинг / С. М. Ілляшенко, О. В. Прокопенко// Економіка України. – 2003. – № 12. – С.56–61.

52. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: навчальний посібник. – 2-ге вид., доп. Перероб. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 220 с.

53. Ілляшенко С. М. Управління екологічними ризиками інновацій: монографія / С. М. Ілляшенко, В. В. Божкова. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 214 с.

54. Калинычева В. Экологический рейтинг как инструмент влияния [Електронний ресурс] / В. Калинычева. – Режим доступу : <http://www.r52.ru/index.phtml?rid=12&fid=10&sid=27&nid=41319>.

55. Карпов О. Бути екологічному аудиту / О. Карпов // Україна і світ сьогодні. – 2001. – 15–21 вересня. – С. 3.

56. Кислый В. Н. Экологизация управления предприятием: монография. / Кислый В. Н., Лапин Е. В., Трофименко Н. А. – Сумы : ВТД «Университетская книга», 2002. – 233 с.

57. Коваленко О. В. Розвиток корпоративно-інтегрованих агроформувань: зарубіжний досвід і українська практика / О. В. Коваленко // Економіка та управління. – 2011. – № 1. – С. 116–120.

58. Кожушко Л. Ф. Екологічний менеджмент: піручник / Кожушко Л. Ф., Скрипчук П. М. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 432 с

59. Коротков Э. М. Корпоративная социальная ответственность: учебник для бакалавров / Э. М. Коротков, О. Н. Александрова, С. А. Антонов [и др.] ; под ред. Э. М. Короткова. – М. : Издательство Юрайт, 2012. – 445 с.

60. Круглов М. И. Стратегическое управление компанией. – М. : Русская Деловая Литература, 1998. – 768 с.

61. Лапечук П. І. Економічне регулювання охорони природи / П. І. Лапечук, А. В. Чупис, О. Л. Кашенко, М. Х. Шершун. – К. : Урожай, 1994. – 160 с.

62. Лопатин В. Н. Менеджмент и маркетинг в экологии и природопользовании / Лопатин В. Н. – М. : НИИ-ПРИРОДА. – 2001. – 326 с.

63. Лук'янихін В. О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком: монографія. / Лук'янихін В. О. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2002. – 314 с.

64. Лука'нова В. В. Економічний ризик: навч. посіб. / В. В. Лука'нова, Т. В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.

65. Лукьянихин В. А. Учет экологических затрат в системе управления предприятиями / Лукьянихин В. А. Кирсанова Т. А. // Вісник СумДУ. – 2001. – № 6(27)–№ 7(28). – С.89–100.

66. Мазлова Е. А. Практика экологического менеджмента для нефтегазовых предприятий / Мазлова Е. А., Мещеряков С. В. – М. : ИД «НООСФЕРА», 2004. – 229 с.

67. Максимів Л. І. Теоретичні основи обліку довкілля / Л. І. Максимів // Науковий вісник державного лісотехнічного університету: збірник науково-технічних праць. – 1999. – Вип. 9.13. – С. 138–150.

68. Максимів Л. І. Формування екологічного обліку та аудиту / Л. І. Максимів // Науковий вісник державного лісотехнічного університету. – 1999. – Вип. 9.3 – С. 97–102.

69. Максимів Л. І. Екологічний облік: проблеми формування та перспективи застосування // Вісник Сумського державного аграрного університету. – 2001. – №2. – С. 209–213.

70. Малишева Н. Р. Проблеми та перспективи правового регулювання організації та здійснення екологічного аудиту в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrecoaudit.com/articlesarchive.php>

71. Мартыненко Н. М. Основы менеджмента / Н. М. Мартыненко. – К. : Каравелла, 2003. – 496 с.

72. Марьин Е. В. Организационно – правовой механизм экологического аудита : монография / Марьин Е. В. ; предисл. Т. В. Золотниковой. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 192 с.

73. Матеріали офіційного сайту Державного Управління Екології та Природних Ресурсів в Сумській області: «Регіональну доповідь про стан навколишнього природного середовища в Сумській області у 2010 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eco.sumy.ua/>.

74. Матеріали офіційного сайту рейтингового агентства Innovest's. Innovest's Rating Methodology [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.csrwire.com/pdf/Research_Rating_Methodology.pdf.

75. Матеріали офіційного сайту рейтингового агентства NERAX. NERAX-Eco – семейство экологических фондовых индексов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.biodat.ru/nera/ecoind/>.

76. Матеріали офіційного сайту фондових індексів FTSE Group. FTSE4Good Index Series: Add Values to Your Investment. – London: FTSE, 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ftse.com/>.

77. Матеріали офіційного сайту фондового індексу The Dow Jones Sustainability World Index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sustainabilityindexes.com/>

78. Матеріали офіційного сайту фондової біржі RTS: «Будущее социально ответственного инвестирования в России: результаты совместного проекта Московской школы Управления СКОЛКОВО и биржи РТС», 28 июля 2011г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fs.rts.ru/f/1440/rts-skolkovo-sustainable-index-development-28.pdf>.

79. Матеріали офіційного сайту фондової біржі RTS: «Разработка и внедрение первого российского индекса устойчивого развития», 27 июня 2011г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fs.rts.ru/f/1354/index-skolkovo.pdf>.

80. Мишурова И. В. Управление мотивацией персонала: учебно-практическое пособие / И. В. Мишурова. – Изд. 3-е, испр. И доп. – Ростов н/Д : Издательский центр «МарТ»; Феникс, 2010. – 271 с. – (Высшее образование).

81. Международный стандарт ISO 14001 Системы экологического менеджмента – Требования и руководство по применению Второе издание 15.11.2004 г.

82. Мельник Л. Г. Принципы экологического развития // Экономика Украины. – 1996. – № 2. – С. 70–79.

83. Мельник Л. Г. Экологическая экономика: учебник. – Сумы : Изд-во “Университетская книга”, 2001. – 350 с.

84. Мельник Л. Г. Экономика природопользования: учебник под ред. Л. Хенса, Л. Мельника, Э. Буна. – К. : Наукова думка, 1998. – 481 с.

85. Мельника Л. Г. Экономика предприятия : учебное пособие / под. общ. ред. Л. Г Мельника. – 2-е изд., испр. – Сумі : ИТД «Университетская книга», 2003. – 638 с.

86. Методичні рекомендації щодо підготовки, здійснення та оформлення звіту про екологічний аудит Міністерства охорони навколишнього природного середовища України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.menr.gov.ua/documents/5_1149506489_Metodrec.rar.

87. Методологические и аналитические основы экологического аудирования в Российской: учеб. пособие. Ч.1. / [А. М. Карелов, Г. А.Беллер, В. М. Бусыгина и др.]; под ред. Карелова А. М. – Москва, 1998. – 525 с.

88. Мішенін Є. В. Екологічний аудит сільськогосподарського землекористування (організаційно-економічні засади) / Є. В. Мішенін, Т. І. Пізняк // монографія – Харків : «Бурун і К», 2012. – 176 с.

89. Мишенин Е. В. Маркетинговый экологический аудит / Е. В. Мишенин, Т. И. Пизняк // Вісник Сумського національного аграрного університету Серія «Економіка та менеджмент». – 2003. – № 3–4. – С.102-108.

90. Мишенин Е. В. Эколого-экономический анализ как комплексная категория оценки экологически устойчивого развития / Е. В. Мишенин, Т. В. Токарева // Экологическая экономика и управление. Т. 2. Экономика для экологии. – Сумы, ИПП "Мрія-1" ЛТД, 1997. – С. 125–129.

91. Мишенин Е. В. Экономический механизм экологизации производства / Мишенин Е. В., Семененко Б. А., Мишенина Н. В. – Сумы : ИПП “Мрія-1” ЛТД, 1996. – 140с.

92. Мишенина Н. В. Экономические аспекты экологизации производства / Н. В. Мишенина, Е. В. Мишенин, Б. А. Семененко, С. Н. Ильяшенко. – Сумы : СумГУ, 1996. – 92 с.

93. Неженцев С. В. Запровадження екологічного аудиту як механізм поліпшення екологічного стану природного середовища [Електронний ресурс] / С. В. Неженцев, Й. Д. Маяков. – Режим доступу: <http://ecoaudit.com.ua/index.php?go=Pages&in=view&id=8>

94. Никитина А. Т. Основы экологического аудита / А. Т. Никитина, С. А. Степанова. – М. : МНЭПУ, 2001. – 390 с.

95. Нуоффер Г. Экологический аудит на предприятии / Г. Нуоффер, Л. Ушарова // Мировая экономика и междунар. отношения. – 1997. – № 1. – С. 144–146.

96. Нуреев Р. М. Экономические субъекты постсоветской России (институциональный анализ): десять лет спустя. Часть II. Российские фирмы. /

Под редакцией д.э.н. проф. Р. М. Нуреева. Серия «Научные доклады: независимый экономический анализ», № 212, часть II. Москва, Московский общественный научный фонд, 2010, 156 с.

97. Одегов Ю. Г. Мотивация персонала / Ю. Г. Одегов, Г. Г. Руденко, С. Н. Апенько, А. И. Мерко / учебное пособие. Практические задания (практикум). – М. : Издательство «Альфа-Пресс», 2010. – 640 с.

98. Осмоловский В. В. Теория анализа хозяйственной деятельности: учеб. / В. В. Осмоловский, Л. И. Кравченко, Н. А. Русак и др. ; под общ. Ред. В. В. Осмоловского. – Мн. : Новое знание, 2001. – 318 с.

99. Основные принципы создания и публикации экологических рейтингов в россии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://old.de.msu.ru/~vart/doc/gef/GEF_A/A11/A1_1_05.html

100. Офіційний сайт Global Reporting Initiative (GRI). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.globalreporting.org/languages/russian/Pages/default.aspx>.

101. Офіційний сайт Державної екологічної інспекції в Сумській області. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dei.sumy.ua/>.

102. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів. Екологічний паспорт Сумської області 2004–2011 роки. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dei.sumy.ua/>.

103. Офіційний сайт ПАТ «Дніпроспецсталь». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dss-ua.com>.

104. Офіційний сайт ПАТ «Енергомашспецсталь». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.emss.ua/>.

105. Офіційний сайт ПАТ «Мотор Січ». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.motorsich.com/>.

106. Офіційний сайт ПАТ «Насосенергомаш». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nempump.com/ru/company>.

107. Офіційний сайт ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://frunze.com.ua/>.

108. Офіційний сайт ПАТ «Сумихімпром». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sumykhimprom.com.ua>.

109. Офіційний сайт української фондової біржі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrse.kiev.ua/>.

110. Офіційний сайт фондової біржі ПФТС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pfts.com/uk/>.

111. Офіційні відомості про діяльність ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе». Звіт про проведення екологічного аудиту ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»

112. Офіційні дані Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smida.gov.ua/>.

113. Офіційні дані Державної служби статистики в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

114. Офіційні дані статистичної служби Європейського союзу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ec.europa.eu/eurostat>.

115. Офіційні дані з сайту Головного управління статистики в Сумській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/>

116. Павлов В. І. Відтворення земельних ресурсів сільськогосподарського використання / В. І. Павлов, О. М. Мельник, Ю. Г. Фесіна // Монографія. – Рівне, НУВГП, 2011. – 187 с.

117. Павлов В. І. Перспективи впровадження інноваційного механізму державно-приватного партнерства у природоохоронній діяльності / В. І. Павлов, О. О. Ляхович // Рациональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України: матеріали V Пленуму Спілки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. редакцією В. В. Оскольського – К., 2011. – С. 184–193.

118. Павлов В. І. Транскордонні загрози екологічній безпеці водних ресурсів регіону / В. І. Павлов, О. О. Ляхович // Рациональне природокористування – важлива умова ноосферного розвитку України : матеріали V Пленуму Спілки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. редакцією В. В. Оскольського – К., 2011. – С. 126–135.

119. Павлов В. І. Пріоритетні напрями реалізації природно-ресурсного потенціалу Волинської області / В. І. Павлов, К. М. Федина // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: збірник наукових праць : Випуск XVII, №3. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2011. – С.273–283

120. Павлов В. І. Тимчасові рекомендації з оптимізації водо-регулювання осушуваних земель у проектах будівництва й реконструкції водогосподарсько-меліоративних об'єктів / Рокочинський А. М., Павлов В. І., Фроленкова Н. А. – НУВГП. – Рівне, 2010. – 50 с.

121. Павлов В. І. Відтворення родючості деградованих ґрунтів при вирощуванні енергетичних культур / В.І. Павлов, Т.С. Веремеєнко // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: збірник наукових праць : Випуск XVI, №2. – Київ, СЕУ/ Рівне, НУВГП, 2010. – С. 453–460

122. Павлов В. І. Формування та реалізація інноваційного потенціалу на підприємстві видобувної промисловості / В. І. Павлов, О. О. Ляхович // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Збірник наукових праць : Випуск XVI, №2. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2010. – С. 214–224.

123. Павлов В. І. Впровадження екологічно чистого виробництва як основи сталого просторового розвитку / В. І. Павлов, О. Ф. Рижков, О. П. Полінчук // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону : фінансова політика та інвестиції: збірник наукових праць : Випуск XVI, №4. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2010. – С. 441–449

124. Павлов В. І. Тенденції економічного розвитку та екологічна безпека регіону / В. І. Павлов, С. О. Лукін // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: збірник наукових праць : Випуск XVI, №4. – Київ, СЕУ / Рівне, НУВГП, 2010. – С. 430–441

125. Павлов В. І. Інститути та інституції аграрного природокористування: регіональний вимір / В. І. Павлов, В. М. Заремба, Ю. Г. Фесіна // Монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 212 с.

126. Павлов В. І. Інституціональне середовище в сфері аграрного природокористування: теорія, практика, напрями вдосконалення / В. І. Павлов, В. М. Заремба // Колективна монографія. Стратегія розвитку і реалізації потенціалу АПК – Житомир : Житомирське обласне об'єднання громадської організації „Спілка економістів України”, 2008. – С. 307–314

127. Павлов В. І. До питання сталого просторового розвитку регіону / В.І. Павлов, Н.В. Павліха / Розвиток продуктивних сил України: від В. І. Вернадського до сьогодні: матеріали міжнародної наукової конференції. м. Київ, 20 березня 2009р.: У 3-х частинах / РВПС України НАН України. – К. : РВПС України НАН України, 2009. – Ч.3 – С. 58–60.

128. Пвлов В. І. Інвестиційно-інноваційна компонента сталого просторового розвитку регіону / В. І. Павлов // Проблеми інтеграції науково-освітнього інтелектуального потенціалу державотворчого процесу: збірник наукових праць. Випуск V, „Україна – Туреччина”. – Тернопіль : ТДТУ, 2007. – С. 119–227.

129. Павлов В. І. Роль і значення природних ресурсів у регіональному розвитку / В. І. Павлов // Збірник наукових праць «Вісник НУВГП». Випуск 4 (44), Серія «Економіка. Частина 4. Проблеми, механізми ті інвестиційне забезпечення раціонального природокористування». – Рівне, НУВГП, 2008. – С. 247–252.

130. Павлов В. І. Фінансові аспекти корпоративного управління / В. І. Павлов, О. А. Мишко / Економіка: Наукові праці Національного університету харчових технологій. – К. : НУХТ, 2007. – С. 81–83.

131. Павлов В. І. Модель інвестиційної привабливості корпоративних підприємств регіону / В. І. Павлов, О. А. Мишко / Фінансові механізми сталого економічного розвитку: збірник наукових праць. – Харків : ХІБМ, 2007. – С. 57–64.

132. Панов Е. В. Маркетинговый аудит предприятий как фактор повышения рентабельности продукции: тезисы докладов науч.-практ. конф. «Региональная стратегия устойчивого социально-экономического роста». – Ч.2. – Екатеринбург : Институт экономики УрОРАН, 1998. – С. 57–60.

133. Папенова К. В. Экономика природопользования : учеб. / под ред. К. В. Папенова. – М. : ТЕИС, ТК Велби, 2010. – 928 с.

134. Пахомова Н. В. Экологический менеджмент / Н. В. Пахомова, А. Эндрес, К. Рихтер. – СПб : Питер, 2003. – 544 с.

135. Пізняк Т. І. Аудит у системі екологічного менеджменту / Пізняк Т. І. // Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія: Фінанси і кредит. – 2000. – Випуск 2. – С.221–225.

136. Пізняк Т. І. Організаційно-економічні основи формування системи екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування : автореферат кандидата економічних наук : спец. 08.00.06 / Тетяна Іванівна Пізняк. – Суми, 2008. – 21 с.

137. Пизняк Т. И. Теоретические подходы к формированию стратегии промышленного предприятия / Т. И. Пизняк, Г. М. Пидлисецкий // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка та менеджмент. – 2008. – №4(28). – С. 75–80.

138. Пізняк Т. І. Організаційно-економічні основи екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування / Т. І. Пізняк, Є. В. Мішенін // Управління земельними ресурсами в умовах відкритої економіки : зб. наук. пр. – Львів : ПП «Арал», 2009. – С. 140–144.

139. Пізняк Т. І. Стратегія як інструмент боротьби з кризою в умовах ринкової економіки / Т.І. Пізняк // Технології XXI століття : матеріали 15 міжнар. наук.-практ. конф. – Суми : СНАУ, 2009. – С. 65

140. Пізняк Т. І. Екологізація маркетингової діяльності в сфері сільськогосподарського землекористування / Т. І. Пізняк, Є. В. Мішенін // Маркетинг інновацій та інновації в маркетингу: зб. тез доп. Третьої міжнар. наук.-

практ. конф. (1–3 жовтня 2009 р.). – Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2009. – С. 148–150.

141. Пізняк Т. І. Проблеми функціонування консалтингових екоаудиторських фірм в умовах ринкової економіки / Т. І. Пізняк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка та менеджмент. – 2009. – №12(38). – С. 120–126.

142. Пізняк Т. І. Методичні підходи до оцінки вартості послуг консалтингових агроекоаудиторських фірм / Т. І. Пізняк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Фінанси та кредит. – 2009. – №2. – С. 297–305.

143. Пізняк Т. І. Проблеми розвитку організаційно-економічного механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування / Т. І. Пізняк, Є. В. Мішенін // Міжнар. ж-л «Механізм регулювання економіки». – 2010. – №3 (Т.1). – С. 46–52

144. Пізняк Т. І. Формування та реалізація маркетингового екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування / Т. І. Пізняк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка та менеджмент. – 2010. – № 6/1 (41). – С. 162–168.

145. Пізняк Т. І. Екологоорієнтована стратегія росту для сільськогосподарських підприємств / Т. І. Пізняк // Технології XXI століття: матеріали 16 Міжнар. наук.-метод. конф. – Суми : СНАУ, 2010. – С. 123–124.

146. Пізняк Т. І. Еколого-економічна оцінка сільськогосподарського землекористування в системі ринкового управління агрогосподарюванням / Т. І. Пізняк, Є. В. Мішенін // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – №1. – С. 212–224.

147. Пізняк Т. І. Стратегічні пріоритети розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах світової фінансово-економічної кризи / Т.І. Пізняк // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка та менеджмент. – 2012. – №3 (51). – С. 23–28.

148. Підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах та забезпечення захисту прав інвесторів (Зелена книга): проект Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.center.gov.ua/>

149. Пімоненко Т. В. Теоретико-прикладні аспекти мотивації екологічно орієнтованого корпоративного управління / О. Ю. Чигрин, Т. В. Пімоненко // Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону : монографія / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 480–492.

150. Пімоненко Т. В. Обґрунтування впровадження екологічного аудиту в Україні / Т. В. Пімоненко, Т. В. Руденко, К. О. Терещенко // Економічні проблеми сталого розвитку : тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів та студентів факультету економіки та менеджменту присвяченої дню науки в Україні (19–23 квітня 2010 р.) / Відп. за вип. А.Ю.Жулавський. – Суми : СумДУ, 2010. – Ч.ІІ. – С. 138–139.

151. Пімоненко Т. В. Визначення ефективності впровадження корпоративного екологічного аудиту / Т.В. Пімоненко // Механізм регулювання економікою. – 2011. – № 4. С. 209–217.

152. Пімоненко Т. В. Економічний ефект впровадження системи екологічного менеджменту та аудиту на промислових підприємствах / Т. В. Пімоненко // Економіка та менеджмент: перспективи розвитку : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18-20 травня 2011 р. / за заг. ред. : О. В. Прокопенко, М.Ю. Троян. – Суми : СумДУ, 2011. – Т.2. – С. 151–152.

153. Пімоненко Т. В. Європейський досвід впровадження системи екологічного менеджменту та аудиту / Т. В. Пімоненко // «Україна – Чехія – ЄС: сучасний стан та перспективи» збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, Херсон-Прага : ПП Вишемирський В.С., 2012. – С. 115–119.

154. Пімоненко Т. В. Корпоративний екологічний аудит: сутнісно-змістовна характеристика / Т. В. Пімоненко // Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету «Наука й економіка». – 2012. – № 1 (25). – С.100–108.

155. Пімоненко Т. В. Корпоративний сектор України: тенденції розвитку та особливості впливу на довкілля / Т. В. Пімоненко / Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. №1.

156. Пімоненко Т. В. Моделювання взаємовідносин акціонерів та менеджменту в умовах екологоорієнтованого корпоративного управління / Т. В. Пімоненко // Маркетинг і менеджмент інновацій. –2012. – № 1. – С. 246–255.

157. Пімоненко Т. В. Мотивація корпоративного екологічного аудиту / Т. В. Пімоненко // Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку : матеріали другого туру Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 листопада 2011 р., – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Т. 2. – С. 136–138.

158. Пімоненко Т. В. Мотивація проведення екологічного аудиту на промислових підприємствах України / Т. В. Пімоненко // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 6–7 травня 2010 року) / Редкол. : О. В. Прокопенко та ін. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 215-217.

159. Пімоненко Т. В. Переваги впровадження системи корпоративного екологічного аудиту / Т. В. Пімоненко, О. Ю. Крохмаль // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності ф-ту економіки та менеджменту СумДУ, м. Суми, 3–5 квітня 2012 р. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – Т6. – С. 140–142.

160. Пімоненко Т. В. Фондові індекси як інструмент мотивації екоорієнтованого корпоративного управління / Т. В. Пімоненко // Економічні проблеми сталого розвитку : матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності ф-ту економіки та менеджменту СумДУ, м. Суми, 3–5 квітня 2012 р. / Відп. за вип. О.В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – Т.2. – С. 123–125.

161. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

162. Пожарицкая И. М. Виды экологического аудита [електронний ресурс] / Пожарицкая И. М. // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2008. – № 1. – С. 176–179. – (Серия «Юридические науки», Том 21 (60)).

163. Пожарицкая И. М. Роль и функции экологического аудита. [Електронний ресурс] / Пожарицкая И. М. // Экономика Крыма. – 2008. – № 22. – С. 71–73.

164. Потравный И. Экологический аудит: проблемы становления и развития / Потравный И. // Бухгалтерский учет и аудит. – 1998. – №1. С.41-44.

165. Продовжується робота зі стабілізації фондового ринку України [Електронний ресурс] // Відомості Кабінету Міністрів України.– Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244561425.

166. Прокопов Ф. Базовые индикаторы результативности. Рекомендации по использованию в практике управления и корпоративной нефинансовой отчетности / Ф. Прокопов, Е. Феоктистова и др.; под общей редакцией А. Шохина. – М. : РСПП, 2008. – 68 с.

167. Пыжев И. С. Конкурентная модель решения проблемы «принципал-агент» и возможности ее применения для государственных унитарных предприятий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0114684.pdf.

168. Результаты круглого стола «Индекс устойчивого развития – Будущее социально ответственного инвестирования в России». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rts.ru/a22668/?nt=1>.

169. РТС и СКОЛКОВО создадут Индекс устойчивого развития. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rts.ru/a22498/?nt=1>.

170. Садеков А. А. Механизмы эколого-экономического управления предприятием: монография / А. А. Садеков; Мин-во образования и науки

Украины, Донецкий гос. ун-т экономики и торговли. – Донецк : ДонГУЭТ, 2002. – 311 с.

171. Семенова В. Ф. Екологічний менеджмент: навч. посіб. / за ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. – К. : знання, 2006. – 366 с.

172. Серов Г. П. Экологический аудит : учеб.-практ. пос. / Серов. Г. П. – М. : Экзамен, 1999. – 448 с

173. Серов Г. П. Экологический аудит и экоаудиторская деятельность : научно-практическое руководство / Серов Г.П. – М. : Издательство «Дело» АНХ, 2008. – 408 с.

174. Сидорчук В. Л. Развитие экологического аудита в сфере природопользования и охраны окружающей среды: теория, методы и практика / Сидорчук В.Л. – М. : НИА-Природа, РЭФИА, 2002. – 458 с.

175. Ситуація на фондових біржах – могло бути й гірше // Відомості Фонду державного майна України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.spfu.gov.ua/ukr/news_big.php?id=6090.

176. Спивак В. А. Корпоративная культура / В. А. Спивак. – СПб : Питер, 2001. – 352 с.

177. Сухорукова С. М. Экологический менеджмент в условиях глобализации экономики / С. М. Сухорукова, П. В. Сухоруков, Е. И. Хабарова и др. – М. : КолоС, 2009. – 216 с. : ил. – (Учебник и учеб. пособия для студентов высш. учеб. заведений).

178. Тарасевич Л. С. Микроэкономика : учебник / Тарасевич Л. С., Гребенников П. И., Леусский А. И. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – 374 с.

179. Телиженко А. М. Экономика чистого воздуха: международное управление. – Сумы : ИТД “Университетская книга”, 2001. – 326 с.

180. Тихомиров Н. П. Риск-анализ в экономике / Н. П. Тихомиров, Т. М. Тихомирова. – Москва : ЗАО «Издательство «Экономика», 2010. – 318 с.

181. Трифонова Т. А. Экологический менеджмент : учеб. пособие / Т. А. Трифонова, Н.В. Селиванова, М.Е. Ильина / Владим. гос. ун-т, Владимир, 2003. – 291 с.

182. Федотов Д. К. Эволюция концепций риск-менеджмента / Д. К. Федотов // Корпоративный финансовый менеджмент. – 2006. – № 4. – С. 55–64.

183. Федулова Л. І. Тенденції формування корпоративних структур у промисловості України / Л. І. Федулова // «Економіка Промисловості». – №38, 2007 р.

184. Хохлов Н. В. Управление риском: учеб. пособие для вузов / Н. В. Хохлов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с.

185. Чигрин Е. Ю. Современные подходы к проведению экологического аудита // Т. В. Пимоненко, Е. Ю. Чигрин // Инновационная Россия: Опыт Регионального Развития: сборник научных трудов международного инновационного форума, (Курск, 28-30 мая 2010 г.) / ред. кол. : С. Г. Емельянов, Л. Н. Борисоглебская (отв.ред) [и др.] Курск. гос. техн. ун-т. Курск, 2010. С. 313–317.

186. Чигрин О. Ю. Теоретико-методичні принципи впровадження екологічного аудиту в Україні / Т. В. Пимоненко, О. Ю. Чигрин / Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – Т.1, №3. – С. 230–234

187. Чигрин О. Ю. Актуальні питання впровадження системи корпоративного екологічного менеджменту та аудиту / Т. В. Пимоненко, О. Ю. Чигрин // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: тези доповідей VIII Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених (Тернопіль, 24–25 лютого 2011 рік). – С. 333–335.

188. Чигрин О. Ю. Еколого-економічні аспекти впровадження сучасних інструментів екополітики в корпоративному секторі [Електронний ресурс] / Т. В. Пимоненко, О. Ю. Чигрин // Збірник наукових праць національного університету державної податкової служби України. – 2011. №1. – С. 602–614.–

Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/znpnudps/2011_1/pdf/11coytc.pdf

189. Чигрин О.Ю. Консалтинговий екологічний ризик : зміст та особливості прояву в корпоративному секторі / О. Ю. Чигрин, Т. В. Пімоненко // Економічний простір: збірник наукових праць. – №56/2. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2011. С. 293–305.

190. Чигрин О. Ю. Фінансові аспекти проведення екологічного аудиту в корпоративному секторі / Т. В. Пімоненко, О.Ю. Чигрин // Фінансово-кредитний механізм в соціально-економічному розвитку країни: тези доповідей міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Макіївка, 2011). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.megi.com.ua/doc/tez.doc.

191. Шевчук В. Я. Екологічне управління : підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський. – К. : Либідь, 2004. – 432 с.

192. Шевчук В. Я. Екологічний аудит / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький. – К. : Вища шк., 2000. – 344 с.

193. Шершньова З. Є. Стратегічне управління: навч. посібник / З. Є. Шершньова, С. В. Оборська – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.

194. Шумкова О. В. Економічна оцінка іміджу підприємства / О. В. Шумкова, К. В. Блюмська // Вісник Сумського національного аграрного університету Серія “Фінанси і кредит”, 2011. №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.megi.com.ua/doc/tez.doc.

195. Эндрес А. Экономика окружающей среды. Пер. с нем. С. И. Дорогунцова, Б. М. Данилишина. – К.: “Либідь”, 1995. – 168 с.

196. Pimonenko T. V. Foreign experience of ecological management and audit adaptation / T. V. Pimonenko // Економіка для екології : матеріали XVI Міжнародної наукової конференції, м. Суми, 5–8 травня 2010 р. / Редкол. : Д. О. Смоленніков, П. А. Денисенко. – Суми : СумДУ, 2010. – С. 116–118.

197. Bernard Sinclair-Desgagné, H. Landis Gabel. Environmental Auditing in Management Systems and Public Policy. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cirano.qc.ca/pdf/publication/96s-21.pdf>.

198. BP назвала истинные причины аварии в Мексиканском заливе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://top.rbc.ru/society/08/09/2010/462578.shtml>.

199. Deepwater Horizon accident [Электронный ресурс] // Відомості компанії British Petroleum. – Режим доступа : <http://www.bp.com>.

200. Dow Jones Indexes. Dow Jones Sustainability World Indexes Guide: Version 5.0. – N.Y.: Dow Jones Indexes, Sep. 2003. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.djindexes.com/mdsidx/downloads/analytics_and_research/Global_Equity_Handbook.pdf

201. Mariza Franklin, Horst Fernandes. Social License and Environmental Protection: When Compliance with Regulations is not Enough. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pub.iaea.org/mtcd/meetings/PDFplus/2009/cn175/URAM2009/Session%202/5_21_Franklin_Brazil.pdf.

202. Mariza Franklin, Horst Fernandes. Social License and Environmental Protection: When Compliance with Regulations is not Enough. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pub.iaea.org/mtcd/meetings/PDFplus/2009/cn175/URAM2009/Session%202/5_21_Franklin_Brazil.pdf.

203. Oekom Research. Sustainability as a Style of Investment Offering Double Dividends: A Collaborative Project Between Oekom Research and Morgan Stanley Private Wealth Management. – Munich, 2003. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.oekom'research.com/ag/Performance_Study_2003.pdf.

204. QED International. The Eco'Efficiency Anomaly. [Электронный ресурс]. – N.Y, 2002. – Режим доступа : <http://www.innovestgroup.com>

205. Richard B. Shepard, Ph.D. Gaining A Social License to Mine. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.appl-ecosys.com/publications/social-license.pdf>.

206. Does Business Need A Social License? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.forbes.com/sites/davos/2010/01/28/does-business-need-a-social-licence/>.

207. Richard B. Shepard. Gaining a Social License to Mine. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://magazine.mining.com/issues/0804/PDFWeb.pdf>

208. The portal for sustainability reports [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sustainability-reports.com/>.

209. EMAS Case Studies. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ec.europa.eu/environment/emas/casestudies/index_en.htm.

210. Innovest's Rating Methodology. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.csrwire.com/pdf/Research_Rating_Methodology.pdf.

Варіанти визначення поняття «корпорація»

Джерело	Визначення поняття корпорація
Е. Дж. Долан, Д. Ліндсей	«Корпорація – це фірма, що має статус юридично незалежного суб'єкта, в якому власність розділена на частини (частки, паї, акції), і відповідальність кожного співвласника обмежена його внеском в підприємство»
К.Р. Макконелл, С.Л. Брю	«Корпорація – це юридична особа, яка може придбати ресурси, володіти активами, виробляти і продавати продукцію, брати в борг, надавати кредити, пред'являти позов і виступати в суді відповідачем, а також виконувати всі ті функції, які виконують ділові підприємства будь-якого іншого типу. Управляють більшістю таких корпорацій наймані менеджери»
Р.Тюлз, Е. Бредлі	«Корпорація – підприємницька організація, визнана юридичною особою, яка має обмежену відповідальність і необмежений термін існування та засновується на основі статуту, схваленого комісаром у справах корпорацій штату»
П. Самуельсон, В. Нордхауз	«Корпорація – юридична особа, яка може самостійно продавати і купувати, позичати гроші, виготовляти товари й послуги та вступати у контрактні відносини, має право обмеженої відповідальності, у відповідності з яким інвестиції кожного із власників корпорації обмежені жорстко певним розміром»
Д. Маршал, В. Бансал	«Корпорація – законна організація, що самостійно функціонує, повністю відокремлена від своїх власників, її власники можуть вільно передавати свою участь у капіталі іншим особам без будь-якого безпосереднього впливу на саму корпорацію»
І. Ансофф	«Корпорація – це як правило, двох або трьохрівнева система, що має в найвищій ланці штаб-квартиру (найчастіше мало чисельну за складом), а в нижчій ланці – виробничо-господарське відділення (в склад якої входить одно або декілька підприємств, або інші структурні підрозділи), а на середній ланці часто ще й групу – сукупність відділень, які об'єднанні за якою-небудь ознакою (галузева однорідність виробничої продукції, спільний регіон розташування, тощо)
В. А. Євтушеський	Об'єктами корпоративного управління обов'язково є акціонерні товариства, а також та частина товариств з обмеженою відповідальністю, в яких управління відокремлене від власності та корпоративні права в цих товариствах [7, с.19]
С. А. Румянцев	«Корпорація – юридична особа, яка має повну господарську самостійність у питаннях вибору форми управління, реалізації продукції, встановлення цін і оплати праці, використання чистого прибутку й несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями усіма активами»
С. А. Масютин	«Корпорація – єдиний виробничо-господарський комплекс, що володіє необхідним для здійснення своєї діяльності майном, створений самостійними суб'єктами економіки для ведення певної господарської діяльності і керівництва нею, що складається з наділених господарською компетенцією і які знаходяться у стійких зв'язках внутрішньокорпоративних структур та органів управління, один з яких є центром системи»
Сучасний економічний словник	«Корпорація» (від лат. corporatio – об'єднання) – сукупність осіб, що об'єдналися для досягнення загальних цілей, здійснення спільної діяльності і утворюють самостійний суб'єкт права – юридичну особу. Найчастіше корпорації організовуються у формі акціонерного товариства. У приватній корпорації більшість акцій належить одному власникові, сім'ї або вузькій групі акціонерів»
Господарський кодекс України	«Корпорація – договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації»

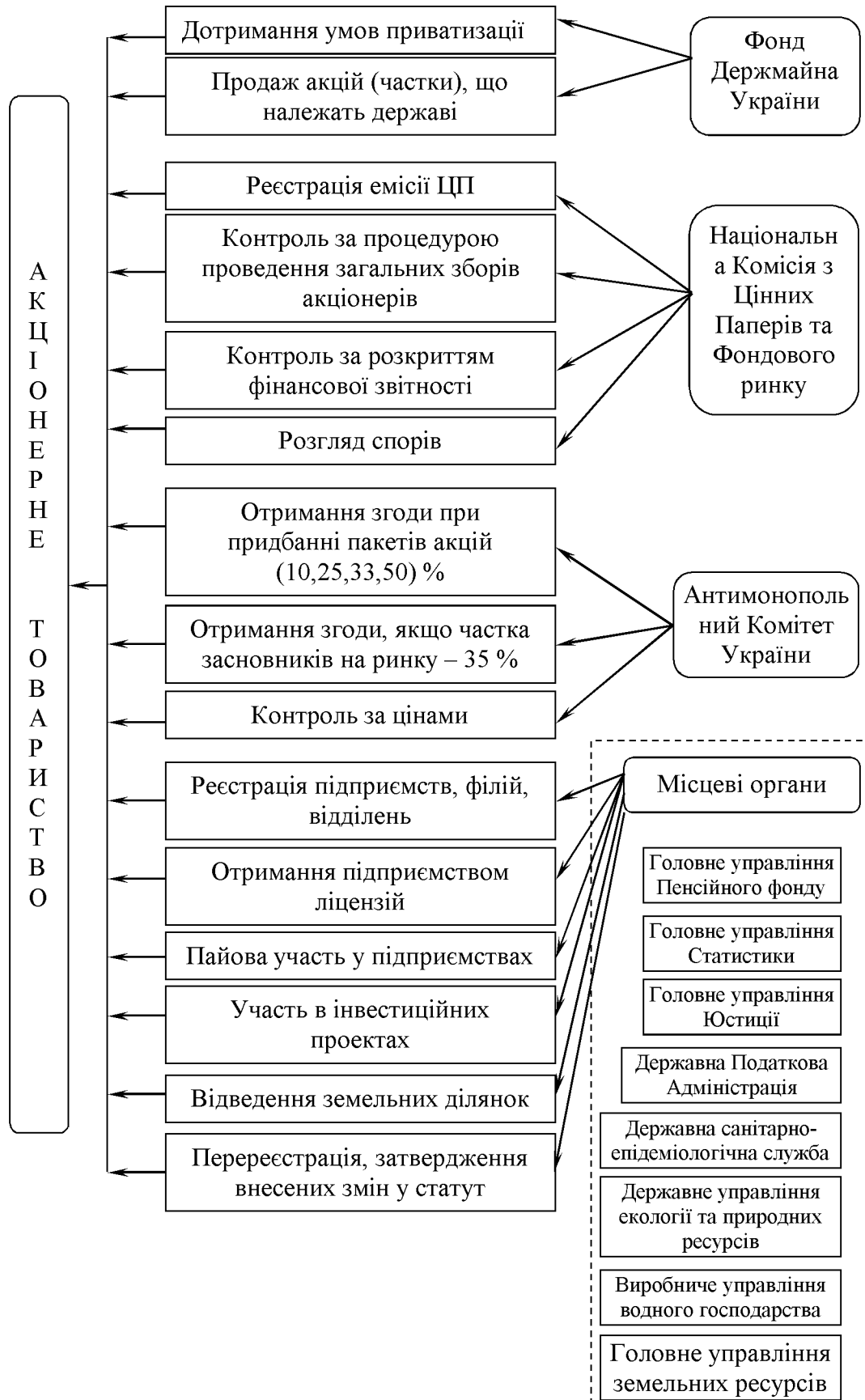

Рис. А.1. Регулювання діяльності АТ на етапі їх створення

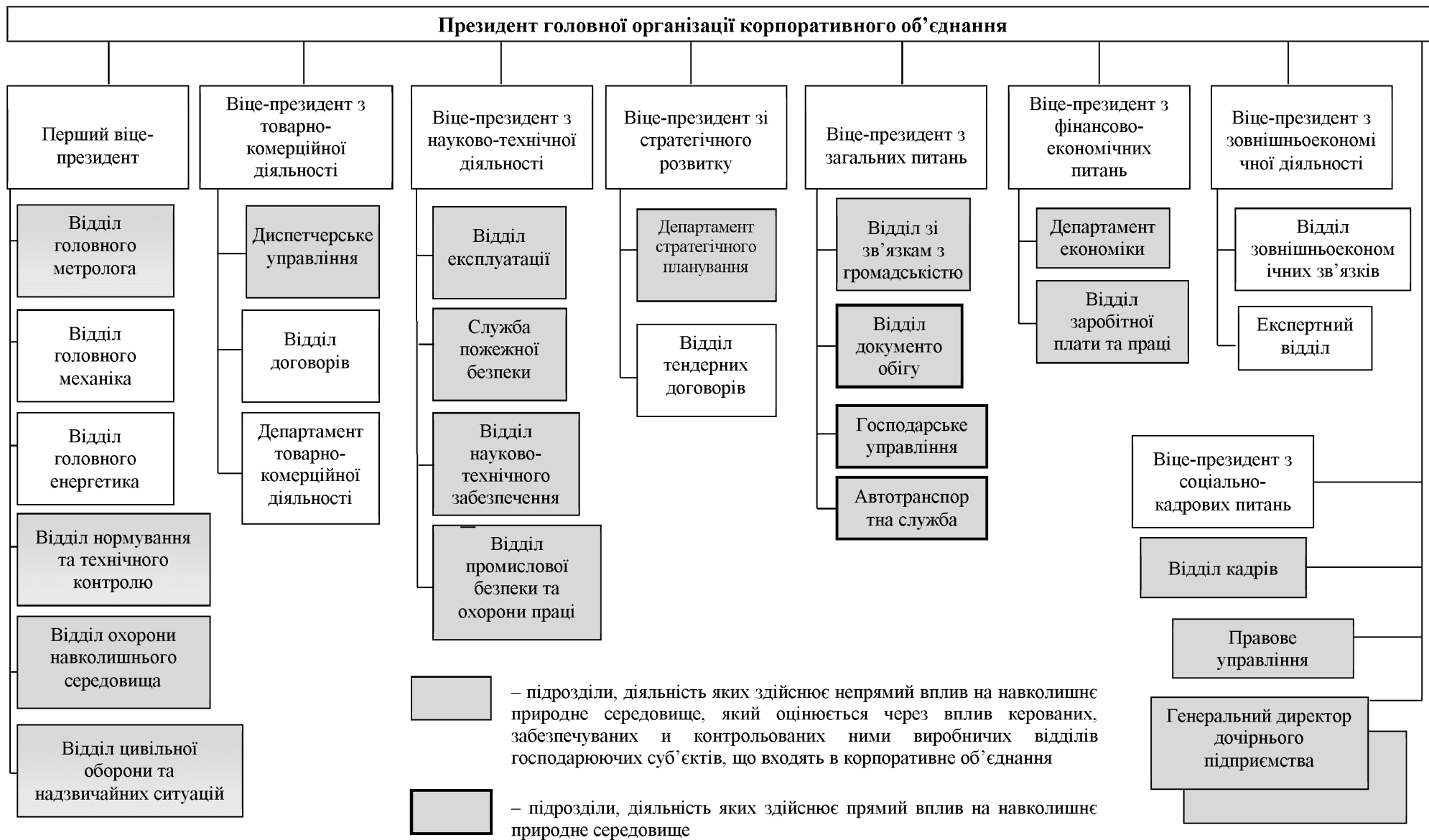

Рис. А.2. Типова структура адміністративного управління головної організації корпоративного об'єднання

Кількість підприємств корпоративного сектору в промисловості

Область	2009 рік		2010 рік		2011 рік	
	Разом промислових підприємств	% підприємств корпоративного сектору в загальній кількості	Разом промислових підприємств	% підприємств корпоративного сектору в загальній кількості	Разом промислових підприємств	% підприємств корпоративного сектору в загальній кількості
АРК	4508	39,49	4581	38,86	4609	41,90
Вінницька	3261	45,84	3288	45,47	3953	40,10
Волинська	1608	38,06	1621	37,75	1665	36,76
Дніпропетровська	9458	61,67	9311	62,65	9529	62,65
Донецька	10018	55,67	9942	56,10	10312	56,72
Житомирська	3370	51,96	3362	52,08	3457	52,76
Закарпатська	2424	51,36	2440	51,02	2381	52,92
Запорізька	4664	60,01	4758	58,83	4820	58,07
Івано-Франківська	2972	41,49	2988	41,27	3956	32,23
Київська	5830	56,00	5850	55,81	5814	56,16
Кіровоградська	2097	44,02	2049	45,05	2130	43,33
Луганська	4824	51,91	4815	52,00	4805	52,15
Львівська	7216	46,38	7347	45,56	7195	46,84
Миколаївська	3742	47,33	3730	47,48	3760	47,21
Одеська	5871	42,00	5913	41,70	5865	42,05
Полтавська	3189	44,75	3173	44,97	3189	45,06
Рівненська	2177	49,15	2171	49,29	2170	50,23
Сумська	2129	48,29	2110	48,72	2125	49,18
Тернопільська	2216	40,66	2220	40,59	2221	41,02
Харківська	9700	59,38	9695	59,41	9701	59,48
Херсонська	2402	35,89	2390	36,07	2395	36,12
Хмельницька	2943	38,06	2930	38,23	2925	38,43
Черкаська	3368	33,22	3275	34,17	3380	6,33
Чернівецька	1786	36,67	1850	35,41	1794	36,90
Чернігівська	1754	48,00	1756	47,95	4609	48,02

Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря корпоративним
сектором по регіонах, тис. тон

Область	2009		2010		2011	
	Всі пром. підприєм.	Корп. сектор	Всі пром. підприєм.	Корп. сектор	Всі пром. підприєм.	Корп. сектор
АРК	23,84	9,41	32,33	12,77	32,44	12,81
Вінницька	107,71	49,38	103,04	47,24	103,09	47,26
Волинська	3,04	1,16	8,19	3,12	8,24	3,14
Дніпропетровська	767,30	473,21	933,11	575,47	933,13	575,48
Донецька	1039,78	578,84	1378,14	767,21	1378,19	767,24
Житомирська	6,01	3,12	18,38	9,55	18,41	9,57
Закарпатська	17,21	8,84	17,44	8,96	17,50	8,99
Запорізька	128,56	77,15	217,48	130,52	217,56	130,56
Івано-Франківська	227,86	94,53	169,21	70,20	169,22	70,21
Київська	71,90	40,27	106,84	59,84	106,86	59,85
Кіровоградська	6,00	2,64	14,77	6,50	14,79	6,51
Луганська	430,61	223,52	511,70	265,61	511,75	265,64
Львівська	87,40	40,54	113,20	52,51	113,26	52,53
Миколаївська	18,71	8,86	21,45	10,15	21,47	10,16
Одеська	23,90	10,04	29,17	12,25	29,20	12,26
Полтавська	57,68	25,81	72,81	32,58	72,83	32,59
Рівненська	7,20	3,54	12,93	6,36	12,94	6,36
Сумська	18,06	8,72	31,67	15,29	31,72	15,32
Тернопільська	5,34	2,17	18,47	7,51	18,50	7,52
Харківська	104,48	62,04	151,88	90,19	151,94	90,23
Херсонська	7,30	2,62	5,28	1,89	5,30	1,90
Хмельницька	5,75	2,19	19,14	7,29	19,20	7,31
Черкаська	35,10	11,66	61,20	20,33	61,26	20,35
Чернівецька	1,00	0,37	3,79	1,39	3,84	1,41
Чернігівська	24,12	11,58	45,63	21,91	45,66	21,92

Додаток Б. 1

Проект системи екологічно орієнтованих внутрішньокорпоративних документів**ЗАТВЕРДЖЕНО**загальними зборами акціонерів
публічного акціонерного товариства
« _____ »

Протокол № __ від «__» _____ 20__ р.

**ПОЛОЖЕННЯ
ПРО НАГЛЯДОВУ РАДУ
ПУБЛІЧНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА**

(Пункти , які відображають саме екологічно орієнтовані функції та повноваження Наглядової ради)

...

2. Правовий статус наглядової ради

2.1. Наглядова рада є органом Товариства, який здійснює захист прав акціонерів Товариства і в межах своєї компетенції контролює та регулює діяльність Правління Товариства.

2.2. Метою діяльності наглядової ради є представництво інтересів та захист прав акціонерів, забезпечення ефективності їхніх інвестицій, сприяння реалізації статутних завдань Товариства, розробка стратегії стійкого розвитку, спрямованої на поєднання екологічних, економічних та виробничих аспектів діяльності Товариства з метою підвищення прибутковості, конкурентоспроможності та позитивного екологічного іміджу Товариства.

2.3. Компетенція наглядової ради визначається законодавством, Статутом Товариства та цим Положенням.

2.4. Наглядова рада звітує перед Загальними зборами акціонерів про свою екологоорієнтовану діяльність, фінансово-економічний стан Товариства, про дотримання екологічної політики, результати екологічного аудиту Товариства та вжиті нею заходи, спрямовані на досягнення мети Товариства.

...

3. Права, обов'язки та відповідальність членів наглядової ради**3.1. Члени наглядової ради мають право:**

- брати участь у засіданнях Правління Товариства;
- здійснювати контроль за діяльністю Правління щодо виконання визначених на Загальних зборах акціонерів рішень, направлених на забезпечення екологічно-безпечного функціонування акціонерного товариства;
- отримувати повну, достовірну та своєчасну екологічну інформацію, необхідну для виконання своїх функцій. Знайомитися із екологічною звітністю Товариства, отримувати їх копії, а також копії документів дочірніх підприємств Товариства;
- затверджувати основні напрямки діяльності Товариства, його філій, відділень та інших структурних підрозділів, включаючи планування екологічних заходів, графік проведення корпоративного екологічного аудиту, та виносити їх на затвердження на загальних зборах акціонерів;
- ініціювати позачергове проведення корпоративного екологічного аудиту акціонерного товариства;

Продовження додатку Б. 1

- заслуховує звіти Ревізійної комісії щодо фінансування екологічної діяльності Товариства та проведення корпоративного екологічного аудиту;

3.2. Члени наглядової ради зобов'язані:

- дотримуватися всіх встановлених у Товаристві правил, пов'язаних із режимом обігу, безпеки та збереження екологічної інформації з обмеженим доступом. Не розголошувати конфіденційну інформацію, яка стала відомою у зв'язку із виконанням функцій члена наглядової ради, особам, які не мають доступу до такої інформації, а також використовувати її у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб;
- своєчасно надавати загальним зборам акціонерів повну і точну інформацію щодо ревізій та аудиторських перевірок фінансово-екологічної діяльності Товариства

...

7. Робочі органи наглядової ради

7.1. Робочими органами наглядової ради є:

- голова наглядової ради;
- постійні та тимчасові комітети наглядової ради.

7.2. Голова наглядової ради:

- готує доповідь та звітує перед загальними зборами акціонерів про діяльність наглядової ради, дотримання правлінням визначеної екологічної політики та вжиті нею заходи, спрямовані на досягнення мети Товариства;

7.3. Наглядова рада може створювати із числа членів наглядової ради тимчасові та постійні комітети, які надають наглядовій раді допомогу у здійсненні її повноважень через попереднє вивчення та розгляд найбільш важливих питань, що належать до компетенції наглядової ради.

7.4. У разі необхідності наглядова рада може створювати тимчасові комітети для вивчення та підготовки матеріалів з окремих питань екологічної діяльності Товариства, зокрема:

- з питань контролю за дотриманням (виконанням) екологічної політики;
- комітет з організації та контролю за проведенням корпоративного екологічного аудиту та інші.

...

Продовження додатку Б. 1
ЗАТВЕРДЖЕНО
 загальними зборами акціонерів
 публічного акціонерного товариства
 « _____ »
 Протокол № ___ від « ___ » _____ 20__ р.

**ПОЛОЖЕННЯ
 ПРО ПРАВЛІННЯ
 ПУБЛІЧНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА**

(Пункти , які відображають саме екологічно орієнтовані функції та повноваження Правління)

2. Правовий статус Правління.

- 2.1. Правління є колегіальним виконавчим органом Товариства, який здійснює управління поточною еколого-економічною діяльністю Товариства та організовує виконання рішень Загальних зборів акціонерів та Наглядової ради, щодо екологобезпечного розвитку Товариства;
- 2.2. До компетенції Правління належить вирішення всіх поточних питань, пов'язаних з екологоорієнтованим управлінням, крім питань, що належать до виключної компетенції Загальних зборів та Наглядової ради.
- 2.3. Правління Товариства підзвітне Загальним зборам і Наглядовій раді.

3. Права, обов'язки та відповідальність членів Правління.

3.1. До компетенції членів Правління належить:

- визначення основних напрямків екологічної діяльності Товариства, його філій, відділів та інших структурних підрозділів, виносити їх на розгляд Наглядової ради з подальшим затвердженням Загальними зборами акціонерів;
- розробка плану перспективних заходів по охороні навколишнього природного середовища на наступний рік та виносити його на розгляд Наглядової ради з подальшим затвердженням Загальними зборами акціонерів;
- організація виконання заходів по реалізації екологічної політики затвердженої на Загальних зборах та Наглядовою радою Товариства;
- прийняття рішень відносно капіталовкладень в природоохоронні (ресурсозберігаючі) заходи;
- прийняття та затвердження рішень про розподіл прибутку з урахуванням фінансування екологічних заходів та доведення до відома акціонерів на Загальних зборах акціонерів;
- прийняття та затвердження рішень відносно періодичності, розмірів та форми виплат дивідендів у відповідності з затвердженою екологоорієнтованою дивідендною політикою Товариства, та доведення даних рішень до відома акціонерів на Загальних зборах акціонерів;
- визначення переліку питань, які стосуються екологічної діяльності Товариства;
- організація екологоорієнтованого управління трудовим колективом, визначення та затвердження структури управління екологічною діяльністю Товариства;
- організація випуску цінних паперів, у тому числі екологічних акцій та облігацій;
- розробка графіків проведення корпоративного екологічного аудиту та подання на затвердження Наглядовій раді Товариства;
- організація проведення корпоративного екологічного аудиту, доведення до відома про його результати акціонерам на Загальних зборах;
- організація ведення екологічного обліку та екологічної звітності Товариства.

3.2. Обов'язки членів Правління:

- на вимогу органів та посадових осіб товариства Правління зобов'язане надати можливість ознайомитися з екологічною звітністю Товариства в межах, встановлених законом, статутом та внутрішніми положеннями Товариства;

8. Звітність правління:

8.1. Правління звітує перед Загальними зборами та Наглядовою радою про:

- виконання затверджених рішень Загальними зборами акціонерів та Наглядової ради, стосовно забезпечення екобезпечного функціонування Товариства;
- еколого-економічні показники розвитку Товариства, об'єми екологічних зобов'язань;
- про виконання графіків проведення та результати корпоративного екологічного аудиту;
- перспективи екологоорієнтованого розвитку Товариства.

Продовження додатку Б. 1
ЗАТВЕРДЖЕНО
 загальними зборами акціонерів
 публічного акціонерного товариства
 «_____»
 Протокол № ___ від «__» _____ 20__ р.

**ПОЛОЖЕННЯ
 ПРО РЕВІЗІЙНУ КОМІСІЮ
 ПУБЛІЧНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА**

(пункти , які відображають саме екологічно орієнтовані функції та повноваження Ревізійної комісії)

1. Загальні положення.

1.1. Це Положення визначає порядок створення, діяльності та повноваження Ревізійної комісії Публічного акціонерного товариства.

1.2. Метою діяльності Ревізійної комісії є здійснення контролю за фінансово-господарською та екологічною діяльністю Публічного акціонерного товариства при необхідності, за рішенням Загальних зборів або Наглядової ради, виконує корпоративний екологічний аудит;

1.3. Ревізійна комісія підзвітна Загальним Зборам акціонерів Товариства та діє відповідно до цього Положення про Ревізійну комісію (надалі – Положення), Статуту Товариства, рішень Загальних Зборів акціонерів Товариства (надалі – Загальні Збори), Закону України «Про акціонерні товариства».

...

3. Функції Ревізійної Комісії.

3.1. Ревізійна комісія Товариства відповідно до покладених на неї завдань:

- контролює дотримання Товариством законодавства України та нормативно-правових актів регулюючих фінансово-господарську та екологічну діяльність Товариства;
- розглядає звіти внутрішніх і зовнішніх екоаудиторів та готує відповідні пропозиції Загальним зборам;
- вносить на Загальні збори або засідання Наглядової ради Товариства пропозиції щодо будь-яких питань, віднесених до компетенції Ревізійної комісії Товариства, які стосуються фінансової та екологічної безпеки і стабільності Товариства, захисту інтересів акціонерів;
- контролює та перевіряє фінансово-господарську та екологічну діяльність Правління Товариства, дотримання вимог Статуту Товариства та внутрішніх нормативних документів;
- проводить внутрішній корпоративний екологічний аудит;

3.2. Під час реалізації покладених на неї повноважень Ревізійна комісія контролює:

- виконання встановлених Загальними зборами планів та основних напрямків екологоорієнтованої діяльності Товариства;
- виконання рішень по усуненню екодеструктивних впливів, що виявлені попереднім екоаудитом;
- стан розрахунків по дивідендах з акціонерами Товариства, дотримання прав власників акцій Товариства щодо правил розподілу прибутку з урахуванням еколого-економічних проблем Товариства;
- вжиття заходів Правлінням по попередженню екодеструктивного впливу, а у разі його виникнення – притягнення винних осіб до відповідальності;
- правильність розрахунків податкових зобов'язань Товариства і дотримання термінів перерахувань до бюджету податків та зборів за забруднення навколишнього природного середовища;

3.3. Ревізійна комісія здійснює розгляд звітів внутрішніх та зовнішніх екоаудиторів та готує відповідні пропозиції Загальним Зборам, зокрема:

Продовження додатку Б. 1

- розглядає звіт про виконання річного плану перевірок групи внутрішньокорпоративного екоаудиту;
- розглядає роботу, ресурси та організаційну структуру групи внутрішньокорпоративного екоаудиту;
- вивчає достатність та своєчасність прийняття Правлінням регулюючих екологічну діяльність Товариства необхідних заходів з метою виконання рекомендацій групи внутрішньокорпоративного екологічного аудиту;
- розглядає звіт зовнішнього екоаудитора про екологічну звітність регулюючу екологічну діяльність Товариства;

3.4. Ревізійна комісія має право залучати до ревізій та перевірок зовнішніх та внутрішніх екоекспертів та екоаудиторів.

3.5. Ревізійна комісія доповідає про результати екологічного аудиту Загальним зборам чи Наглядовій раді Товариства.

3.6. Правління на письмовий запит Голови ревізійної комісії в строк не більше п'яти робочих днів повинно забезпечити доступ членів Ревізійної комісії в приміщенні Товариства до будь-якої екологічної інформації, яка є необхідною для виконання їх обов'язків.

3.7. Ревізійна комісія може вимагати від керівника групи внутрішньокорпоративного екологічного аудиту чи зовнішнього екологічного аудитора, проведення будь-якої перевірки за попереднім погодженням із Правлінням Товариства та (або) Наглядовою радою Товариства.

...

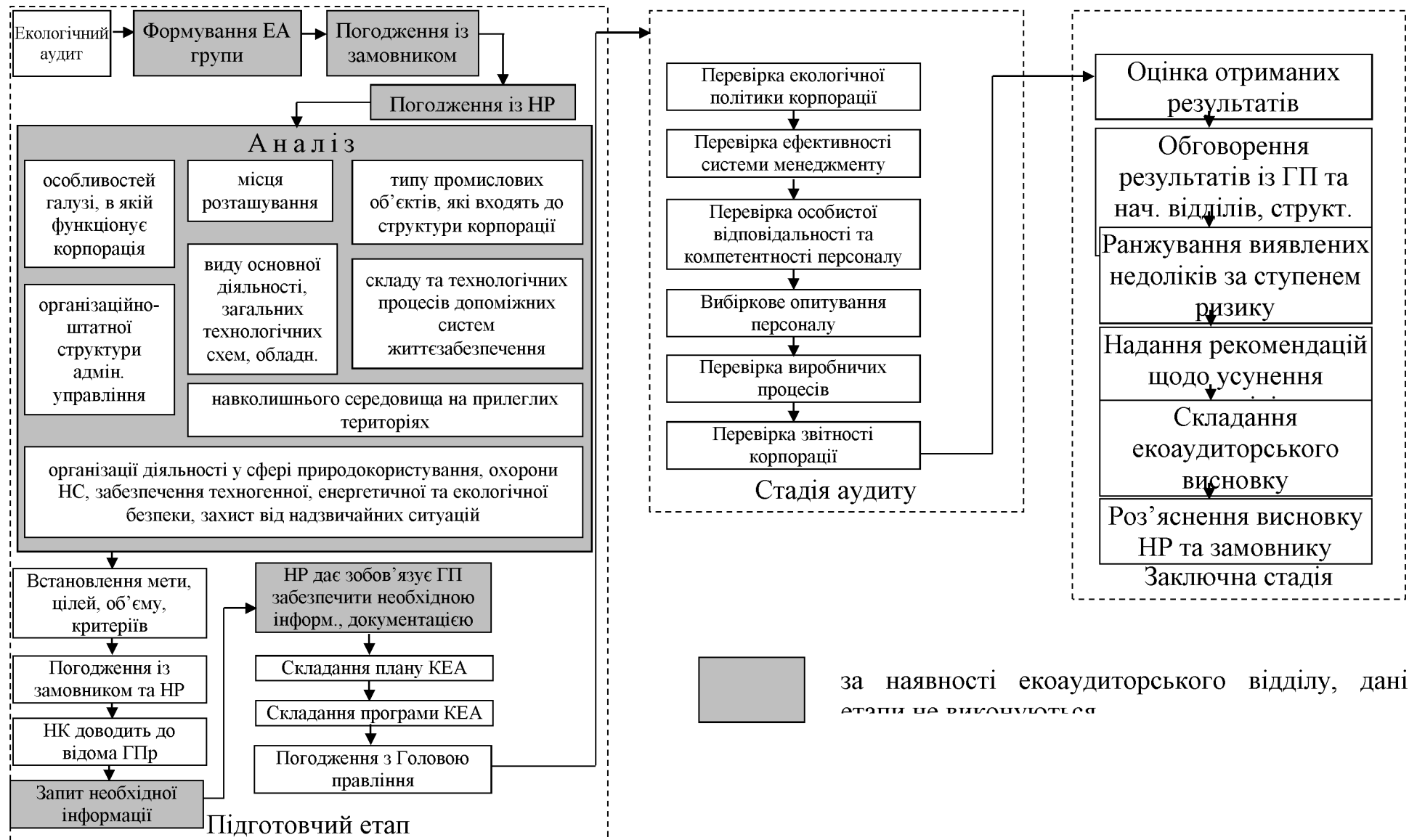

Рис. Б. 1 Етапи здійснення екологічного аудиту на промисловому підприємстві корпоративного сектору економіки

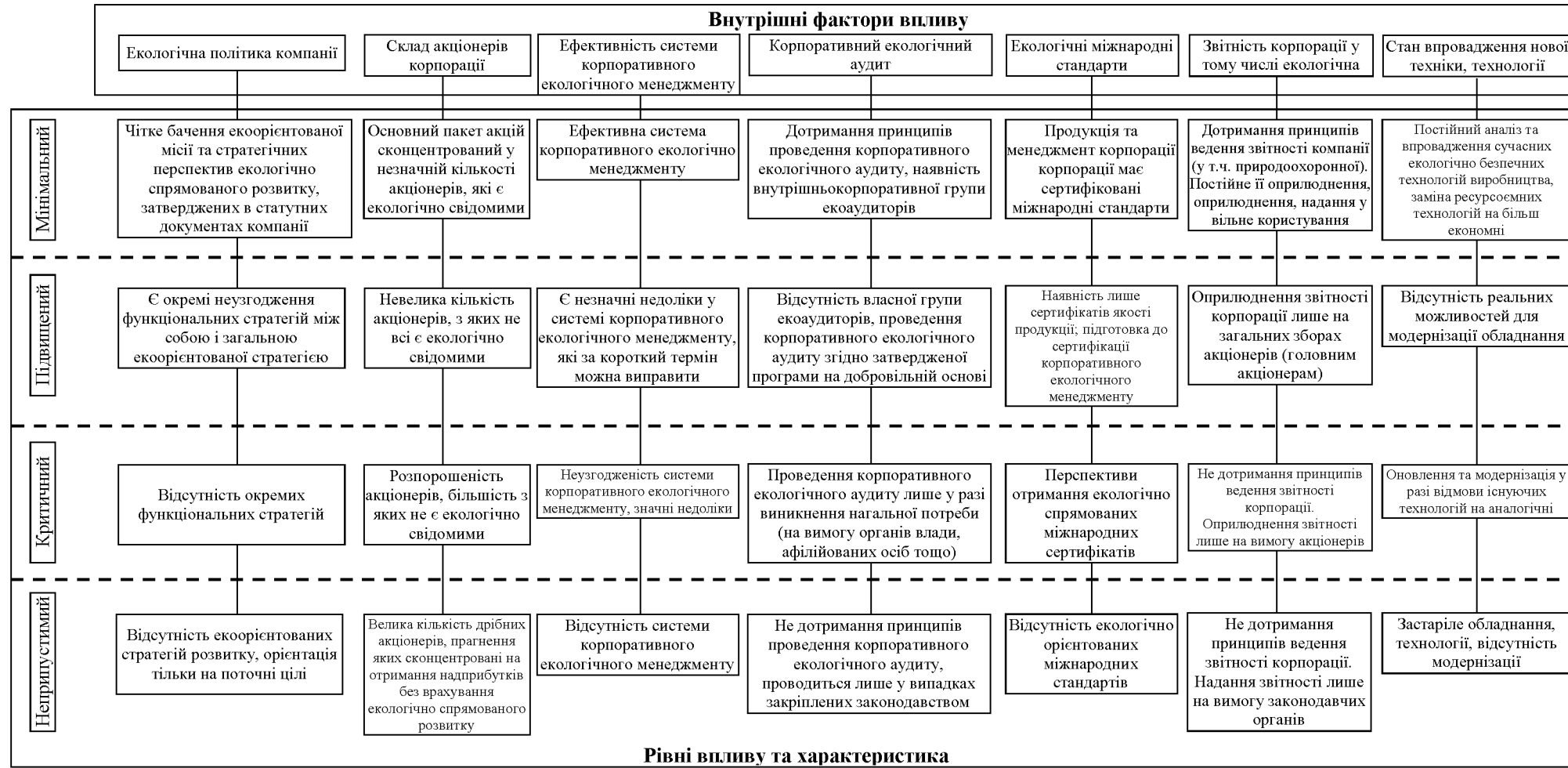

Рис. Б. 1.1. Градація внутрішніх факторів впливу на рівень еколого-аудиторського ризику

Ключові впливи та характеристика

Рис. Б. 1.1., аркуш 2

Додаток Б. 2

**Приклад анкети експертного опитування
для визначення ступеню впливу внутрішніх факторів на рівень еколого-
аудиторського ризику**

Оцініть ступінь впливу кожного з наведених факторів на рівень еколого-аудиторського ризику за наступною шкалою: від 0 (не впливає) до 5 (значно впливає).

Внутрішні фактори, які впливають на рівень еколого-аудиторського ризику	Ступінь впливу
1. Екологічна політика компанії	<input type="text"/>
2. Склад акціонерів корпорації	<input type="text"/>
3. Ефективність системи корпоративного екологічного менеджменту	<input type="text"/>
4. Корпоративний екологічний аудит	<input type="text"/>
5. Екологічні міжнародні стандарти	<input type="text"/>
6. Звітність корпорації, у тому числі екологічна	<input type="text"/>
7. Стан впровадження нової техніки, технології	<input type="text"/>
8. Якість продукції, послуг	<input type="text"/>
9. Виробничий потенціал компанії (ВПК)	<input type="text"/>
10. Кадровий потенціал компанії	<input type="text"/>
11. Екологічна культура та свідомість керівників, працівників компанії	<input type="text"/>
12. Психологічний клімат та характер мотивації працівників компанії	<input type="text"/>

Додаток Б. 3
Проміжні дані для розрахунку еколого-аудиторського ризику

Таблиця Б 3.1. Матриця балів

Вид ризику	Експерти														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Φ ₁	5	5	5	5	5	5	4	4	5	4	5	5	4	5	4
Φ ₂	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Φ ₃	4	5	5	4	4	5	4	5	4	5	4	5	5	4	5
Φ ₄	5	5	5	5	5	4	5	5	5	4	5	4	4	5	5
Φ ₅	3	3	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Φ ₆	1	1	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1
Φ ₇	3	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Φ ₈	3	3	3	2	3	2	2	2	3	3	2	2	3	3	3
Φ ₉	3	3	2	3	3	3	3	3	2	2	3	3	3	2	2
Φ ₁₀	2	2	1	1	2	2	2	2	1	2	1	2	2	1	1
Φ ₁₁	3	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Φ ₁₂	2	2	1	2	2	2	1	1	1	2	2	2	2	1	2

Таблиця Б 3.2. Матриця рангів

Вид ризику	Експерти														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Φ ₁	1,5	2	2	1,5	1,5	1,5	2,5	3	1,5	2,5	1,5	1,5	2,5	1,5	3
Φ ₂	10,5	11,5	10,5	11	12	11,5	11	11,5	10,5	11,5	11,5	11,5	11,5	11	11
Φ ₃	3	2	2	3	3	1,5	2,5	1,5	3	1	3	1,5	1	3	1,5
Φ ₄	1,5	2	2	1,5	1,5	3	1	1,5	1,5	2,5	1,5	3	2,5	1,5	1,5
Φ ₅	6	7	4	5,5	6	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	6	5,5	5,5
Φ ₆	10,5	11,5	10,5	11	10	11,5	11	9	10,5	11,5	9	11,5	11,5	8,5	11,5
Φ ₇	6	4,5	6	5,5	6	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	6	5,5	5,5
Φ ₈	6	7	6	8,5	6	9	8,5	9	5,5	5,5	9	9	6	5,5	5,5
Φ ₉	6	7	8	5,5	6	5,5	5,5	5,5	8	9	5,5	5,5	6	8,5	8,5
Φ ₁₀	9,5	9,5	10,5	11	10	9	8,5	9	10,5	9	11,5	9	9,5	11	11
Φ ₁₁	6	4,5	6	5,5	6	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	6	5,5	5,5
Φ ₁₂	9,5	9,5	10,5	8,5	10	9	11	11,5	10,5	9	9	9	9,5	11	8,5

Таблиця Б 3.3. Проміжні дані для визначення коефіцієнту конкордації

Види ризику	Сума рангів	Середній ранг	Ранг фактора	σ_1^2	Види ризику	Сума рангів	Середній ранг	Ранг фактора	σ_1^2
Φ ₁	29,5	1,97	2	4624	Φ ₇	83,5	5,57	6	196
Φ ₂	168	11,20	12	4970,25	Φ ₈	106	7,07	8	72,25
Φ ₃	32,5	2,17	3	4225	Φ ₉	100	6,67	7	6,25
Φ ₄	28	1,87	1	4830,25	Φ ₁₀	148,5	9,90	10	2601
Φ ₅	84	5,60	5	182,25	Φ ₁₁	83,5	5,57	4	196
Φ ₆	159	10,60	11	3782,25	Φ ₁₂	146	9,73	9	2352,25
								Сума	28037,75

Таблиця Б 3.4. Матриця балів

Варіанти розвитку	Експерти														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Оптимістичний	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4
Середньоочікуваний	0,3	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4
Песимістичний	0,3	0,1	0,2	0,1	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2

Таблиця Б 3.5. Матриця рангів

Варіанти розвитку	Експерти														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Оптимістичний	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,5	1,5	1,5
Середньоочікуваний	2,5	2	2	2	2	2,5	2,5	2	2,5	2,5	2	2,5	1,5	1,5	1,5
Песимістичний	2,5	3	3	3	3	2,5	2,5	3	2,5	2,5	3	2,5	3	3	3

Таблиця Б 3.6. Проміжні дані для визначення коефіцієнта конкордації

Варіант розвитку	Сума рангів	Середній ранг	Ранг фактору	σ_i^2
Оптимістичний	16,5	1,1	1	182,25
Середньоочікуваний	31,5	2,1	2	2,25
Песимістичний	42	2,8	3	144
			Сума	328,5
Коефіцієнт конкордації	0,7			

Додаток В

Таблиця В 1

СТРУКТУРА ВИТРАТ КОРПОРАЦІЙ НА ОХОРОНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

від _____ року

Компанія: _____ _____ _____	Оборот за _____ _____ рік
(грошові одиниці)	Загальний об'єм інвестицій підприємства в матеріальні активи: _____ _____ _____

	Витрати за видами природоохоронних заходів			
	поводження та утилізація відходів	зменшення забруднення води	зниження рівня шуму	зменшення забруднення атмосферного повітря
1. Додаткові витрати на основний капітал, що спрямовані виключно на охорону навколишнього природного середовища				
1.1. Забудовані землі, будинки і споруди та переобладнані приміщення – витрати, пов'язані з будинками та спорудами				
1.2. Витрати на машини та устаткування				
2. Додаткові витрати на основний капітал з метою зменшення негативного впливу виробничого процесу на навколишнє природне середовище				
3. Природоохоронні інвестиції, які здійснюються відповідно до вимог законодавства або за рекомендаціями органів управління				
4. Додаткові витрати на основний капітал, що спрямовані на охорону навколишнього середовища (стр.1+стр.2)				
5. Загальний об'єм поточних витрат на охорону навколишнього середовища				

ЗВІТ ПРО ІНВЕСТИЦІЇ ТА ВИТРАТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Компанія _____

Адреса _____

Грошова одиниця _____

Одиниця виміру _____ Дата _____

Стаття витрат/інвестицій	Сума на початок звітнього періоду	Сума на кінець звітнього періоду
1. Інвестиції		
1.1. Очищення рідких газів та повітря		
1.2. Обробка твердих відходів		
1.3. Аналітичне та контрольне обладнання, пристрої, лабораторії		
1.4. Інше (вказати – наприклад, рециклінг відходів)		
Всього за розділом 1		
2. Загальновиробничі витрати		
2.1. Очищення рідких газів та відпрацьованого повітря		
2.2. Обробка твердих відходів		
2.3. Аналітичне та контрольне обладнання, пристрої, лабораторії		
2.4. Інше (вказати – наприклад, рециклінг відходів)		
Разом за розділом 2		
3. Витрати на наукові дослідження та дослідно-конструкторські розробки		
3.1. Модернізація виробничого процесу, виробництва продукції		
3.2. Модернізація виробничого процесу, видалення відходів		
3.3. Інше		
Разом за розділом 3		
4. Управління природоохороною діяльністю та її планування		
5. Заходи по ліквідації наслідків збитку		
6. Відшкодовані витрати		
6.1. Вартість вилучених матеріалів		
6.2. Вартість утилізованої енергії		
6.3. Послуги, які надані третім особам		
Разом за розділом 6		

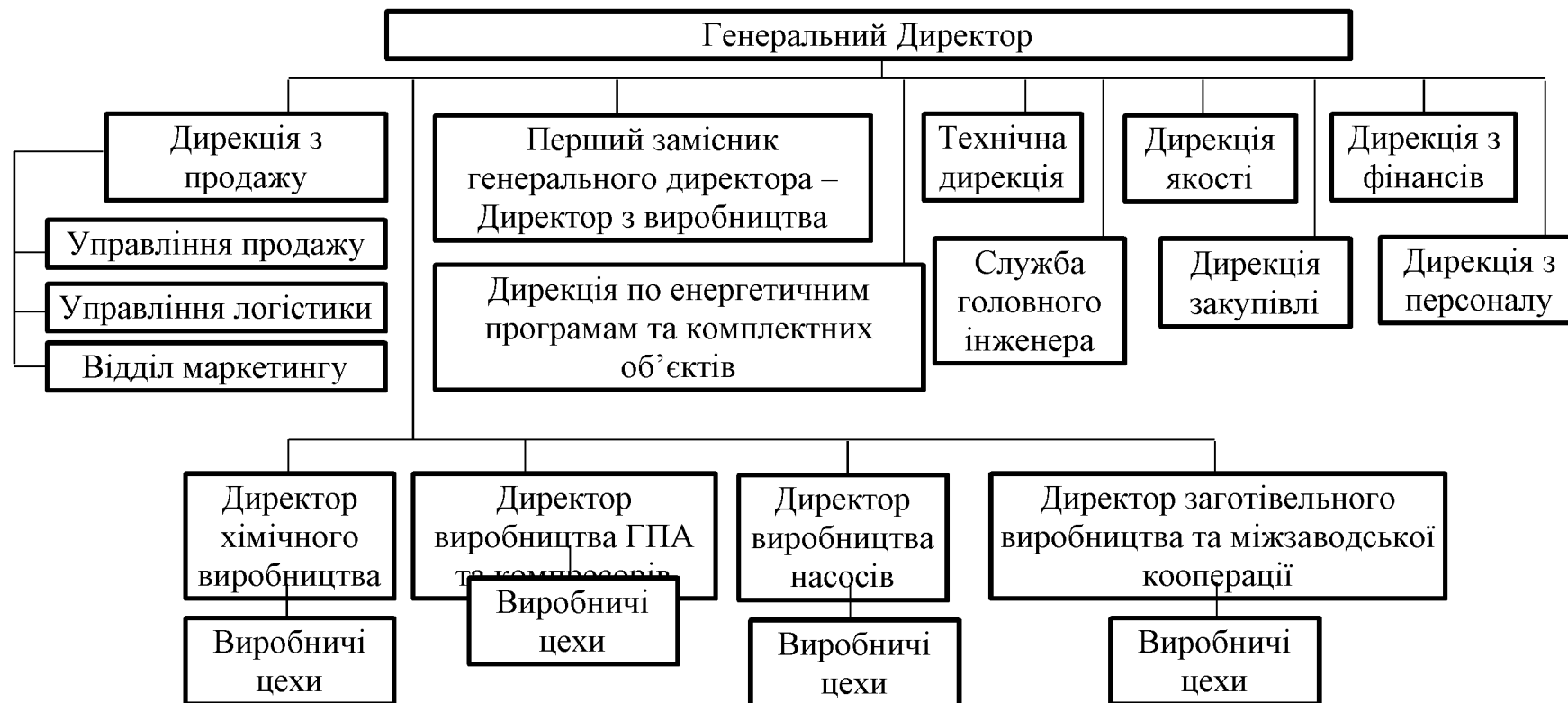

Рис. В 1. Структура управління ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»

Додаток В 1
Приклад анкети експертної оцінки
для визначення рівня еколого-економічного рейтингу підприємств:
ПАТ «СНВО ім. М.В. Фрунзе», ПАТ «Мотор Січ»,
ПАТ «Енергомашспецсталь», ПАТ «Дніпроспецсталь», ПАТ «Сумський завод
Насосенергомаш»

Використовуючи метод попарного порівняння проаранжуйте зазначені підприємства за кожним показником в рамках певного блоку показників оцінки від найкращого (1-ше місце) до найгіршого (5-е місце). Якщо за певним показником не можливо здійснити оцінку, то за даним показником підприємство отримує 0 балів.

Показники оцінки	ПАТ «СНВО ім. М. В. Ф рунзе»	ПАТ «Мотор Січ»	ПАТ «Енергома ш- спецсталь»	ПАТ «Дніпро- спецсталь»	ПАТ «Сумський завод Насосене- ргомаш»
Економічний імідж					
Підвищення конкурентоспроможності					
Підвищення екологічної репутації (екоіміджу)					
Збільшення кредиту довіри зі сторони державних органів, іноземних інвесторів, суспільства та ін.					
Об'єм іноземних інвестицій					
Об'єм збуту продукції на 1 грн. прибутку					
Зростання курсу акцій акціонерного товариства					
Ефективність екоорієнтованого управління					
Екологічна політика					
Структура управління					
Склад акціонерів					
Система корпоративного екологічного менеджменту					
Система екологічного аудиту					
Екологічна культура та свідомість					
Екологічна звітність акціонерного товариства					
Еколого-економічні ризики					
Рівень фінансових ризиків					
Рівень ринкових ризиків					
Рівень ризиків від операційної діяльності					
Рівень споживчих ризиків					
Екологічні ризики:					
у.т.ч. рівень ризику неотримання соціальної ліцензії					
рівень еколого-аудиторського ризику					
рівень інших екологічних ризиків					

Таблиця В 1.1

Зведені дані експертів щодо визначення рівня еколого-економічного рейтингу підприємств з урахуванням коефіцієнтів впливу

Підприємства	ПАТ «СНВО ім. М. В. Фрунзе»	ПАТ «Мотор Січ»	ПАТ «Енергомашпецсталь»	ПАТ «Дніпроспецсталь»	ПАТ «Сумський завод «Насосенергомаш»
Показники оцінки економічного іміджу	0,97	1,93	0,93	1,80	1,17
Підвищення конкурентоспроможності	0,60	0,80	0,60	1,00	0,60
Підвищення екологічної репутації	0,53	0,40	0,13	0,67	0,27
Збільшення довіри до підприємства зі сторони державних органів влади, іноземних інвесторів, суспільства	0,20	0,27	0,13	0,33	0,07
Об'єм надходження іноземних інвестицій	0,13	0,67	0,13	0,53	0,13
Об'єм збуту продукції на одну грн чистого прибутку	0,20	0,40	0,60	0,80	1,00
Зростання курсу акцій підприємства	0,27	1,33	0,27	0,27	0,27
Показники оцінки ефективності екоорієнтованого корпоративного управління	0,59	0,88	0,31	0,74	0,39
Екологічна політика	0,36	0,48	0,12	0,60	0,24
Структура управління	0,57	0,95	0,19	0,76	0,38
Склад акціонерів	0,24	0,60	0,36	0,48	0,12
Система корпоративного екологічного менеджменту	0,60	0,75	0,15	0,45	0,30
Система екологічного аудиту	0,19	0,19	0,19	0,19	0,19
Екологічна культура та свідомість	0,15	0,15	0,15	0,15	0,15
Екологічна звітність корпорації	0,24	0,40	0,08	0,32	0,16
Показники оцінки еколого-економічного ризиків	0,71	0,94	0,40	0,78	0,37
Рівень фінансових ризиків	0,54	0,90	0,36	0,72	0,18
Рівень ринкових ризиків	0,36	0,90	0,54	0,72	0,18
Рівень ризиків від операційної діяльності	1,08	1,35	0,27	0,81	0,54
Рівень споживчих ризиків	0,40	0,20	0,10	0,50	0,30
Рівень екологічних ризиків:					
Рівень ризиків неотримання соціальної ліцензії	0,25	0,20	0,10	0,15	0,05
Рівень еколого-аудиторських ризиків	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10
Рівень інших екологічних ризиків	0,12	0,12	0,12	0,12	0,12
Загальний еколого-економічний рейтинг	2,27	3,76	1,64	3,32	1,92

